A GYÓGYSZERÉSZET MEGJELENÉSE ÉS FEJLŐDÉSE BÉKÉS MEGYÉBEN /1770-1950-ig/

Gyógyszerészdoktori értekezés

Irta:

Kiss Lászlóné
Ábrahám Katalin Ida
okl. gyógyszerész

Készült:

Semmelweis Orvostudományi Egyetem
Gyógyszerésztudományi Kar
Egyetemi Gyógyszertárában

Igazgató:

Dr. Zalai Károly
kandidátus, egyetemi docens

1981

TARTALOMJEGYZÉK

Oldal

Bevezetés

1./ A disszertációs munka célja és jelentősége 1
2./ A disszertációs munka kitüzött feladatai 3
3./ A disszertációs munka módszere 4

Irodalmi rész.

1./ Az egészségügy és ezen belül a gyógyszerészet fejlődése 1770-ig, különös tekintettel Békés megyére. 6
2./ A vizsgált korszak köztörténeti áttekintése, a közegészségügy és ezen belül a gyógyszerészet fejlődése /1770-1950-ig/ 10

Tárgyalás.

I. A gyógyszertári hálózat kialakulásának és fejlődésének vizsgálata 24

1./ A gyógyszertári hálózat fejlődésének statisztikai vizsgálata. 24

a./ A gyógyszertári hálózat területi eloszlása 24

- A gyógyszertári hálózat kialakulásának gazdasági feltételei 26
- A gyógyszertári hálózat kialakulása az egészségügyi viszonyok függvényeként 36
- A gyógyszertári hálózat területi elosztását befolyásoló egyéb tényezők vizsgálata 40

b./ A gyógyszertárak településen belüli elhelyezésének vizsgálata 41

c./ A gyógyszertári hálózat fejlődésének szakaszai 56

Oldal

2./ Az egyes települések gyógyszertári hálózata kialakulásának vizsgálata különös tekintettel a tulajdonjog változásaira és a jogadományozás rendszerére. 65

a./ A gyógyszertárak tulajdonformáinak szerepe, és a gyógyszertárak tulajdonjogának változása Békés megye jelentősebb településein belül. 65

b./ A jogadományozás rendszere /1770-1950-ig./ 68

c./ A tulajdonjog változásából és a reáljogositvány eladhatóságából eredő problémák vizsgálata. 69

II. A gyógyszertárak szakmai müködésének vizsgálata. 78

1./ A tárgyi feltételek vizsgálata. 78

a./ A gyógyszertárak helyiségei 78

b./ A gyógyszertárak berendezése 87

c./ A gyógyszertárak felszerelése 92

2./ A személyi feltételek vizsgálata, tekintettel a gyógyszerészek gazdasági és társadalmi helyzetére. 108

a./ A gyógyszerészek gazdasági és társadalmi helyzete és érdekvédelmének kialakulása. 108

b./ A gyógyszerészek szakmai felkészültségével szemben támasztott követelmények vizsgálata. 117

c./ A gyógyszerész emberi magatartásával szemben támasztott követelmények vizsgálata. 122

d./ A gyógyszertárak személyi ellátottságának vizsgálata. 123

3./ A gyógyszertárak gyógyszerellátó tevékenységének vizsgálata. 127

	Oldal
III. A disszertációs munka eredményei.	140
Összefoglalás	143
	Füg - gelék
Függelék	
Irodalmi és forrásadatok összefoglaló kimutatása.	1-35
Táblázatok összefoglalása.	30
Ábrák mutatója.	31
Irodalom és forráshelyek jegyzeteinél alkalmazott rövidítések mutatója.	33
	35

BEVEZETÉS

Disszertációs munkám azzal a szándékkal készült, hogy feltárjam Békés megye gyógyszertári hálózatának fejlődésére vonatkozóan azokat az adatokat és igazolt összefüggéseket, amelyek lehetővé teszik a kérdés sokrétü elemzését.

1/ A disszertációs munka célja és jelentősége

Munkám célja felkutatni és bemutatni Békés megye gyógyszerészetének megjelenését, nyomon követni a gyógyszertári hálózat kialakulásának és fejlődésének folyamatát az első gyógyszertár alapitásától a gyógyszertárak 1950-ben bekövetkezett állami tulajdonba vételéig.

Munkám során arra törekedtem, hogy elemezzem tárgyának vonatkozásában azokat a tényezőket, melyek számbavételét szükségesnek látom ahhoz, hogy a vizsgált korszak sokrétü mondanivalója a maga teljességében feltáruljon.

Célom, a történeti és metodikai irányzatok követelményeinek szem előtt tartásával a korszak egységben való bemutatása.

A feldolgozás tárgyául - a kutatási lehetőségeken túl - azért választottam Békés megyét, mint közigazgatási egységet, mert a gyógyszertári hálózat fejlődésének folyamata párhuzamosan vizsgálható a történelemtudomány egységesen tárgyalható korszakával. A részletek bizonyos szempontok alapján különbözőek, a korszak részleteiben tehát nem egységes, egészében véve, a lényeges sajátságait tekintve azonban egységesen tárgyalható.

Történeti hátterét egymástól mennyiségileg elhatárolható egységek adják, minőségileg azonban maga a korszak egységes. II. József kora, a reformkor, vagy a kiegyezéssel kezdődő dualizmus kora, a fasizmus és a forradalmak kora pl. történelmi szempontból elkülönithető, de maga a korszak egyértelmüen egységes, Magyarország idegen függőségben lévőnek tekinthető mindvégig.

Társadalmi, gazdasági hátterét tekintve a feudálkapitalizmus, kapitalizmus, imperializmus kora mennyiségileg változásokat eredményez, minőségét tekintve azonban maga a korszak egységesen a kapitalista termelési módra épül, amely különbözik mind a feudalizmus, mind pedig a szocializmus korától, amely ezt megelőzi, illetve követni fogja.

Ez a periódizáció szaktörténeti szempontból is helyesnek bizonyul. Az első gyógyszertár alapitásának időpontja /1770/ egybeesik a "Normativum generale in re Sanitatis" kibocsátásával és gyógyszerészet történetének egyik korszakkezdő eseményével, amikor a dispensatórium és a régi tekintélyek ideje már annyira lejárt, hogy akaratlanul is újitásokra kellett gondolni. /1/ Innen indul az a korszak, ahonnan a mai gyógyszerészet történetének kezdetét vesszük, amelyet az orvostörténeti gondolkodás a kémiai anyag változásain definiálható felosztása alapján a szervetlen anyagok uralkodásával jellemez. A klasszikus kémia fénykorát éli. Ettől szaktörténeti szempontból élesen különül el az a fejlődési szakasz, amelyet az I. Magyar Gyógyszerkönyv megjelenése indit el, amely kiszoritja az Osztrák Gyógyszerkönyveket és amelyet a szerves preparativ kémia uralkodása jellemez /2/.
A szaktörténet ezen felül a szakaszsajátságok egész sorát emliti meg, de az egész korszak minőségét tekintve egységesen értékelhető. Az adott politikai, társadalmi, gazdasági viszonyok mellett a gyógyszerészet nem élhet maradéktalanul a tudományos fejlődés kinálta lehetőségekkel.

A gyógyszerészet kapitalista fejlődése végigvonul az egész korszakon. A gyógyszertári hálózat fejlődését, a gyógyszerellátás alakulását, stb., a fizetőképes lakosság szükségletei határozzák meg, a gyógyszertáraknak nem annyira az egészségügyi intézmény jellege dominál, mint inkább a kereskedelmi jellege az egész korszakon belül.

A témaválasztásnál jelentős körülmény, hogy az első nyilvános gyógyszertár alapitása után kezdődik el Békés megye történetének egy ujabb fejezete, ebben az időben ér véget a török hódoltságot követő telepitési időszak utolsó periódusa.

Békés megye fejlődése felgyorsulhat. A gyógyszertári hálózat fejlődése a települések fejlődésével párhuzamosan vizsgálható, igy a korszak objektiv hüségü ábrázolásával - úgy vélem - helytörténeti szempontból is jelentős eredményekhez juthatunk.

2/ A disszertációs munka kitüzött feladatai

A téma feldolgozását dialektikus meggondolásból a korelőzmények rövid áttekintésével kezdem, mivel a korfestő vonások kizárólagos felsorakoztatása nem vezethet a történeti valóság hiteles megismeréséhez. Ezt követően a korfestő vonásokat próbálom összegezni a köztörténet és a közegészségügy vonatkozásában, mivel a lényeg megragadása a sajátos "különös" vonásokkal, az előzményekkel és következményekkel való egybevetéssel érhető el /3/.

Az első vizsgálódási kör a gyógyszertári hálózat kialakulásának, fejlődésének folyamatát foglalja magában, ahol a statisztikai adatok és a vizsgálat eredményeit próbálom értékelni a társadalmi, történelmi törvényeknek a fejlődés törvényszerüségeivel való összehangolása útján. Hangsúlyozottan kivánok foglalkozni a gyógyszertári hálózat fejlődését alapvetően meghatározó, mindenkor jelenlévő gazdasági és társadalmi tényezők alakulásával. A gyógyszertári hálózat területi eloszlása, elhelyezésének helyrajzi vizsgálata, fejlődésének általam kimutatott szakaszai, mint gazdasági és társadalmi függvények képezik együttesen az első vizsgálódási kör tárgyát.

Ezt követően az urbanizáció magasabb fokán álló települések gyógyszertárainak történetével foglalkozom, különös tekintettel a jogadományozások rendszerére és annak következményeire. A továbbiakban a gyógyszertárak szakmai mükődését és gyógyszerellátó tevékenységét kivánom bemutatni.

3/ A disszertációs munka módszere

A téma jellegénél fogva megköveteli, hogy a történelemtudomány és a szervezéstudomány módszereit alkalmazzam.

A történelem sokszínü világában helyet foglaló terület megközelitése csak úgy eredményes, ha a meghatározó tényezőket, a fejlődés külső és belső hajtóerőit, irányát, lehetséges perspektiváit stb. nem szükitem le, a kutatás területét a hagyományosnál szélesebbre terjesztem ki. A hatótényezők vizsgálata során ezért módszeresen azokat a tényezőket próbáltam kiválasztani, amelyek meglátásaim alapján a legeredményesebbnek bizonyultak a gyógyszertári hálózat fejlődésének magyarázatában, ugyanakkor konkrétan is jelentkeztek.
A konkrétumig való lebontást és az együvé tartozó jelenségek együttes tárgyalását, komplex szemléltetését tettem módszerem lényegévé. A legcélravezetőbbnek bizonyult olyan logikai bázisra épiteni, amely egyrészt az analizis segitségével konkrét történeti szituációk megismeréséhez vezet, másrészt a szintézis lehetőségének biztositásával elvezet az általános érvényü jelenségek felé. A konkrét ábrázolás magában foglalja a szükséges adatokat és feltárja a tények közötti szerves összefüggéseket. A történelem adott korszakainak lényegét a módszer segitségével oly módon kivánom érzékletessé és elemzetté tenni, hogy a magasabb szintü általánositások bázisává váljon. Az egységes szempontok alkalmazása az eredmények összefoglalása, regisztrálása a szervezéstudomány módszereit alkalmazva érvényesül.

Munkám vizsgálódási területén belül nem tartalmazza az összes gyógyszertár részletes történeti feldolgozását. Az egyedi modellek megismerését, felépitését legfontosabb adataikat tartalmazó táblázatok útján kivánom lehetővé tenni. A grafikonok, ábrák, illusztrációk s a függelék, szerves részeit képezik a feldolgozásnak.

A korabeli megyehatárok figyelembevételével történő feldolgozás azért vált szükségessé, mert Békés megye jelenlegi területe a vizsgált korszakot követően alakult ki. A mai értelemben vett megye területén vizsgált folyamat a szomszédos megyékből átcsoportosított területek bevonásával, a fejlődési folyamat okozati összefüggéseit eltorzitaná - vizsgálataim alapján - a szomszédos megyéknek a jelzett korszakban eltérő fejlődése miatt.

A függelék a feldolgozásban nem szereplő, ugyanakkor említésre méltó adatokat tartalmazza.

IRODALMI RÉSZ

1/ Az egészségügy és ezen belül a gyógyszerészet fejlődése 1770-ig, különös tekintettel Békés megyére

Békés megye lakossága a török hódoltság ideje alatt csaknem teljesen kipusztult. A szatmári békekötés után /1711/ több mint 50 éven át telepitették a megye területére a tótokat, németeket, románokat, sőt néha még a magyarokat is. Az új települések általában a Körösök mentén az átkelőknél, gázlóknál jöttek létre. A lakosság nagyrésze mezőgazdasági cselédség volt, különbözött nemcsak nyelvük, de szokásaik, kulturájuk is, emiatt nem keveredtek. A terület földrajzi adottságai, a Körösök szennyezett vize, a rossz lakásviszonyok, stb. miatt járványok tizedelték a lakosságot.

A török hódoltságot megelőző évszázadokból kevés egészségügyi vonatkozású adat maradt fenn. Feltehetően bencések gyógyitottak a XI-XII. században létesült gerlai, gyulai és tőkomonostori egyházakban a szomszédos Csanád megyei ispotályhoz hasonlóan, melynek tevékenységéről irásos adatok tanuskodnak /4/. Békés megye első, irásos dokumentumokkal is alátámasztható gyógyitó intézménye a "gyulai ispotály" volt, amelyben az 1409-ben letelepitett "Szigorú ferences rendü szerzetesek" gyógyitottak. Az ispotály keletkezésének időpontja 1410-1435. közötti időre tehető, a ferencesek "Boldogságos Szüz" tiszteletére emelt kolostorhoz társult, kórház és menedékház is volt egyben. Fenntartásához a gyulai uradalom évi 4 sertéssel, 4 köböl búzával, szabad őrlés biztositásával járult hozzá, a megye pedig lehetővé tette, hogy jövedelemforrásokkal rendelkezzék, saját téglaverője és jobbágytelke volt. A protestantizmus terjedésével az ispotályt kivették a katolikus egyház hatásköréből és világi képviselőre bizták. Gyula várának eleste után /1566/ az ispotály megszünt /5/.

A gyulai uradalom 1525-1528-ig vezetett számadáskönyvéből megállapitható, hogy az uradalomnak háziorvosa és házi-gyógyszertára volt. A számadáskönyvben szerepelnek az elkészitett gyógyszerek számlái /6/.

Egy 1529. január 21. keltezésü okirat arra enged következtetni, hogy a gyulai várban tartottak fenn egy szekérpatikát a katonaság ellátására. Feltehetően egy János nevü borbély látta el az egészségügyi teendőket. A várnagy levele, melyet feletteséhez intézett, a készlet egyszerüségére és hiányosságokra utal. A várnagy kéri, hogy küldjenek a magyaroknál igénytelenebb cseh-morva gyalogosokat a várba, mert azok nem kérnek altatóul külön bort /schlaftrunk/ "ami most igen drága" /7/.
Gyula várának eleste után a török korban csak fürdők épültek Békés megyében. A Gyulán, Békésen, Szarvason talált fürdők nem annyira egészségügyi, mint inkább vallási célból létesültek.

A történelmi Békés megye a XVIII. századtól szerveződött ujjá, igy a Magyarország közegészségügyi fejlődésére ható tényezőket és azok helyi megnyilvánulásait elegendő a XVIII. századtól vizsgálnunk.

A század utolsó harmadáig az ország közegészségügyi fejlődésére a m.kir. Helytartótanács létrehozása gyakorolta a legnagyobb hatást.

A Habsburg abszolutizmus rendszerében a XVIII. század elején szükségessé vált a közigazgatás megszervezése. Az uralkodó ezzel kiépitette és fejlesztette hatalmi szervezetét, de a magyar uralkodó osztály hatalmi eszközévé is vált. A m.kir. Helytartótanácsot 1723-ban hivták létre. Müködése idején az egészségügyi intézkedések egész sorát hozta és hajtotta végre. Az egészségügyi feladatok megszervezése érdekében 1738-ban Egészségügyi Bizottságot hivott létre, melynek legfontosabb feladata a járványok terjedésének

megakadályozása volt. A Bizottság 1752-ben rendeli el, hogy a törvényhatóságok szervezzék meg a megyei, illetve szabad királyi városokban a fizikus ordináriusi /ma: főorvosi/ állást. A fizikus ordináriusok feladatai közé sorolja a gyógyszertárak időszakos ellenőrzését, a járvány és egyéb közegészségügyi feladatok ellátását. Elrendeli, hogy ahol nincs gyógyszertár, legalább a megyeszékhelyeken állitsanak fel. A Helytartótanács magának tartotta fenn 1748-tól a gyógyszertári jog adományozását. 1759-ben rendelik el, hogy a gyógyszerész köteles a megyei orvos előtt vizsgát tenni, mert csak ezután válik teljes jogú gyógyszerésszé.

A Helytartótanács adott utasitást a gyógyszer árszabvány kidolgozására és 1745-ben rendelte el a Torkos J.J. által 1742-ben megjelentetett árszabvány országos használatát /8/.
A feltárt adatok alapján megállapitható, hogy Békés megyében az intézkedések végrehajtását halogatták: a Helytartótanács utasitásainak érvényesitése erős megyei ellenállásba ütközött.
A 18. századi országos helyzetre jellemző, az orvos és beteg, az orvos és nép, orvostudomány és népi orvoslás, gyarmatositó osztrák állam és elnyomott magyar gyarmat szembenállása, igy az országos egészségügyi kultúra megrekedt a 17. századi fokon. Békés megyében, ahol a 16. és 17. századot fokokkal nem mérhető sötétség jelzi, a 18. századi elmaradottság az átlagosnál is nagyobb mértékü.

1713-ban létesült a gyulai várban, vagy annak környékén egy hadsereg tulajdonú katonai gyógyszertár. Alapitója dr.Ausfeld Kristóf katonaorvos volt, akit a Haditanács az 1708. évi szegedi pestisjárvány idején, mint biztost küldött ki a járvány terjedésének megakadályozására. Megbizták azzal is, hogy a Délalföld hadifontosságú helyein katonai gyógyszertárakat alapitson.
A gyógyszertárak Aradon, Szegeden és Gyulán létesültek.

Az alapitó korai halála és a forgalom teljes hiánya miatt a gyulai gyógyszertár 1716. után megszünt, még mielőtt a lakosság ellátását szolgálhatta volna /9/.

A lakosság 1770. előtt az aradi gyógyszertárra volt utalva, de a rossz közlekedési viszonyok és a gyógyszeres kezeléstől való idegenkedés miatt ritkán keresték fel az aradi gyógyszertárat. Az 1738-1739-ig tartó pestisjárvány idején, pl. 200 forint értékü gyógyszert vásárolt a vármegye a gyógyszertártól, a költséget a gyulai uradalom vezetője téritette meg /10/.

Az első megyei sebészt 1728-ban alkalmazta a "vármegye közönsége". Ez a Kébb nevü kirurgus 25 forint fizetést kapott évente, de "ügyetlenül viselte magát", igy 1733-ban elbocsátották és Riber Jánost választották meg helyette. Riber János 1738-ban vérhasban meghalt és igy a Bécsből küldött "ügyes chyrurgus" Szaics Gáspár foglalta el hivatalát. 1751-ig ő volt a "vármegye hivatalos chyrurgusa" /11/.
A pestisjárvány után /1738-39/ a Helytartótanács állandóan napirenden tartotta Békés megyében a közegészségügy kérdését. A megyegyülési jegyzőkönyvekben rögzitett válaszok az egészségügyi viszonyokra és a megyei ellenállásra utalnak. /12/
1749-ben rendes orvos és gyógyszertár nincs a megyében. Gyulán 3, Békésen és Csabán 1-1 kirurgus foglalkozik hajnyirással, érvágással és sebgyógyitással.
1751-ben Berkes Istvánt évi 30 forint fizetéssel, 1753-ban Erneszt Károlyt évi 100 forint fizetéssel alkalmazzák megyei kirurgusnak. Utóbbinak fizetését később évi 200 forintra emelték, majd 1754-ben lakást is épitettek számára Gyulán.
A 1752-ben kiadott rendelkezések ellenére még 1763-ban sincs szüksége Békés megyének képzett orvosra, aki a szegény adózó népet ingyen gyógyitaná, mert van egy megyei sebész, aki "némileg az orvosláshoz is ért".

1768-ban a Helytartótanács sürgetésére azt válaszolják, hogy a rendes orvosi hivatal felállitása felesleges tehertétel a megyére nézve, a 15 év óta tartott sebész is nyomorog, szolgálatait senki sem veszi igénybe a megyei tisztviselőkön és néhány gazdagabb gyulai németen kivül.

A megye nagyobb településein pl. Békésen 1760-ban, Szarvason 1767-ben alkalmaznak városi borbélysebészeket /13/.

Falusi bábákat talán a legelmaradottabb településeken is találunk a XVIII. század közepétől. Füzesgyarmaton pl. 1750-ben már emlitenek egy Balláné nevü bábát /14/.

Az adatokról megállapitható, hogy Békés megyében az egészségügyi ellátás 1770 előtt igen alacsony szinten állt, nem jutott túl a falusi /paraszti/ bába és borbély tevékenységének szinvonalánál.

2/ A vizsgált korszak köztörténeti áttekintése, a közegészségügy és ezen belül a gyógyszerészet fejlődése /1770-1950-ig/

A korszak mélyebb megértéséhez számot kell vetni a magyar nemzeti fejlődés kelet-európai sajátosságaival, azzal a ténynyel, hogy a feudalizmus ezen a területen kétszáz-kétszázötven évvel később bomlott fel, mint Nyugat-Európában, hogy létrejött a második jobbágyság, hogy itt az ellenreformáció nem csupán az abszolut monarchia megszilárditásában játszott szerepet, de a Habsburgok eszközeként Magyarország, a Cseh-Morva területek, Lengyelország részleges gyarmatositásával is együtt járt és hogy a polgárosodásért vivott harc sem a burzsoázia, hanem a középnemesség vezetésével folyt és maga a kapitalizálódás közismerten porosz úton, feudális maradványokkal terhelten ment végbe /15/.

A 18. század első felében megerősödött feudális abszolutizmus a század 60-as éveitől felvilágosult szakaszába érkezett.

A Habsburg monarchiában e felvilágosult politika teljes kibontakozására II. József 1780-1790-ig tartó egyeduralma idején - korszakunk kezdeti szakaszában - került sor, ekkor tetőztek a monarchia gazdasági-politikai centralizációra irányuló törekvései. A feudális abszolutizmust a feudális államfejlődés olyan szakaszának tekinthetjük, amelyben az uralkodó reformjaival általában a feudalizmusnak, szükebb értelemben magának az abszolut kormányzásnak fenntartására, sőt további megerősitésére törekedett, széleskörü reformjaival azonban bizonyitja, hogy az abszolutizmusnak még vannak fejlődési lehetőségei, képes alkalmazkodni bizonyos új feltételekhez. A reformigény csak viszonylag elmaradott országokban alakulhatott ki, a társadalmi elmaradottság, amely különösen a polgárság gyengeségében nyilvánult meg, adta az államhatalom belső biztonságát, amellyel a reformtevékenységet vállalni merte /16/.

II. József rendszerének összeomlása után teljes erővel bontakozott ki a jakobinus mozgalom. A mozgalom bukása után /1792/ Bécs hatalma átmenetileg megszilárdult, majd az 1820-as évektől kibontakozott a reformmozgalom. A reformkori politikai küzdelmek drámai crescendója az 1848-49-es forradalom és szabadságharc volt.

A vázolt események mögött a feudalizmus válsága, gazdaságpolitikájának csődje húzódott meg.

Az ország gazdasági kiaknázásának a török alól való felszabadulás után csaknem teljes évszázadig a hódoltsági területek súlyos lemaradása vetett gátat. Bécs elvárta, hogy a helyreállitás után az ország a monarchia többi tartománya mintájára részt vállaljon az állam anyagi-gazdasági terheiben. Magyarország természeti adottságai és gazdasági berendezkedése miatt az udvari elképzelések elsősorban a mezőgazdaság fejlődését igényelték volna. A mezőgazdaság támogatása Bécsnek elsőrendü érdeke volt. Amiben Magyarország az örökös tartományokhoz képest külön hátrányt szenvedett, az 1770-es évektől bevezetett vámpolitika volt, amely a mezőgazdaság fejlesztését az ipar visszaszoritása útján akarta

előmozditani. Ennek következményeit nem mérték fel kellőképpen. Nem vették figyelembe egyrészt, hogy a helyreállitás ellenére Magyarország nem tudta behozni évszázados elmaradottságát, másrészt, hogy gazdálkodása a kelet-európai robotoltató gazdálkodás útját járja. Nem vették észre azt sem, hogy a kelet-elbai út keltette hátrányok csökkentése csakis polgári erők, a városok gazdasági fejlesztésével indulhatott volna meg, mig az ország mezőgazdasági sorba süllyesztése a monarchia többi részével szemben mutatkozó különbségek fokozódásához vezetett, s csak az árútermelő nemesség-rendi ellenállásának, tehát éppen az udvari politika akadályozásának adott ujabb tápot /17/.

A nemesség sérelmeit, - amelyeket magának az abszolutizmusnak lényegéből adódóan Bécs egyébként is táplált, hiszen a centralizáció a tartományi rendi érdekek kárára ment végbe, a nemesség veszitett az államigazgatásban betöltött szerepéből, el kellett türnie az állam beavatkozását az addig magánjoginak elismert jobbágy-földesúri viszonyba stb. - csak fokozta Bécs gazdaságpolitikája.

A napóleoni háborúk okozta gazdasági fellendülés egy időre elkendőzte a problémákat. A nemességnek kedvezett, hogy a háború Magyarország területét alig érintette, ugyanakkor többszörösére ugrott egyes mezőgazdasági termékek ára, a kereskedelem fellendült, fokozódott egyes iparágak termelése is. Mivel a háborús konjuktura mögött nem a megnövekedett termelés, hanem a gyorsuló bankóprés állt, az átmeneti fellendülésnek mértéktelenül megnőtt államadóság, pénzrontás, infláció és a nemesi sérelmek fellángolása lett az eredménye /18/.

1848-49-ben az ország óriási erőfeszitéseket tesz annak érdekében, hogy lerázza magáról a feudális kötelékeket, rálépjen a polgári fejlődés útjára, forradalmi úton valósitsa meg azt a programot, amelyet a reformkor haladó nemesi tábora nem sokkal korábban még békés eszközökkel óhajtott kivivni /19/.

A forradalom, tragikus elbukása ellenére egy új korszak nyitánya. Az 1848-as törvényekben fektették le a polgári Magyarország alapjait. Magyarország az események kapcsán a rendi monarchiából polgári alkotmányos királysággá alakult át. Az 1848-as törvények szentesitették a jobbágyrendszer eltörlését és szabaditották meg a parasztokat az elviselhetetlen feudális terhektől, ezek vezették be a polgári igazságszolgáltatást, szüntették meg a feudális érdekeket szolgáló úriszékek müködését, stb. /20/.

A magyar történelmi fejlődés szerencsétlensége, hogy a polgári forradalom örökségével az önkényuralom sáfárkodott. Az önkényuralom vállalta ugyan a levert polgári forradalom hagyatékából a kapitalista átalakulás előmozditásának feladatát, de szorosan társitotta, sőt alárendelte a gazdasági és társadalmi fejlődés követelményeit saját hatalmi szempontjainak, mindenekelőtt a birodalom homogén, zárt egységgé formálásának /21/.

A szabadságharc bukását követő időszak gazdaságpolitikája két fő jellegzetességet mutat: egyfelől annak elismerését, hogy a polgári forradalom által felszámolt feudális viszonyok visszaállithatatlanok, másfelől azt a törekvést, hogy a gazdasági-társadalmi fejlődés útjának egyengetése a birodalom egységesitését is szolgálja /22/.

A monarchia belső osztályerőviszonyait tekintve az 1867. évi Kiegyezést reális kompromisszumnak tekinthetjük: egyfelől fenntartotta a birodalom egységét és nagyhatalmi állását, másfelől lehetővé tette ennek korlátai között a belső önállósággal rendelkező polgári államszervezet kiépitését és a kapitalista fejlődés kedvezőbb feltételeinek létrehozását /23/.
A Kiegyezés fenntartotta és konzerválta az abszolutizmus hatalmi tényezőit: a dinasztiát, az udvarhü polgári és katonai magasrangú bürokráciát, a feudális eredetü nagybirtokos osztályt, ugyanakkor a Habsburg birodalmat belső szerkezetében kétközpontú polgári alkotmányos monarchiává

alakitotta át, megtört és korlátok közé szorult a birodalmat addig összetartó dinasztia abszolut uralma. Az államhatalom gyakorlásának döntő részét a polgári állam alapvető intézményei /a parlament és ennek megfelelő miniszteriális kormány stb./ számára biztositotta az utat a polgári átalakulás feltétlenül szükséges jogi és szervezeti intézkedései előtt /24/.

A Kiegyezéssel záruló időszak közegészségügyi fejlődésére a már emlitett m.kir. Helytartótanács, az 1770-ben megjelent "Normativum generale in re Sanitatis" az első Magyarországon érvényes átfogó egészségügyi rendelkezés és a nagyszombati egyetem orvosi karának megszervezése /1769/ gyakorolta a legnagyobb hatást.
A Helytartótanács egészségügyi bizottsága 1773-ban állapitja meg a megyei fizikusok fizetését. 1783-ban az egészségügyi feladatokat az egészségügyi Ügyosztály veszi át. Az egészségügyi Ügyosztály tovább szélesitette az egészségügyi igazgatás szervezetét. 1785-ben a megyei fizikus ordinárius mellé járási kirurgusok /sebészek/ alkalmazását /processuális chyrurgus/ rendelte el. 1786-ban az országos főorvosi, 1802-ben az országos szemorvosi, 1838-ban az országos állatorvosi hivatalokat állitotta fel /25/.

Változások következnek be a gyógyszertári jog adományozásának kérdésében is.
1857-ben az 1851. év előtt engedélyezett gyógyszertárakat a hatóság ugynevezett reáljogú jogositványnak ismerte el, ezek a jogositványok örökölhető és elidegenithető magántulajdonná váltak.

A Helytartótanács jelentős szerepet töltött be a gyógyszertárak müködésének szabályozása területén. A gyógyszertár felállitását 1783-tól az egészségügyi Ügyosztály engedékyezte. Az országos főorvosi Hivatal felállitásával a gyógyszertárak ellenőrzésének és felállitásának, valamint a külföldi gyógyszeranyagok behozatalának engedélyezése és a feladatok megszervezése az országos főorvos, a protomedikus feladat-

körébe tartozott.
A Helytartótanács adott utasitást 1779-ben az új bécsi Árszabás használatára. A megyei fizikusnak a gyógyszertárvizsgálatokról az 1786-ban elrendelt időszakos egészségügyi jelentésben kellett beszámolnia. A Helytartótanács ellenőrizte a közalkalmazottak részére hitelezett gyógyszerek rendelvényeit és kifizetésüket a megyei hatóságoknál elrendelte.
Árszabály módositások: mérgező anyagok forgalomból való kivonása, stb. mind a Helytartótanács intézkedési körébe tartozott.

A "Normativum generale" életbeléptetése után gyógyszertárat csak diplomás gyógyszerész vezethetett. Ennek egyik fő biztositékát abban látták, hogy gyógyszertártulajdonos vagy provizor csak az lehetett, akit az "Orvos Tudományi Kar" e célból megvizsgált. A gyógyszerésszé minősités jogkörét 1771-ben kivették a tisztiorvosok kezéből /26/.

A nagyszombati egyetem átszervezése igen jelentős lépés volt a gyógyszerészet fejlődése szempontjából, az egyetemi gyógyszerészképzés megvalósitásával kap határozott alapot az önálló magyar orvosi és gyógyszerészeti tudomány kialakulásának korszaka /27/. A fejlődés irányában hatott az 1809-ben megalakult Budapesti Gyógyszerész Testület, amely a gyógyszerészek tudományos müködésének egyik irányitója, szervezője, az oktatás állandó figyelője és javaslattevő szerve volt. 1811-ben létrejött az első magyar nyelvü orvosi szakfolyóirat az Orvosi Tár, 1841-ben megindult a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándergyüléseinek sorozata, 1848-ban útjára indult, majd megszünt az első magyar nyelvü gyógyszerészi folyóirat a Gyógyszerészi Hetilap, melyet 1862-től folyamatosan jelentettek meg. /28/.

A fejlődés irányában hat a gyógyszerészet nagyobb érdekvédelmi szervezete az 1841-ben alakult Pest Budai Óbudai Gyógyszerész Segédek Betegápoló Egylete is /29/.

Az önkényuralom nem kedvezett a közegészségügy fejlődésének. A gyógyszerészet területén is visszalépés tapasztalható pl. az a forradalmi megmozdulás is kárbaveszett, amellyel az 1848-as szabadságharc alatt kiadott miniszteri rendelet a tisztiorvosi gyógyszerellenőrzési rendszer szakmai hiányosságait próbálta kiküszöbölni /30/.

Az osztrák-magyar monarchia utolsó időszaka a Kiegyezés után vette kezdetét. Annak ellenére, hogy az ország a lendületesebb kapitalista fejlődés áramába került, az Ausztriával kötött kompromisszum ujból és ujból felvetette az ország teljes polgári átalakulását gátló belső és külső tényezők kérdését, Magyarországnak a nemzetközi konfliktussal fenyegető európai rendben elfoglalt veszélyes pozicióját.
A tőkés rendszer gazdasági, társadalmi és jogi feltételei kelet-európai mértékkel mérve kellő időben, a 19. század derekán jöttek létre. A 1848-as polgári forradalom azzal, hogy az agrár-konjuktura kibontakozása előtt radikálisan felszámolta a jobbágyrendszert, tág teret nyitott a tőkésvállalkozás és a tőkebehatolás számára, megteremtette a konjukturális ciklusba való gyors bekapcsolódás társadalmi, termelési, jogi feltételeit, az 1867. évi alkotmányos konszolidáció pedig előmozditotta a külkereskedelmet és biztositékot nyujtott a külföldi tőke-befektetéseknek.

A 19. század 80-as éveire mégis kifejlődtek a rendszer egészére nézve azok a válságjelek, amelyek a nemzeti fejlődés további útját meghatározták. Azok a nemzeti és társadalmi erők idézték elő, melyek szabad kifejlődését a dualista rendszer korlátozta, vagy visszafojtotta, s azok a súlyos nemzeti, szociális és politikai problémák, amelyeket 1848. nem oldott meg, 1867. félmegoldásokkal elodázott, s a kibontakozó kapitalizmus új konfliktusokkal tetézett /31/.

E téma kapcsán nem vállalkozhatunk azoknak a tényezőknek a teljes feltárására, amelyek elvezettek 1918. októberéig,

amikor a háborút vesztett, ellentmondásokkal teli, felbomló országban megdőlt a dualizmus rendszere. Vázlatosan utalhatunk csupán egyes okokra. A polgári forradalom, a mezőgazdaság modernizálása a közlekedés és hitelszervezet kiépülése csaknem egyidejüleg, szimultán és egymást erősitve következtek be, de a kor a hóditó kapitalizmus kora volt, a szabad versenyé, amely átgyurta, átrendezte a gazdaság és társadalom szerkezetét, a kor a kialakuló imperializmus kora volt, amely új és új konfliktusokkal terhelve állandóan módositotta a nemzetközi és belső erőviszonyokat. A mikrostrukturális társadalmi, gazdasági, stb. változások a 19. század végére halmozódtak fel, válságot idézve elő és összeomlással fenyegetve a dualizmus rendszerét. A válságban a tőkés gazdasági növekedés felgyorsulásának társadalmi következményei is szerepet játszottak.
A dualizmus első negyedszázadában előrehaladt a társadalom polgári átrétegződése, megerősödött a modern burzsoázia, megszületett az ipari munkásosztály. A polgárosodás folyamata az ország tulnyomó részére kiterjedt valamennyi osztályt, réteget érintette, az átrétegződés nagy szociális és regionális eltolódásokat eredményezett, új ellentéteket érlelt. Strukturális átrétegződés következett be, mind az uralkodó nemességen, mind az egykori parasztságon belül. Nemcsak a nemesség és a parasztság jogi és gazdasági státusza változott meg, hanem a rétegarányok is módosultak. Megindult egy szociális mobilitási folyamat, amelynek gyökerei a nemességen belül a szabadságharcot megelőző időkig visszanyultak, a feudális tulajdonának jó részét és járadékainak zömét vesztett nemesség alacsonyabb sorba süllyedése, illetve a nyomorgó jobbágyok kisparaszti sorba emelkedése.

A polgárosodás kezdetén a tőkeviszonyokból sarjadt ellentétek, akárcsak hordozó rétegeik fejletlenek voltak, a feudális struktura elhaló, hanyatló elemeinek elégedetlenségét pedig, egyidőre elfedték a gazdasági konjuktura és a polgári államberendezés igéretes lehetőségei. Az 1873-as gazdasági válság, az államháztartás krónikus pénzügyi bajai,

majd a gabonaértékesitési válság tudatositotta az okozati összefüggést a tradicionális társadalomelemek hanyatlása és a tőkés szabadverseny térhóditása között /32/.

A vizsgált korszak utolsó évtizedeit a két világháború és közöttük a Tanácsköztársaság, az ellenforradalmi rendszer eseményei jellemzik, valamint a népi demokratikus magyar állam születése a II. világháborút követően.
A nemzeti fejlődés szempontjából a trianoni békekötés /1920/ meghatározó szerepet játszik. A trianoni békekötés után a fejlődés megtorpan, sajnálatos módon akkor szünik meg Magyarországnak Ausztriával való évszázados együttélése, amikor területének mintegy kétharmadát elvesztette. A felszabadulás olyan helyzetben találja az országot, hogy a korszakzáró éveknek elsősorban a helyreállitást kell szolgálniok.

A kiegyezést követő időszakot a közegészségügy kiépülése, az egészségügyi viszonyok javulása jellemzi. Akor alaptendenciája a polgárosodás és a civilizáció, ez a lakosság életkörülményeit is megváltoztatja. Az ármentesitések, a belvizek levezetése, a fásitások terjedése, a kötelező védőoltások kiszélesitése, a táplálkozásban bekövetkezett javulás, stb. kedvez az egészségügyi viszonyok alakulásának /33/.
Az egészségügy országos szintü irányitására 1868-ban hozták létre az Országos Közegészségügyi Tanácsot, de a közegészségügyi viszonyok átfogó szabályozására csak 1876-ban került sor. Az 1876. XIV.tc. nemzetközi viszonylatban is jelentős alkotás volt, egységbe foglalta az egészségügy különböző ágait és meghatározta az állam, a törvényhatóságok és a községek teendőit e téren /34/. E korszak vivmánya a hatósági orvosi intézmény kiterjesztése a falvak kisebb nagyobb körére; az 1876-ban bevezetett első és az 1887-ben kötelezővé tett kétszeri himlő elleni oltás, stb. /35/.
Igazi javulás a kórházi ellátásban és a legpusztitóbb járványok leküzdésében mutatkozott, a 19. század végére eltünt ek a tömegpusztitó járványok. A közegészségügynek a méltánylást érdemlő eredmények mellett két súlyos passzivája volt:

a tüdőbaj és a csecsemőhalandóság. Az egészségügyi szervezet, az orvosok és a kórházak száma és az orvostudomány jelentősen fejlődött. Az 1913-ban működő 427 kórház 88%-a a dualizmus korában épült ujjá, a két világháború között rohamosan visszaszorultak a fertőző betegségek, s főleg nem voltak halálos kimenetelüek. Az orvosi kezelés és a kórházi ápolás kiterjedése révén 1921-ben már 56 orvos jutott 100 ezer lakosra, ez a szám a 30-as évekre megduplázódott. Némileg terjedt a modern társadalombiztositás, 1927-ben létrejött az Országos Társadalombiztositó Intézet a régi Állami Munkásbiztositó Hivatalból /36/.

Az egészségügyi viszonyok általános mutatói mögött azonban rendkivüli egyenlőtlenségek húzódtak meg, a városok fejlődése mellett, a falvak fejlődése ugyszólván megrekedt.

A gyógyszerészet fejlődése szempontjából jelentős változások születtek.

A gyógyszerészképzésben az 1892-ben megjelent szabályozó rendelet, az 1914, 1940, 1949-es oktatási reformok, továbbképzés vonatkozásában az 1924-ben alakult Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság és az 1942-ben felállitott Gyógyszerésztovábbképzés Központi Bizottsága hoztak változást /37, 38/.

Az önálló gyógyszerészi tudomány kialakulásának a korszaka a magyar Gyógyszerkönyvek megjelenésével teljesedett be.
A 20. században valósult meg a gyógyszerészi tudományok szakosodásának a korszaka.
1907-ben az Egyetemi Gyógyszertár, 1914-ben a Gyógynövény és Drogismeret Intézet, 1935-ben a Gyógyszerészeti Intézet létesitésére került sor.
Létrejönnek a tudományos Társaságok is, 1922-ben jön létre a Gyógyszerészet Barátainak Köre, amely 1924-től Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság néven él tovább és amely 1925-ben megjelenteti a Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság Értesitőjét /39/.

A gyógyszerellenőrzés területén az 1925-ben felállitott Országos Közegészségügyi Intézet ellenőrzési csoportja hozott változásokat. Bevezették a specialitások törzskönyvezését és ellenőrzését, a gyógyszertárak rendszeres vizsgálatát 1927-től végezték szakfelügyelő gyógyszerészek /40/.

A gyógyszerellátó hálózat a gyógyszertárak épitése, berendezése és felszerelése szempontjából nem fejlődött lényegesen, az erre vonatkozó 1876. XIV. tc. 124. paragrafusának végrehajtását szabályozó rendelet kiadására csak 1934-ben került sor, gyakorlati érvényrejutását a háború akadályozta meg /41/.

Az1876. XIV. tc. hatására fejlődik az intézeti gyógyszerellátás, 1885-ben létesült az első intézeti gyógyszertár a Fővárosi István kórházban; 1945-ig összesen 18 intézeti gyógyszertárat létesitettek /42/

A gyógyszeripar jelentős fejlődése 1907-ben az első gyógyszeripari bázis megteremtésével veszi kezdetét. A gyógyszeripar az 1926-ban bekövetkezett stabilizáció után válik exportképessé /43/.

Az adatokból megállapitható, hogy a fejlődés a gyógyszerészet szinte valamennyi területét érintette. A legelhanyagoltabb terület talán a gyógyszertári segédmunkaerők elméleti képzése volt, 1848-ig nem indultak laboránsképző tanfolyamok /44/.

Mindezekből megállapitható, hogy a vizsgált korszakban lényeges előrelépés történt a közegészségügy és ezen belül a gyógyszerészet fejlődésében.

IRODALOM ÉS FORRÁSHELYEK JEGYZETEI:

1./ I. Ernyei J.: Hivatalos gyógyszereink 1774-1904-ig Bp. 1905/2-15. old.

2./ I. Grabarits I.-Szigetvári F.: Ismertetés, W.Schneider: Geschichte der Pharmaceutischen Chemie: G.M. Bécs 1972/292. old. Comm.Hist. Artis. Med. Bp. 1974/71-72. old.

3./ I. Balázs Györgyné: Korkép kialakitása a történelem oktatásában. Akadémiai Kiadó. Bp. 1978/159. old.

4./ I. Dr. Karácsony J.: Békés vármegye története. Gyula 1896. I. K. 37. old.

5./ I. Dr. Karácsony J.: Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig. Bp. 1922-1924-ig/70. old.

6./ I. Dr. Veress E.: Gyula város oklevéltára 1313-1800. Bp. 1938/116-121. old.

7./ I. i. m. Dr. Veress E. 6/146-147. old.

8./ I. Elázy Á.: A gyógyszerészet megjelenése és fejlődése Zala megyében /1711-1847/ Zalaegerszeg. 1974. Zalai gyüjtemény. 1. sz. 7-9. old.

9./ F. 1713. aug. 5. 1716 máj. 20. kelt okiratok. Gyula. Városi Muzeum.

10./ I. Dr. Scherer F.: Gyula város története. Gyula. 1938. I. köt. 288. old.

11./ I. Évk. 1884. X. köt. 46-48. old.

12./ I. i. m. Dr. Scherer F. 10/323. old.

13./ I. Dr. Torda M. Béla főorvos: Szarvas város történetének egészségügyi vonatkozásai. D. 1973. aug. II. évf. 3/7/ sz. 5-6. old.

14./ I. Évk. 1888. XIV. köt. 56-60. old.

15./ I. Lukács J.: Történelem, filozófia, vallásosság. Tanulmányok. Gondolat kiadó Bp. 1979/339. old.

16./ I. ifj. Barta J.: A nevezetes tollvonás. Akadémiai kiadó Bp. 1978. 67-73. old.

17./ I. i. m. ifj. Barta J. 16/65. old.

18./ I. Unger M.-Szabolcs O.: Magyarország története. Gondolat Kiadó. 3-ik kiadás. Bp. 1976/152-153. old.

19./ I. Magyarország története 1848-1890-ig. 6. I-II. köt. Akadémiai Kiadó. Bp. 1979. I. köt. 17. old.

20./ I. i.m. MT 19. I. köt. 32-33. old.

21./ I. i.m. MT 19. I. köt. 525-526. old.

22./ I. i.m. MT 19. I. köt. 463. old.

23./ I. i.m. MT 19. II. köt. 778-779. old.

24./ I. i.m. MT 19. II. köt. 777. old.

25./ I. i.m. Blázy Á. 8.

26./ I. Magyar Gyógyszerészet. Medicina. Bp. 1968. Szerk. Dr.Kempler Kurt. Dr.Végh Antal: Magyar gyógyszerészképzés. 39-41. old.

27./ I. i.m. MGY 26. Dr.Zalai Károly: A gyógyszerészeti tudományok müvelése. 137. old.

28./ I. D. 1974. aug. III. évf. 2 /10/ sz. Dr.Rixer A.: A magyar nyelvü gyógyszerészi szaksajtó kialakulása. 147-153. old.

29./ I. A gyógyszerészet szocialista fejlődése /1950-1960/. Medicina. Bp. 1961. Dr.Kádár T.: Szervezeti élet a gyógyszerészet területein. 79-80. old.

30./ I. i.m. MGY 26. Dr.Bayer I.: Gyógyszerellenőrzés. 79. old.

31./ I. Magyarország története. 1890-1918-ig. Főszerkesztő Hanák Péter 7. I. köt. Akadémiai Kiadó. Bp. 1978. 15. old.

32./ I. i.m. MT 31/30. old.

33./ I. i.m. MT 31/421. old.

34./ I. i.m. MT 19. II. köt. 1128. old.

35./ I. i.m. MT 31/422. old.

36./ I. Magyarország története /1918-1919/ 8. Akadémiai Kiadó. Bp. Főszerkesztő: Ránki György. 804. old.

37./ I. i.m. MGY 26./42-43. old.

38./ I. i.m. MGY 26./52. old.

39./ I. i.m. MGY Dr.Zalai K. 27./138-147. old.

40./ I. i.m. MGY Dr.Bayer I. 30./79-80. old.

41./ I. i.m. MGY 26. Dr.Vidovszky Kálmán: A gyógyszerellátó hálózat fejlesztése. 97. old.

42./ I. i.m. Dr.Vidovszky K. 41./124. old.

43./ I. i.m. MGY 26. Dr.Zajta Erik: Gyógyszerkutatás, gyógyszergyártás és külkereskedelem. 72. old.

44./ I. i.m. MGY Dr.Vógh A. 26./54. old.

TÁRGYALÁS

I. A gyógyszertári hálózat kialakulásának és fejlődésének vizsgálata

A gyógyszertári hálózat kialakulásának és fejlődésének vizsgálata során a gyógyszertári hálózat területi eloszlásával, a gyógyszertárak településen belüli elhelyezésével, a gyógyszertári hálózat fejlődésének különböző szakaszaival és az összehasonlitás érdekében a szomszédos megyék gyógyszertári hálózatának fejlődési szakaszaival foglalkozom.

Békés megye sajátos történelmi helyzetéből adódik, hogy a gyógyszertárak létesitésére abban az időszakban kerülhetett sor, amikor az alapitott gyógyszertárak tulajdonviszonyaira általánosságban a polgári tulajdonforma volt jellemző. A hálózati fejlődést ezért, mint a tulajdonformától függetlent vizsgálom.

1. A gyógyszertári hálózat fejlődésének statisztikai vizsgálata

1/a. A gyógyszertári hálózat területi eloszlása

A gyógyszertári hálózat területi eloszlásának vizsgálata azokra a tényezőkre irányul, amelyek meghatározták, illetve lehetővé tették egy-egy gyógyszertár létesitését a települések viszonylatában.

A Békés megyei gyógyszertárak létesitésének igénye, mint a vizsgálatokból megállapitható, szorosan összefüggött az adott terület gazdasági helyzetével, s ezen belül az árútermelés és értékesités szinvonalával, a társadalmi és ennek részeként az egészségügyi ellátás fejlődésével, a jogadományozás rendszerével és a 19. század második felétől egyes kiváló gyógyszerészek tevékenységével is.

A BÉKÉSMEGYEI GYÓGYSZERTÁRI HÁLÓZAT TERÜLETI ELOSZLÁSA A VÍZRAJZI HELYZET FÜGGVÉNYÉBEN / 1770-1950-ig.

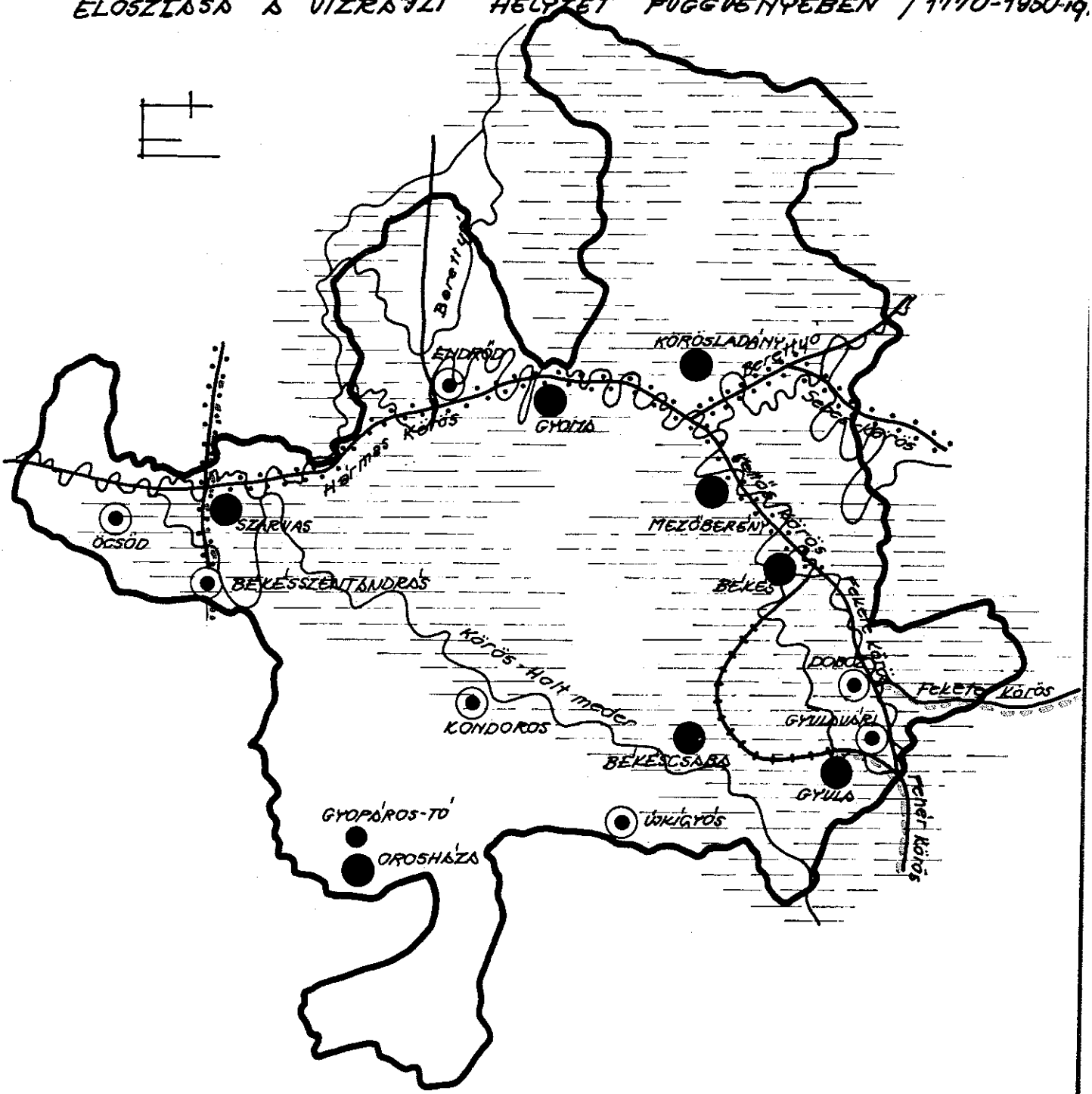

megyehatár

● gyógyszertárral rendelkező mezőváros 1854-ig

◉ gyógyszertár telepítés 1855-től

folyómeder a vízszabályozások előtt

folyószakasz változatlan mederben /1770-1950 ig/

folyómeder a vízszabályozások után

hajózható folyószakasz | bökényi vízlépcső |

Élővízcsatorna

● gyógyfürdő

1. ábra

A gyógyszertári hálózat kialakulásának gazdasági feltételei

Az 1. sz. ábra tanulmányozásakor kitünik, hogy Békés megye gyógyszertári hálózatának területi eloszlása a 19. század derekáig egyenlőtlen volt. Az 1855-ig alapitott gyógyszertárak az orosházi kivételével a megye Észak-Keleti részén, a folyók mentén, vagy azok közelében lévő településeken létesültek.

Az 1. sz. ábra alapján a gyógyszertári hálózat területi eloszlása 1855-től egyenletesebbé válik, a hálózat Dél-nyugati irányban kiszélesedik.

A helytörténeti adatok arra utalnak, hogy Békés megye vizrajzi helyzetét és ennek függvényeként gazdasági és társadalmi fejlődését a Körös-Berettyó folyószakaszok állapota határozta meg elsősorban a vizsgált korszakban.

Az 1. sz. ábrán látható, szabálytalan medrekben kanyargó folyók miatt az 1855-ben megkezdett vizszabályozások előtt állandó áradások szinhelye volt Békés megye. Az árvizek lefutása után alig maradt müvelhető terület, holt ágak, fokok, erek, fattyumedrek táplálták a mocsarakat, lápokat, zsombékokat, a megye Északkeleti része a Kissárréthez tartozott.
A vizszabályozások előtt a megye ősi településein létesültek a gyógyszertárak. A folyókhoz való közelség, a terraszos fekvés a földmüvelés és állattenyésztés lehetősége és a karavánutak miatt az 1. sz. ábrán látható települések voltak Békés megye első mezővárosai, illetve mezővárosiasodó és egyben ősi települései.

Amint az 1. sz. táblázat adatai mutatják, ezeket a településeket vásárjoggal, illetve hetipiacok tartásának jogával ruházták fel. A gyógyszertárak alapitását a terület gazdasági fellendülése előzte meg. A gazdasági fellendülés azonban viszonylagos volt. A rossz közlekedési viszonyok, a müvelhető területek kevés száma révén fennálló gyenge kinálat, az árvizek, tüzvészek miatti rossz termések, az állatállományt

pusztitó gyakori vészek, a mocsaras vidéken állandóan jelenlévő malária, a gyakran ismétlődő járványok /pestis, kolera, himlő/ és az ipari termékek előállitásában alkalmazott kezdetleges munkaeszközök stb. a nagyobb arányú árúcsere lehetőségét megbénitották, fejlettebb értelemben vett kereskedelem, jelentősebb gazdasági előrelépés nem alakulhatott ki a vizek szabályozása, a mocsarak kiszáritása, feltöltése előtt. Orosháza helyzete eltérő volt. Orosháza Békés megye legjelentősebb száraz, mocsaraktól mentes települése volt a 19. század közepéig, fejlődését a területét átszelő karavánutak viszonylag élénk kereskedelmi életének köszönhette.

A megyei települések többségében a főként mezőgazdasági árúcserén alapuló piac és a helybeli céhek termékeit felmutató gyenge kinálat közönségét elsősorban a településen belüli, és ha az időjárás lehetővé tette a megyén belüli belső vándorlás teremtette meg. A települések gazdasági helyzetét a belső piacok nagysága határozta meg a 19. sz. közepéig. A megyeszékhely Gyula, a hajdani szabad királyi város előjogai elévültek a török hódoltság alatt, a vásártartás, és a heti piactartás jogát a megye többi településéhez hasonlóan ujra ki kellett vivnia. A települések harca az emlitett jogokért a 18. század elejétől az 1860-as évek végéig tartott /45/.

Az ipar gyengeségét az okozta, hogy a céhek müködése is megszakadt a török hódoltság ideje alatt, 1756-1848-ig szerveződtek ujra a céhek és élték utolsó virágzásukat Békés megyében /46/.

A belső piacok nagysága és a megyeszékhely funkciója miatt Gyula helyzete volt a legelőnyösebb a 19. sz. derekáig. Azt, hogy egy gyógyszertár létesitésének legfontosabb előfeltétele az adott terület gazdasági fejlettsége, amely egyben biztositéka is a gyógyszertár jövedelmezőségének, a gyógyszerész megélhetésének, bizonyitja az 1770-ben

kényszerből létesitett gyulai "Megváltó"-hoz cimzett gyógyszertár vitatható létjogosultsága az alapitás idején.
A Helytartótanács sürgetésére a "Megváltó" gyógyszertár képviselte a minden vármegyére nézve kötelező "legalább egy vármegyei gyógyszertárat". Gyulát 1770-ben a jogállása és funkciója tette mezővárossá, gazdaságilag fejletlen volt.
A forgalom teljes hiánya miatt 1771-ben évi 40 arany támogatást volt kénytelen megszavazni a vármegye az "Aradról Gyulára áttelepült fiatal gyógyszerárusnak" - aki hiába kisérelte meg, hogy "meg tudna-e itt élni" - hogy el ne távozzon tengődése szinhelyéről /47/.
A vizsgálatok eredményei arra utalnak, hogy a 19. század közepéig a gyógyszertári hálózat területi eloszlását a kedvezőtlen földrajzi helyzetből adódó, gazdasági- és társadalmi elmaradottság, a rossz közlekedési viszonyok határozták meg.
A gyógyszertárak létesitésére a települések viszonylatában alig volt társadalmi igény, a gyógyszertári hálózat kiépülésének folyamata ezért lassú volt. 1770-1854-ig mindössze nyolc településen került sor gyógyszertár erigálására. Ha Békés megye 3558,01 négyzetkilométer kiterjedésü területére vonatkoztatjuk ezt a számot, az 1 gyógyszertárra eső terület - az összes gyógyszertárakat véve alapul, vagyis 9 gyógyszertárat /Gyulán 2 gyógyszertár volt már 1854-ben/ - 395,34 km² /48/.
A lakosság lélekszáma az 1847-es népszámlálás adatai alapján 155.056 volt. 1847-ben 8 gyógyszertár volt a megye 8 településén. 19.382 lakosra jutott 1 gyógyszertár /49/.

A települések fejlődéséhez nagyban hozzájárult a folyók szabályozása és a Körösök hajózhatóvá tétele. Növekedett a müvelhető területek nagysága, az öntözéses gazdálkodás lehetővé tette a gazdálkodás szinvonalának emelését, a mocsarak kiszáritása és feltöltése után lehetőség nyilt a települések terjeszkedése előtt, megkezdődhetett az utak épitése, javultak a közlekedési viszonyok, melyek a kereskedelem fellendülését és az ipartelepitések lehetőségét eredményezték.

1860-ban elkészült az élővizcsatorna Gyula-békési szakasza, amelyet az 1882-es árviz után kibővitettek és amely ma Gyula-Békéscsaba-Békésen átmenő belvizfőcsatorna. Az élővizcsatornát friss viz és áru szállitására használták. A gyógyszertári hálózat területi eloszlása szempontjából lényeges, hogy az élővizcsatorna lehetővé tette a zöldség-gyümölcstermesztés elterjedését a csatorna mentén. Megjelentek a bolgár kertészek a 19. sz. végétől, 1936-ra 600 hektáron terültek el a bolgár kertészetek /50/. Gyulavári fejlődését és 1905-ben a gyógyszertár létesitését a kertészetek tették lehetővé.

A Holt-Körösök mentén 1940-re 1400 hektáron folyt az öntözéses rizstermelés. Békés megyében ez a települések fejlődését eredményezte. Az áruszállitás szempontjából lényeges változásokat eredményeztek a viziutak. A Hármas-Körös torkolata fölött 1905-re készült el a bökényi vizlépcső, amely a torkolattól Békésszentandrásig hajózhatóvá tette a Köröst. A Hármas-Körösön 1936-1942-ig épült a békésszentandrási vizlépcső, amely a Kettős-Körösön Békésig, a Sebes-Körösön Körösladányig hajózást biztositott. Ugyanakkor épült fel a Hortobágy-Berettyó főcsatorna, melynek hasznosságát az 1940-1942-ben létesitett békési kikötő és gabonaház biztositotta, 1950-ig nem tudták kellőképpen kihasználni ezt a főcsatornát /51/.

A 2. sz. ábra adataiból megállapitható, hogy a 19. század második felétől kiszélesedik és egyenletesebbé válik a gyógyszertári hálózat területi eloszlása, Békés megye Délnyugati részén és Észak-keleti szegletében is megjelennek a gyógyszertárak. Erre az időre esik a már vázolt vizszabályozások és viziutak épitésén kivül az uthálózat és vasutháló-zat kiépitése. Ezzel párhuzamosan fejlődik a kereskedelem, az ipar és a gyógyszertári hálózat, e fejlődésben a kapitalista gazdálkodás minden jellemzője megfigyelhető. 1854. tavaszán a tiszti főorvos még ugy jellemzi Füzesgyarmat, Szeghalom, Vésztő községeit, hogy:

"nincs ott semmi, mi a gyógyszertárt fenntartaná..."
"ott a gyógyszerész meg nem élhetne". /52/

A BÉKÉSMEGYEI GYÓGYSZERTÁRI HÁLÓZAT TERÜLETI ELOSZLÁSA A KÖZLEKEDÉSI VISZONYOK FÜGGVÉNYEKÉNT / 1854 - 1950-ig /

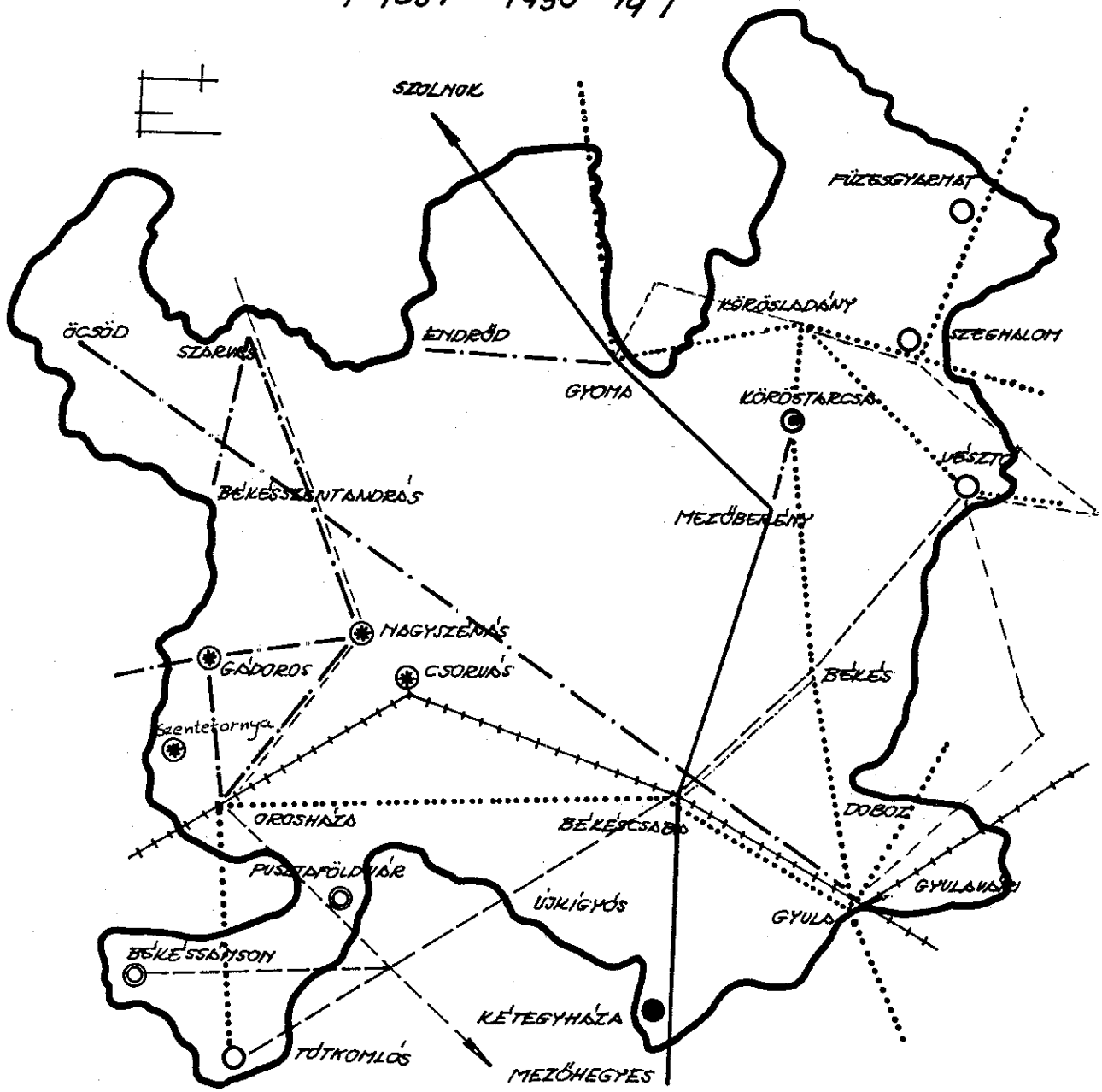

..... ○ kavicsos országút és ennek függvényében gyógyszertár telepítése 1854-től

—·— ◉ köves országút 1888- és gy.t. telepítés

—— ● Tiszavidéki vasútvonal 1859-ben épült szakasza és gy.t. telepítés ennek függvényeként

+++ ⊛ Alföld - Fiume vasútvonal 1871-ben épült szakasza és gy.t. ennek függvényeként

—— ◎ Alföldi Első Gazdasági vasút 1898-1948-ig épült vonala és gy.t. ennek függvényeként

2. ábra

Ugyanezen az ábrán feltüntetett kavicsos országutak közül a Körösladányt-Vésztőt és Okányt összekötő, valamint a Körösladány-Szeghalom-Füzesgyarmat összeköttetést biztositó utak nyitottak új lehetőségeket a fejlődésben /53/. A közlekedés forradalmasitása miatt a településvonzó tényezők átalakultak. Ennek első megnyilvánulását az országút lefektetése után egy évvel figyelhetjük meg. A körösladányi gyógyszertárat 1855-ben az országút kiépülése után azonnal átköltöztették a nagyobb forgalmat igérő Szeghalomra.

A Tiszavidéki vasútvonal Szolnok-Arad állomásait összekötő szakasza 1859-ben épült fel, Békéscsaba már 1858 októberétől állomással rendelkezett /54/.
A vasútvonal egyes csomópontjai, Mezőberény, Békéscsaba és azok körzete jelentős fejlődésnek indultak. Gyoma fejlődése nem volt töretlen és ez észrevehető a gyógyszertár telepitéseknél is. Vasúti csomópont volt, de gazdasága nem fejlődött kellőképpen. 1880-ban tértek át Gyomán a vizemeléses öntözésre. Az öntözés miatt a rétek, legelők hozama megcsappant, és a főként állattenyésztéssel foglalkozó lakosságot ez kedvezőtlenül érintette. Mikorra áttértek a rétek, legelők öntözésére, már nehezen tudták behozni a lemaradást /55/.

A folyószabályozás és a vasúthálózat lehetővé tette a mezőgazdasági árútermelés és értékesités fokozódását, az eszközellátottság és munkaerőellátottság kedvezőbb feltételeit és a társadalmi struktura fokozódó átrétegeződését, a kubikosok és az ipari munkásság megjelenését a korábban főként mezőgazdasági cselédségből álló lakosság körében.
A központi funkciók áttelepülnek más városokba is. Békéscsaba mint központi fekvésü város és mint vasúti csomópont a legnagyobb ütemben fejlődő településsé válik. A fejlődő települések mellett Gyula, a megyeszékhely állomás hiányában belép a hanyatló városok sorába. Korábban szer z ett privilégiumai értelmüket vesztik, az új elemek a kereskedők, felvásárlók, a polgári életmódot igénylők, az ipari munkásság, stb. tömörülése elkerüli a sorvadásnak indult megyeszékhelyet.

A kapitalizmus térhóditása megteremti a gazdasági- és társadalmi élet új konfliktusait, nagyobb arányú adminisztrációs hálózat kiépitése, nagyobb számú szabadfoglalkozású értelmiségi jelenléte válik szükségessé a fejlődő településeken. A régi tipusú vármegyei tisztikar elveszti létjogosultságát ott, ahol a fejlődés üteme ezt megköveteli.

A gyógyszertári hálózat területi elosztását nagymértékben befolyásolta a vasútvonal lefektetése után az is, hogy a hegyekből a jobb országutak építéséhez termésközek szállitására is lehetőség nyilt. A fejlődést segitik elő az 1888-1895-ig átadott új köves országutak is /56/. Ezek között a Mezőberény-Köröstarcsa közötti országút gyakorolt hatást a hálózat területi eloszlására. Köröstarcsán 1888-ban létesült gyógyszertár.

1871-ben az Alföld-Fiumei vasútvonal Békés megyei szakaszának kiépitésével Orosháza, Csorvás, Gyula jutott állomáshoz, Békéscsaba pedig a Nagyváradig kibővitett vasúttal új kereskedelmi összeköttetéshez. Orosháza fejlődésnek indult, a gyógyszertárak száma megsokszorozódott, Csorváson 1883-ban kibővült a gyógyszertári hálózat egy gyógyszertárral, Gyula város sorsán az 1871-ben létesitett állomás már nem sokat segithetett. A vasútvonal közelében fejlődött Nagyszénás, Gádoros, Szentetornya, sorra jelentek meg ezeken a településeken a gyógyszertárak.

A gyógyszertári hálózat területi eloszlását tovább módositotta az 1898-1926-ig kiépitett Alföldi Első Gazdasági Vasút . 1889-től a Mezőhegyesen lévő Állami Ménesbirtok cukorrépa termeléssel is foglalkozott. Az esős időben járhatatlan utak szállitási nehézségeket okoztak a cukorrépa szállitásában. Igy merült fel a keskeny nyomtávú gazdasági vasút kiépitésére az igény.
A Gazdasági Vasút kiépitése Békés megyének elsőrendü érdeke volt, igy 1898-tól bekapcsolódott az AEGV hálózatába. Az 1902-ben épült szakasz Vésztő és Békéscsaba között Békéscsabát tette meg csomóponttá, miután személyforgalmat is lebonyolitott nem kedvezett Békés fejlődésének.

Szárnyvonalra került Orosháza, Szarvas is, további szakasz épült Tótkomlósig, ill. Békéssámsonig /57/.

Békés megye helyzete a trianoni békekötés után válságosra fordult, az erdélyi kereskedelem útjától az aradi érdekeltségeitől megfosztott megyeszékhely helyzete volt talán a legkritikusabb, a vasúti csomópontot képező Békéscsabán kivül alig maradt a megyének fejlődőképes települése. A gyógyszertári hálózat területi eloszlását ez kedvezőtlenül befolyásolta.

Az a fejlődés, amelyben a gyógyszertári hálózat területi eloszlását, mint pozitive értékelhető gazdasági előrelépés függvényét vizsgáltuk, csak önmagában vizsgálva tünik jelentősnek. Az Alföld, igy Békés megye elmaradt a számottevő ipari hagyományokkal rendelkező Duna-Tisza köze, Észak-nyugati Felvidék, Dunántúl mögött.

A 19. század végéig az önellátó háziipari tevékenység dominált. A tőkés fejlődés következtében Békés megyében ipari területen főként a nagy élő-munkaigényü könnyüipari ágazatok fejlődnek, amelyek főként kisüzemek létesitését teszik lehetővé, agrárterületen pedig az extenziv állattartásról, a gabonatermelésre áttérés jellemző, melynek során, és az ármentesitések nyomán felszabadult területek segitségével kialakul a tanyarendszer. A tanyarendszer településvonzó tényező hiányában egyre jobban kiesik a gyógyszertár telepitések vonalából, igy a korszak végén is fennálló aránytalanságok eredőjévé válik.

A BÉKÉS MEGYEI GYÓGYSZERTÁRI HÁLÓZAT TERÜLETI ELOSZLÁSA, A GYÁRIPAR TERÜLETI MEGOSZLÁSA ÉS KERESKEDELMI ÚTVONALAK 1950-BEN

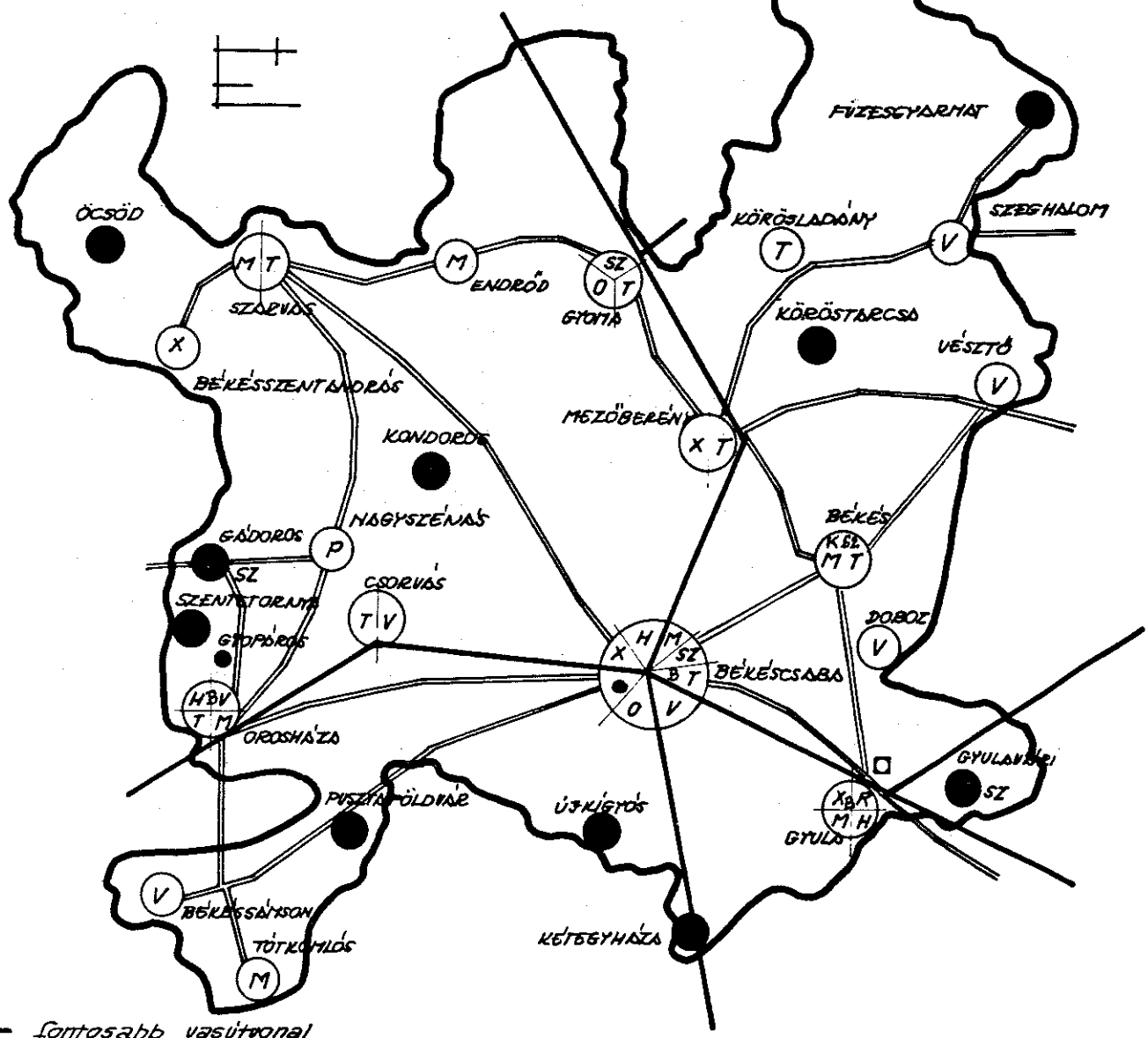

- fontosabb vasútvonal
- közutak, kereskedelmi útvonalak
- V villamosenergia ipar
- T tégla és cserépgyártás
- O nyomdaipar
- M malomipar
- X textilipar
- B bőrfeldolgozó ipar
- P tápszergyártás
- H húsipar
- R teiporgyártás
- gyümölcsfeldolgozó ipar
- cukorkagyártás
- SZ üzemi méretű szeszgyártás
- ○ gyógyszertárral rendelkező település 1950-ben, ahol ipartelepítés van
- ● gyógyszertárral rendelkező település ipartelepítés nélkül
- K Kosárfonó ipar

3. ábra

A 3. sz. ábra Békés megye gyáriparának területi megoszlását és ágazati felosztását tünteti fel, 1950-ben. Az 1., 2., 3. sz. ábrák együttes értékelése útján megállapitható, hogy a gyógyszertári hálózat területi megoszlása a korszak végére sem volt teljesen egyenletes. A hálózat a fontosabb közlekedési és kereskedelmi útvonalak mentén, döntően azok csomópontjait képező, ennélfogva iparilag is fejlettebb települések irányában orientálódott. Békés megye középső részén a Békéscsaba-Békés-Gyoma-Szarvas alkotta négyszögben a kiterjedt tanyavilág kiesett a gyógyszertártelepitések vonalából.

Megállapitást nyert, hogy Békés megye gazdasági fellendülése a 19. század második felétől is viszonylagos, gyakorlatilag megőrizte a dualizmuskori agrárjellegét, ipara nem fejlődött.
Ezt bizonyitja a lakosság foglalkoztatottsága is, amely az 1944-ben történt felmérések alapján az alábbiak szerint alakult:

Az összlakosság 63,4 %-a a mezőgazdaságban,
15 %-a az iparban,
4 %-a a kereskedelemben,
2 %-a a közlekedésben

dolgozott./58/

A gyógyszertári hálózat területi eloszlását az eddigi vizsgálatok alapján a gazdasági fejlődés igényei határozták meg. E kérdéscsoporton belül szükséges áttekintést adni Békés megye egészségügyi helyzetéről, amely következménye a gazdasági- és társadalmi fejlődésnek és amely inspirálja végsősoron a gyógyszertári hálózat kialakulását.

I. sz. TÁBLÁZAT

Békés megye mezővárosai 1723-1854-ig. Adatok a mezővárosok gazdasági és társadalmi helyzetére vonatkozóan /1723-1854-ig/

Békés	Békéscsaba	Gyoma	Gyula	Körösladány	Mezőberény	Orosháza	Szarvas
1730. Vásárjog	1778. Orvos	1820. Céhek	1723. Vásárjog	1800. Hetipiacjog	1802.Evangélikus Főgimn.	1818. Céhek	1723. Vásárjog
1787. Orvos	1790. Selyemgyár	1829. Orvos	1731. Pálinkaház	1840. Orvos	1818. Orvos	1823. Hetipiacjog	1777. Céhek
1800-as évek elején Hetipiacjog	1810. Hetipiacjog	1830. Vásárjog	1756. Céhek	1843.Gyógyszertár	1819.Hetipiacjog. Céhek	1826. Orvos	1780.Gazdasági Intézet
1815. Céhek	1812.Gyógyszertár	1831.Gyógyszertár	1770.Gyógyszertár. Orvos		1830.Gyógyszertár	1830.Gyógyszertár	1790. Orvos
1823.Gyógyszertár	1817. Céhek		1793. Hetipiacjog			1848.Gyámoltak háza	1800. Hetipiacjog
1847.Községi kórház	1840. Vásárjog		1804.Gyógyszertár				1803.Gyógyszertár
	1848.Gyámoltak háza		1846. Kórház				
			1851.Gyógyszertár				

Békés megye községeinek egészségügyi helyzete az 1934-ben felvett adatok alapján

Helye:	Gyógyszertár	Kórház	Orvos járási	Orvos községi	Orvos magán	Bába községi	Bába magán	Eü.védőintézet	Tejkonyha	Szülőotthon	Napközibölcsöde
Békés	5	Békéscsaba 11 km	1	2	12	4	15	1	1	-	-
Békéssámson	1	Hódmezővásárhely 23 km-re	-	1	-	2	3	-	-	-	-
Békésszentandrás	1	Békéscsaba 57 Km	-	1	1	3	1	1	-	-	-
Csabacsüd	1 kézi gyt.	Békéscsaba 41 Km	-	1	-	-	1	-	-	-	-
Doboz	1	Gyula 13 km	-	1	3	2	3	1	-	-	-
Mezőmegyer	B.csaba 5 km	Békéscsaba 5 km	-	-	-	-	2	-	-	-	-
Endrőd	2	Békéscsaba 50 km	-	2	3	4	5	1	1	-	-
Füzesgyarmat	1	Gyula 63 km	-	3	2	2	8	-	-	-	-
Gádoros	1	Szentes 25 km	-	1	1	-	3	-	-	-	-
Gerendás	1 kézi gyt.	Békéscsaba 22 km	-	1	-	1	-	-	-	-	-
Csorvás	1	Békéscsaba 23 km	-	1	3	2	2	1	1	-	-
Gyoma	2	Békéscsaba 40 km	1	2	6	2	5	1	-	-	-
Gyulavári	1	Gyula 6 km	-	1	-	1	1	-	-	-	-
Kétegyháza	1	Gyula 14 km	-	1	1	2	1	-	-	-	-
Kondoros	2	Békéscsaba 25 km	-	1	2	2	2	1	1	1	-
Köröstarcsa	1	Békéscsaba 26 km	-	1	2	3	3	-	-	-	-
Körösladány	1	Békéscsaba 36 km	-	2	2	2	4	1	1	-	-
Mezőberény	3	Békéscsaba 19 km	-	2	8	4	9	1	1	-	-
Nagyszénás	1	Békéscsaba 40 km	-	1	1	2	4	1	-	-	-
Orosháza	5	Békéscsaba 33 km	1	3	20	9	7	1	1	1	-
Öcsöd	1	Gyula 78 km	-	2	2	3	4	-	-	-	-
Pusztaföldvár	1	Békéscsaba 32 km	-	1	-	-	4	-	-	-	-
Szarvas	5	Békéscsaba 50 km	1	3	13	6	13	1	1	1	-
Szeghalom	2	Békéscsaba 46 km Gyula 52 km	1	2	6	1	6	-	-	-	-
Szentetornya	1	Hódmezővásárhely 36 km	-	1	-	2	1	1	-	-	-
Tótkomlós	2	Békéscsaba 49 km	-	1	4	1	4	1	-	-	-
Ujkigyós	1	Békéscsaba 13 km	-	1	1	2	2	1	1	-	1
Vésztő	2	Békéscsaba 35 km	-	2	4	2	8	-	-	-	-

A gyógyszertári hálózat kialakulása az egészségügyi viszonyok függvényeként

Társadalmi és ennek részeként az egészségügy fejlődéséről csak ott beszélhetünk, ahol már van bába, borbély, majd seborvos, végül orvos. Ez utóbbiak gyógyszerkészlete és gyógyszerkészitő tevékenysége állt a kor szinvonalán a 18. század végére. Az 1787-ben végzett felmérések alapján, amikor Gyulán kivül nincs gyógyszertár Békés megyében, Bleischlag János csabai seborvos 173-féle, Grineisen Jeremiás tiszántuli kerületi orvos 119-féle, Novák György tiszáninneni orvos 90-féle anyagot tart a gyógyszertárában. /59/ Az orvosok szivesen mentesitették magukat a gyógyszerkészités alól, és ez az igény hozza létre az első gyógyszertárakat.

Az I. sz. táblázat adataiból megállapitható, hogy az 1770-ben létesitett gyulai gyógyszertár kivételével a 19. század közepéig, amig pontosan felderithető az orvos megjelenésének időpontja a települések viszonylatában - a Bach korszakra és a 20. századi egészségügyi helyzetre vonatkozóan igen hiányos a megyei levéltár adattára - a gyógyszertárak létesitését minden esetben megelőzte a szakképzett orvos megjelenése a településen. Az I. sz. táblázat az 1934-es felmérések eredményét is tartalmazza. Gyógyszertár csak ott van, ahol szakképzett orvos van, a gyógyszertárak száma összefüggésbe hozható az orvosok számával.

A gyógyszertárral rendelkező települések számának lassu gyarapodása összefügg azzal, hogy a társadalmi igény lassan fejlődött a szakképzett orvos alkalmazására, a lassu gazdasági fejlődés miatt. Az orvos alkalmazásának anyagi okai voltak és a tudatformálódás lassusága is akadályt jelentett. 1787-ben csak Békésen, Békéscsabán, Gyulán és Szeghalmon volt szakképzett orvos.

Igen elterjedt volt még a 19. század első évtizedeiben az, hogy a községek nagyrésze borbélyokat, vagy seborvosokat alkalmazott, ezek fizetését a község pénztárából biztositotta /60/.

Az 1838-ból származó adatokból, amelyek Füzesgyarmat helyzetét világitják meg, általánosithatunk. Békés megyében 7 gyógyszertár volt ekkor a megye 7 településén. A községek nagy részében

> "A lakosság egészségi állapotjára megkivánható hivatalok: Doctor-Chirurgus, Patikárius, valamint Barom orvos is nintsenek, hanem a Tekintetes Nemes Vármegye Processuális Tisztjei által pótoltatik minden ebbeli hijány".

Hogy mennyire nem volt igény a hiányok pótlására, bizonyitja a füzesgyarmati jelentés további része:

> "Egy időben 1808-tól fogva, mint egy 1820-ig volt már itt egy Borsós Beniamin nevü chirurgus rendes fizetéssel, de az olta ez a Hivatal megszünt. /61/

Az első gyógyszertár alapitásának idején /1770/ a megyeszékhely a legelőnyösebbnek tetsző helyzete ellenére gazdaságilag és társadalmilag is fejletlen volt és az egészségügyi ellátás ennek megfelelően igen alacsony szinten állt. Az első szakképzett orvost a kényszerből létesitett gyógyszertár miatt alkalmazzák. A vármegye 1770-ben jelenti a Helytartótanácsnak, hogy Poshardt János felállitotta a gyógyszertárát Gyulán és ugyanakkor jelenti, hogy alkalmazta a Bécsben diplomát nyert Wizinger Károlyt rendes megyei orvosnak 300 forint fizetéssel /62/. Ebből is látható, hogy a gyógyszertár létesitésének feltétele a szakképzett orvos jelenléte. A gyógyszertár árusitási köréből adódott már a 18. század végén is, hogy egyes gyógyszereket csak orvosi rendelvényre lehetett elkészitení és kiadni, gyógyszertárnak ott volt létjogosultsága, ahol a rendelvény felirására jogosult személy, az orvos is jelen volt, csak ő biztosithatta a gyógyszertár forgalmának egy részét.

A vármegye "processualis" tisztjeinek létszáma a 18. század végétől, a községek szakképzett orvosainak létszáma a 19. sz. 30-as éveitől fokozatos emelkedést mutat. A gyógyszertári hálózat területi eloszlása ezért 1830-tól mutat lényegesebb változásokat. 1830-31-ben 3 településen létesült gyógyszertár 2 év alatt, ezt megelőzően minden 10 évre esik egy gyógyszertár telepités.

A szakképzett orvosok számának növekedése az egészségügyi viszonyok javulását eredményezte és fokozta az igényt ujabb gyógyszertárak létesitésére is.

Békés megye viszonylatában a 19. sz. legnagyobb vivmánya a himlőoltás felfedezése és a mocsarak kiszáritása volt az egészségügy fejlődése szempontjából. A himlő és a malária okozta a legtöbb veszélyt a kolerajárvány mellett, amely 1831-1870-ig szinte ötévenként megismétlődött.

1802-ben Békés megye

> "áttallátván az oltalmazó tehén himlőnek megbecsülhetetlen hasznát közönséges költségen elküldte megyei főorvosát dr.Riegler Zsigmondot Pestre "ezen oltásnak megtanulása és ezen tehénhimlő matériájának elhozattatása végett". /63/

1804-ben Gyula volt az a hely, ahol a

> "tehénhimlő letétetődjön".

A főorvos kötelessége volt a továbbiakban az oltóanyagot a többi településre is eljuttatni, miután felhasználásának módját a

> "helységek chyrurgusával megbeszélte". /64/

1849-ben már 3.444 személyt oltottak be himlő ellen, minden oltás

> "valóságos foganatu volt, fattyu és semmi eredetü"

nem akadt.

Dr.Tormássy Lajos, Riegler utóda 1812-1862-ig 36.732 gyermeket oltott be himlő ellen /65/.

A vármegye orvosainak a legtöbb gondot a veszett kutyák elszaporodása; a Körösökbe ömlő trágyalé és szennyviz okozta, és az, hogy 1836-ig nem volt egyetlen ártézi kút sem és a

lakosság nagyrésze még a 19. század közepén is a Körösök szennyezett vizét itta; sok volt a szabálytalanság a halottak temetésénél is.
A bábákat a megyei főorvos képezte ki, az első "bábasági oskola" 1808-ban kezdődött, 14 napig tartott az oktatás. /66/
A borbélyok kontárkodására a 19. század közepéig bőven akadt példa, eret vágtak, belső kúrákat alkalmaztak és gyógyszereket árusitottak /67/.

A 19. század elejétől a Helytartótanács felszólitására ingyen látta el a megyei orvos a szegény betegeket. A részükre felirt gyógyszereket a házipénztárak téritették meg. Az intézményes betegellátás szükségességének gondolatát Vida Imre gyulai jószágkormányzó ismerte fel először Békés megyében 1808-ban. Végrendeletében alapitványt tett egy Endrődön épülő "ispotály" számára. Az "ispotály" vagy "szegényház" 1844-ben készült el /68/.
1846-ban nyilik meg a megye első magánkórháza Gyulán.
A 19. század második felétől nagy fejlődésnek indul Békés megye az egészségügyi ellátás terén.
A vizszabályozások után egészségesebbé válik a terület. A kiegyezést követő időszakot az ország egészére nézve, a közegészségügy kiépülése jellemzi. Békés megyében is megfigyelhető ez a kiépülés. A korszak végén az 1932-1934-ig végzett felmérések alapján igen fejlett az egészségügyi ellátás 1934-re /69/. 1 megyei főorvos, 5 járási főorvos van. 8 a megyei városokban rendszeresitett orvosi állások száma /Gyula, Békéscsaba/, 20 községet köteleztek községi orvos tartatására, összesen 30 községi orvos van a megye 20 községében.
Az okleveles orvosok és sebészek száma 227, 267 bába, 36 halottkém van Békés megyében, 5 kórház található 1.815 ággyal. A társadalombiztositás fejlettségét bizonyitja az 1928-tól müködő OTI gyulai és csabai fiókja.

Az egészségügyi ellátás ilyen szinvonala mellett 1934-ben Békés megye 27 településén 57 közforgalmu gyógyszertár müködött. Békés megye 3.558,01 km^2 kiterjedését véve alapul 62,42 km^2 terület jutott 1934-ben 1 gyógyszertárra. A lakosság lélekszámára vonatkozóan 1930-ból vannak pontos adatok, 330.656 lakosra jutott 54 gyógyszertár, 1 gyógyszertárra 6123,25 lakos jutott /70/.

A gyógyszertári hálózat területi eloszlását befolyásoló egyéb tényezők vizsgálata

A gyógyszertárak létesitésében a gazdasági- és társadalmi fejlődés igényei mellett a jogadományozás rendszere, a helyi és megyei szervek hozzáállása, a földesuri akarat beleszólása, a jogadományozást eldöntő hatalom képviselőivel való kapcsolat is döntő szerepet játszott.

A Helytartótanács az adatok alapján vitás kérdésekben a "Földes Uraságnak" kedvezett és már a második megyei gyógyszertár létesitése előtt figyelemmel volt arra, hogy Szarvast, mint a telepités helyét csak akkor engedélyezze, ha "Gyulától messze lévén nem zavarja a gyulai gyógyszertár forgalmát". /71/
A jogadományozások szükmarkusága, vagy bőkezüsége /pl. a 19. század végén Hyeronymi Károly miniszter elve a gyógyszertárak szaporitása volt / hatott a gyógyszertári hálózat területi eloszlására.

A gyógyszerészet eddigi vizsgálataink alapján passziv tényező volt, amely követte a gazdasági, társadalmi, egészségügyi fejlődés alakulását a hálózattelepités kérdésében. A 19. sz. második felétől azonban a gyógyszerészet nem volt egyértelmüen egészségügyi célu iparszerü kereskedelmi tevékenység, a gyógyszerészettel ettől az időtől kezdődően, mint aktiv tényezővel is számolnunk kell, amely hatást tud gyakorolni

egy-egy település és az egészségügy fejlődésére, ujabb gyógyszertárak létesitésére és ezáltal a gyógyszertári hálózat területi eloszlására. A visszahatás tanulmányozását, midőn egy-egy gyógyszertár, vagy inkább egy-egy kiemelkedő egyéniségü gyógyszerész az egészségügy fejlődését szolgálta, és a tőkebefektetéssel létesitett kisebb-nagyobb üzemeknek az iparosodás ra gyakorolt hatását, Kiss Ferenc körösladányi, majd szeghalmi gyógyszerész, Vidovszky István békéssámsoni, Varságh Béla, Réthy Béla, dr.Südy Ernő békéscsabai gyógyszerészek tevékenységében mérhetjük le.
/Lásd: függelék/

A vizsgálatok alapján megállapitható, hogy a gyógyszertári hálózat területi eloszlását döntően az adott terület gazdasági helyzete határozta meg. Az árútermelés és értékesitás szinvonalának függvényeként szerepet játszott a gyógyszertári hálózat területi eloszlásában a társadalmi és ennek részeként az egészségügyi helyzet alakulása is.

A jogadományozás rendszere és a 19. század második felétől egyes kiváló gyógyszerészek tevékenysége is hatással volt a gyógyszertári hálózat területi eloszlására.

1/b. <u>A gyógyszertárak településen belüli elhelyezésének vizsgálata</u>

A gyógyszertárak létesitésének legfontosabb kritériuma az egyes települések megfelelő fejlettségi szinvonala volt. A gyógyszertárak településen belüli elhelyezésének vizsgálatánál arra keresünk választ, hogy az adott fejlettségi szinten álló településeken belül mi határozta meg a gyógyszertárak elhelyezését és ez milyen elhelyezési összkép kialakitását eredményezte a 20. század közepére.

II. sz. TÁBLÁZAT

A Békés megyei gyógyszertári hálózat évtizedenkénti fejlődésének bemutatása létesitési év, hely, jogviszony, elnevezés, elhelyezés, időszak, gyógyszertáralapitások száma, és az időszak végén fennálló gyógyszertárak száma alapján /1770-1940/

Idő/év	Hely:	Jogviszony	Elnevezés	Elhelyezés I.	Megjegyzés	Időszak	Alapitások száma	Időszak végén fennálló gytárak. száma
1770	Gyula	R	Megváltó	Templom tér, majd Városház u. 12.		1780	1	1
1803	Szarvas	R	Gyors Szarvas	Főút, majd Beliczey út 1086				
1804	Gyula	R	Oroszlán	Nagy utca, vagy /1907-ig/Kispiac tér	Megsz. 1807	1810	3	2
1812	Békéscsaba	R	Aranysas	Piac tér, majd Főtér 1005		1820	4	3
1823	Békés	R	Fehér hattyú	Piac tér, majd Széchenyi tér				
1830	Orosháza	R	Megváltó	Nagy utca, majd Piac tér				
1830	Mezőberény	R	Isteni Gondviselés	Nagy utca 43.Piac tér majd Kossuth tér		1830	7	6
1831	Gyoma	R	Isteni Gondviselés	Piac tér, majd Vasút u. 614.	1858-ig fiók	1840	8	7
1843	Körösladány	R	Szentháromság	Nagy u. 325. majd Vasút u. 11.	Megsz. 1855.	1850	9	8
1851	Gyula	R	Szentháromság	Megyeház, majd Vármegyeház u.8-4.				
1855	Szeghalom	Sz	Szentháromság	Nagy u.		1860	11	9
1861	Tótkomlós	Sz	Szentlélek	Főút,majd Uri u.284.				
1868	Vésztő	Sz	Magyar Korona	Nagy u. 354.				
1868	Békéscsaba	Sz	Szent István	Fő utca 1861.				
1870	Békés	Sz	Isteni Gondviselés	Vasút utca		1870	15	13
1872	Körösladány	Sz	Kigyó	Főtér,majd Vasút u.				
1873	Füzesgyarmat	Sz	Remény	Nagy u. majd Főtér 1023.				
1873	Szarvas	Sz	Remény	Főút,majd Kossuth u.				
1874	Öcsöd	Sz	Magyar Király	Köröspart u. Piac tér 425.				
1876	Orosháza	Sz	Fehér Kigyó	Főtér, majd Kossuth tér 6.				
1876	Endrőd	Sz	Megváltó	Piac tér, majd Pitkés u. 794.				
1879	Békésszentandrás	Sz	Megváltó	Szentesi u. majd Piac tér 192.		1880	22	20
1883	Gádoros /Bánfalva/	Sz	Órangyal	Főút,Templom u.18.				
1883	Csorvás	Sz	Isteni Gondviselés	Piac tér 124.				
1885	Békéscsaba	Sz	Megváltó	Vasút u. 1157.				
1888	Gyula	Sz	Vereskereszt /1897-től Aranykereszt/	Kápolna tér 195.				
1888	Körösstarcsa	Sz	Szentlélek	Kossuth L. u.372.				
1888	Ujkigyós	Sz	Szüz Mária	Templom u. 154.				
1888	Kétegyháza	Sz	Vöröskereszt /1912-től Isteni Gonvise-lés/	Piac tér 68.				
1889	Békés	Sz	Arany Csillag	Vasút u. 21.		1890	30	28
1892	Kondoros	Sz	Remény	Fő utca				
1894	Nagyszénás	Sz	Magyar Király	Nagyszénási sor				
1894	Orosháza	Sz	Isteni Gondviselés	Nagy u. 16.				
1895	Békéscsaba	Sz	Aranykereszt	Szarvasi u. 1494.				
1896	Tótkomlós	Sz	Szent István	Csabai út 338.				
1899	Szarvas	Sz	Margit	Szent István u.630.				
1899	Gyoma	Sz	Angyal	Endrődi út 1219.				
1899	Mezőberény	Sz	Oroszlán	Nagy u. 430.				
1900	Doboz	Sz	Isteni Gondviselés	Nagy u. 37.		1900	39	37
1902	Békéscsaba	Sz	Luther Márton	Orosházi út 511/3				
1903	Gyula	Sz	Szent József	Régi temető u. 1003.				

Idő/év	Hely:	Jog-vi-szony	Elnevezés	Elhelyezés I.	Meg-jegy-zés	Idő-szak	Ala-pitá-sok szá-ma	Időszak végén fennálló gytárak száma
1904	Szeghalom	Sz	Kigyó	•Kossuth u. 302.				
1905	Gyulavári	Sz	Remény	•Gátzúg utca •Fő utca 273.				
1906	Szarvas	Sz	Megváltó	•Beliczey út 1299.				
1906	Békéscsaba	Sz	II. Rákóczi Ferenc	•Nagy u. 142.				
1907	Orosháza	Sz	Kossuth Lajos	•Erzsébet királyné u.				
1908	Békés	Sz	Megváltó /1930-tól Sas/	•II.Rákóczi F.u.170.		1910	48	46
1914	Békéscsaba	Sz	Magyar Korona	•Vasút u.		1920	49	47
1921	Orosháza	Sz	Remény	•Rákóczi F. u. és Bercsényi u.sarkán				
1923	Békéscsaba	Sz	Szent Antal	•Szarvasi út				
1923	Szarvas	Sz	Magyarok Nagyasszonya	•Csabai út				
1923	Mezőberény	Sz	Megváltó	•Nagy u. 272.				
1925	Gyopáros fürdő	Sz	Remény fiókja	•1940-ig a fürdő mellett	fiók 1940-ig			
1926	Pusztaföldvár	Sz	Órangyal	•Fő utca				
1926	Békéssámson	Sz	Megváltó	•Fő utca				
1930	Gyula	Sz	Szeretet	•Kálvin utca		1930	57	55
1931	Szentetornya	Sz	Jézus szive	•Fő út				
1934	Kondoros	Sz	Megváltó	• Piac tér, Főtér				
1934	Vésztő	Sz	Kossuth	• Fő utca				
1935	Békés	Sz	Diadal	•Petőfi u.				
1936	Békéscsaba	Sz	Isteni gondviselés	•Deák utca				
1938	Békéscsaba	Sz	Remény	•Vasút u.,Gyár u.		1940	63	61

R = reáljogú
Sz = személyes jogú

● = városközpont
◉ = külterület /perifériás elhelyezés/

Békés megyében a vizsgált korszakban a lakosság ellátását polgári tulajdonban lévő "nyilvános" /ma közforgalmú/ gyógyszertárak szolgálták. Az urbanizáció legalacsonyabb fokán álló településeken 1887-től jelentek meg a hiánypótló, szintén polgári tulajdonban lévő "kézi" gyógyszertárak, melyek funkciójukat tekintve szintén a nyilvánosságot, a közforgalmat szolgálták az adott településen belül, és amelyek a nyilvános gyógyszertárak létesitése után megszüntek.

A gyógyszertárak településen belüli elhelyezésének vizsgálatát mindkét gyógyszertártipusra ki kell terjesztenünk, igy juthatunk el egy lényeges összefüggés magyarázatához.

A II. sz. táblázat adataiból kitünik, hogy a Békés megyei gyógyszertáraknak 1900-ig egyértelmüen városközpontú, a 20. század első éveitől az egy gyógyszertárral müködő településeken városközpontú, a több gyógyszertárral rendelkező településeken belül pedig gyakran a perifférikus elhelyezés figyelhető meg, rendszerint ott, ahol a gyógyszertárak száma 4, vagy annál több.

A III. sz. táblázat adatai feltüntetik a kézigyógyszertárral rendelkező településeken belül az orvosi rendelők elhelyezését is.
Ha a II. és III. sz. táblázat adatait összehasonlitjuk azoknak a településeknek a vonatkozásában, ahol a gyógyszertár alapitása előtt kézigyógyszertár müködött, /Gyulavári, Pusztaföldvár, Doboz, Békéssámson, Füzesgyarmat-Bucsatelep, Szentetornya, Endrőd/ látható, hogy a gyógyszertárak és az orvosi rendelők helyadatai az utcák tekintetében megegyeznek.

Az előző vizsgálatok során beigazolódott, hogy a gyógyszertárak létesitését megelőzte az orvos megjelenése a településen. A II. és III. sz. táblázat adatai pedig azt igazolják, hogy a gyógyszertárak városközpontu elhelyezését elsősorban az orvosi rendelők városközpontu elhelyezkedése befolyásolta. Ennek okait a gyógyszertár profiljának, árusitási körének jellege adta. Az orvos a magánbetegeit küldte a gyógyszertárba, ezek többnyire a település tehetősebb polgárai voltak, ők jelentették a készpénzforgalom, esetleg a hitelforgalom jövedelmezőbb részét. Az orvos irta fel a recepteket a szegénybetegek számára is, hitelforgalmat biztositva a gyógyszertárnak. Az orvossal való jó kapcsolat és az orvosi rendelőhöz való közelség elsőrendü érdeke volt a gyógyszerésznek, de az orvosnak is érdeke volt a jó kapcsolat. Ez a gyakorlat a korszak végéig fennmaradt. A 20. században a konkurenciaharc miatt a gyógyszerészek érdekeltsége az orvosi rendelőhöz való közelségben tovább fokozódott. Az orosházi "Megváltó" gyógyszertár tulajdonosa Zalay Lajos /tulajdonos 1919-1950-ig/ felkérte a Mészáros nevü csodadoktort, hogy csütörtöki napokon az ő lakásában "rendeljen", igy az egész Tiszántúl rászoruló közönsége ide járt az 1930-as évektől, igen nagy forgalmat biztositva a gyógyszertárnak /72/.

A gyógyszertárak elhelyezésében főként a kereskedelmi lehetőségek felismerése és az adottságok kihasználására való törekvés nyilvánult meg. A perifférikus elhelyezésü gyógyszertárak helyadatait nem a törekvéseknek az előzőektől eltérő sajátosságai, hanem a konkurencia harc létezése és kimenetelének eredménye határozta meg. A gyógyszertárak központi elhelyezésével kapcsolatos harc a gyógyszertárak felállitásáig tartott, a perifférikus elhelyezésü gyógyszertárak városközpontu törekvése és harca a gyógyszertárak felállitása után is folytatódott.

A korszak szempontjából nem lényeges gyulai katonai gyógyszertár 1713-ban, elhelyezését tekintve említésre méltó, mert az 1770-ben létesitett "Megváltó" gyógyszertár elhelyezését segit megérteni.

1713-ban a hadi fontosságú hely központját Gyulán a vár jelentette, itt létesült dr.Ausfeld Kristóf gyógyszertára /12/. A 18. század végére Gyula elveszti a várhoz füződő érdekeltségeit, a vár megszünik, mint végvár és hadifontosságú hely és mint az uradalom kormányzójának székhelye /73/. A vármegyei tisztikar 1715. június 23-án alakult meg és egy mecsetből visszaalakitott régi katolikus templom környékén telepedett le 1722-től /74/. A megyében kialakult közigazgatási rendszer új városközpont kialakulásához vezetett. Ez a központ 1770-ben a katolikus templom tere, ahol a vásárokat rendezték 1723-tól, január 25-én pünkösd előtti vasárnapon és szeptember 8-án. A plébániaépület felépitése után /1721-23/ a városképet átrendezik. Az 1770-ben épült gyógyszertár helyén 1721-ben még temető volt és halottas kápolna /75/. A plébániaépület felépitése után a temetőt a Körös balpartjára, a mai gimnázium helyére telepitették át és Gyula város legmagasabb, a viztől legvédettebb helyén helyezkedett el a város új központja. Itt épültek fel a megyei tisztviselők lakásai, 1793-ban felépült az új városközpontban a vármegyeháza és a városháza közelében tartották a hetipiacokat is /76/.
A városkép az 1801. évi tüzvész után ujra átalakult, de központját változatlanul a katolikus templom és a vármegyeháza jelentette a vásárok és a hetipiacok tere mellett.

Az első nyilvános gyógyszertár forgalmát a vásártér, 1794-től a piactér, a templomba gyülekező hivek és a megyegyülésekre járó közönség biztositották. Forgalma elenyésző volt kezdetben, ezt bizonyitja a 40 arany évi megyei igazgatás megszavazása is. Első fennmaradt éves számlája 3 forint 30 krajcár, amelyet a "Szegény öreg, együgyü betegek" részére a városi pénztár kiutalt 1780-ban /77/.

A szarvasi első gyógyszertár a Fő úton nyert elhelyezést a kereskedelmi élet központjában, ahol 1856-ban járásbiróságot is létesitenek a vármegyei törvénykezés és a közigazgatás elkülönülése után /78/. A templom körzete szintén itt található /79/.

Gyula város második nyilvános gyógyszertára
"a város legalkalmatosabb helyén levő Oroszlány,
a patikárius lakóházzal együtt"
a későbbi kis piactér mellett létesült 1804-ben /80/.
Felállitásakor "A nagy országút" volt a legfőbb szempont.

A II. sz. táblázat adatainak áttekintésénél nyilvánvalóvá válik, hogy Békés megye gyógyszertárai 1900-ig kivétel nélkül a Nagy utcákon, Fő utcákon, Templom-vásár-piacterek mentén létesültek. A későbbi kövesutak, helyi lóvasútak, keskeny nyomtávú vasutak számára kijelölt helyek közelében. Az országutak, vasutak találkozási helyeinél, a vasútállomások közelében, ahol az "Uri utcák" terültek el, s a fizetőképesebb lakosság tömörült. Az elhelyezés a várható forgalom első biztositéka volt.
Kezdetben a város, illetve község, falu helyjelölése a közismert rendeltetésü helyeket, épületeket adta meg a tájékozódás eszközéül. A területek funkciójának változásával, vagy ujabb és jelentősebb épitmények felállitásával ugyanilyen módon, de megváltoztak a helyadatok. A konkrétabb helymeghatározások bevezetését a városiasodás magasabb szinvonala teszi szükségessé, a jelentős épületek és helyek számának növekedése megköveteli több piactér, templom tér, vásártér, kápolna, stb. létesitése után, a pontosabb jelöléseket.

Békés megye elmaradottságára jellemző, hogy ennek igénye csak az 1840-es években mutatkozik először. 1840-ben bevezetik a számozásokat, de azok a számok még mindig a jelentős pontok után kapcsolt számok. A gyulai "Megváltó"-hoz cimzett gyógyszertár helyadatai, amelyek 1787-ben csupán a "Magyar városon", később a "Piatzon", "A templom mellett" jelölik az elhelyezést, 1840-től Templom tér 2525-re módosulnak /81/. Még 1857-ben is az a gyakorlat van érvényben, hogy a városi épületek a környező tanyákkal együtt folytatólagos számozást nyernek /82/.

A nagyobb települések összes épületeinek a tanyákkal együtt összevont számozása ezreseket kitevő számozásokat eredményezett. A helyadatok egyszerüsitését a települések tizedekre való osztása és az utcák elnevezése tette lehetővé.

A gyógyszertárak helyadatainak feltárása Békés megye térképeinek hiányosságai miatt, mivel főként a megyeszékhelyre vonatkozó térképek maradtak fenn, igen nehéz munka. A gyógyszertárvizsgálati jegyzőkönyvek, adóbevallási ivek, hivatalos levélváltások adnak néni támpontot a helyadatokat illetően. A megyeszékhely gyógyszertárainak helyadatait az 1830-ban létesitett "Szeretet"-hez cimzett gyógyszertár kivételével sikerült pontosan feltárni, helytörténeti szempontból érdemes áttekinteni /83-90/.

"Megváltó" - Gyula /1770/
Helye: A magyar városon
A Piatzon
A templom mellett
Templom tér 2525 /1847 után/
Városház u. 40. 1859-ben
Harruckern tér 40. 1870-ben
Városház u. 12. 1910-től

"Oroszlány" - Gyula /1804-1807-ig/
Helye: "A nagy országút mentén áll"

"Szentháromság" - Gyula /1851/
Megyeház u. 2351 1851-ben
Vármegyeház u.135. 1859-ben
Vármegyeház u. 8. 1870-ben
Vármegyeház u. 4. 1910-től

"Aranykereszt" - Gyula /1888/
1840-ig Kismészárszék utca volt
Helye: Kápolna tér 195. 1888-ban
Kossuth tér 195.
Kossuth tér 36. 1910-től

"Szent József" - Gyula /1903/

Helye:	Régi temető utca 1003.	1870-ben
	Gr. Wenckheim u. 1003.	/1900-ban/
	Jókai u. 27.	/1910-ben/
	Jókai u. 24.	/1930-ban/

A városközpontú elhelyezésre való törekvés a gyógyszertárak számának növekedésével egy-egy településen belül indokolatlan zsufoltsághoz vezetett és kiélezte a gyógyszerészek között az ellentéteket. Mezőberényben pl. a 3 gyógyszertár 1 utcában volt és ebből két gyógyszertár ugyanabban az épületben üzemelt.

A városközpontú elhelyezésre való törekvés a 4., 5., 6., 7. sz. ábrák tanulmányozásakor is kitünik.

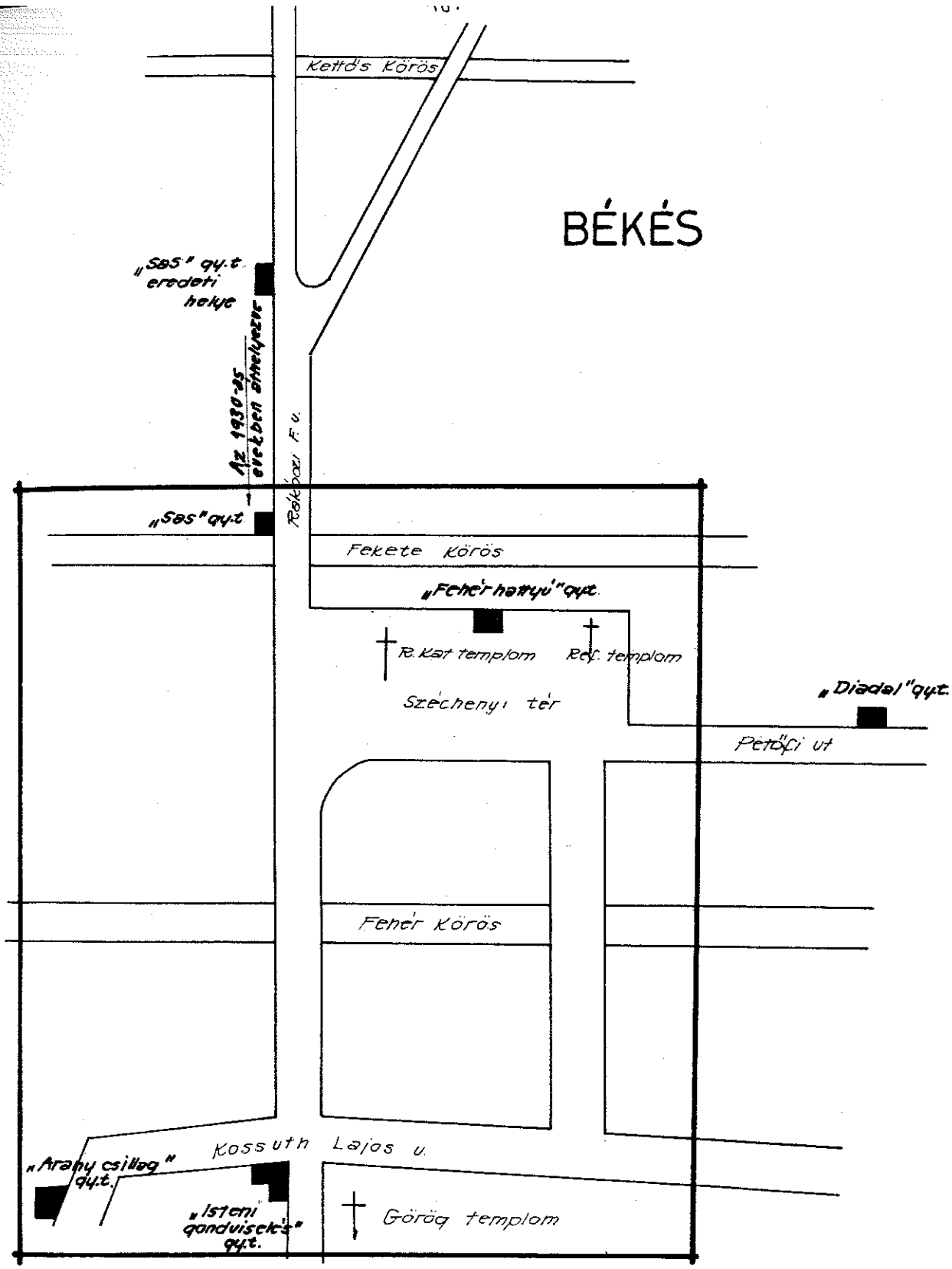

A békési gyógyszertárak településen belüli elhelyezése.

4. ábra

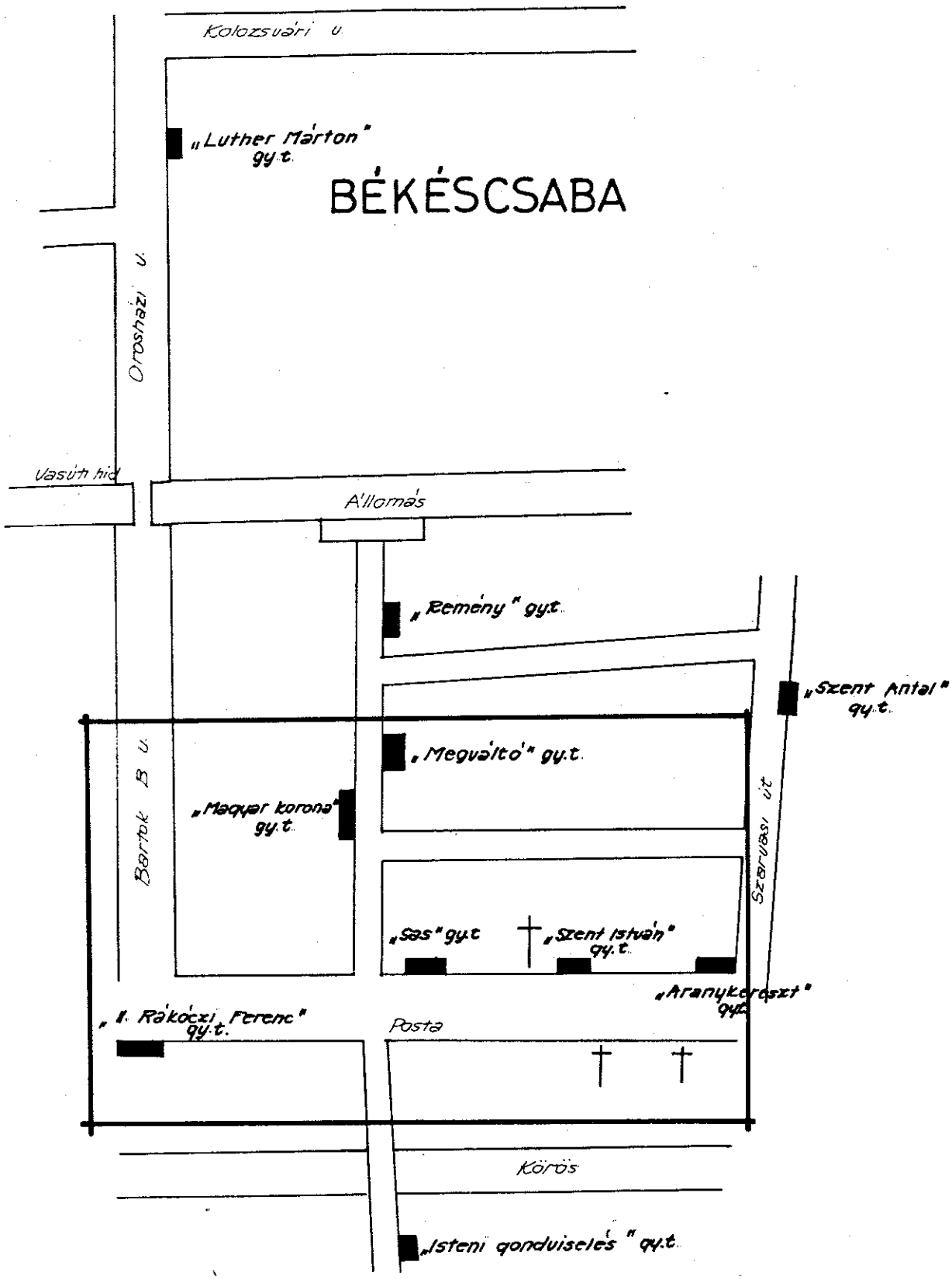

A békéscsabai gyógyszertárak településen belüli elhelyezése

5. ábra

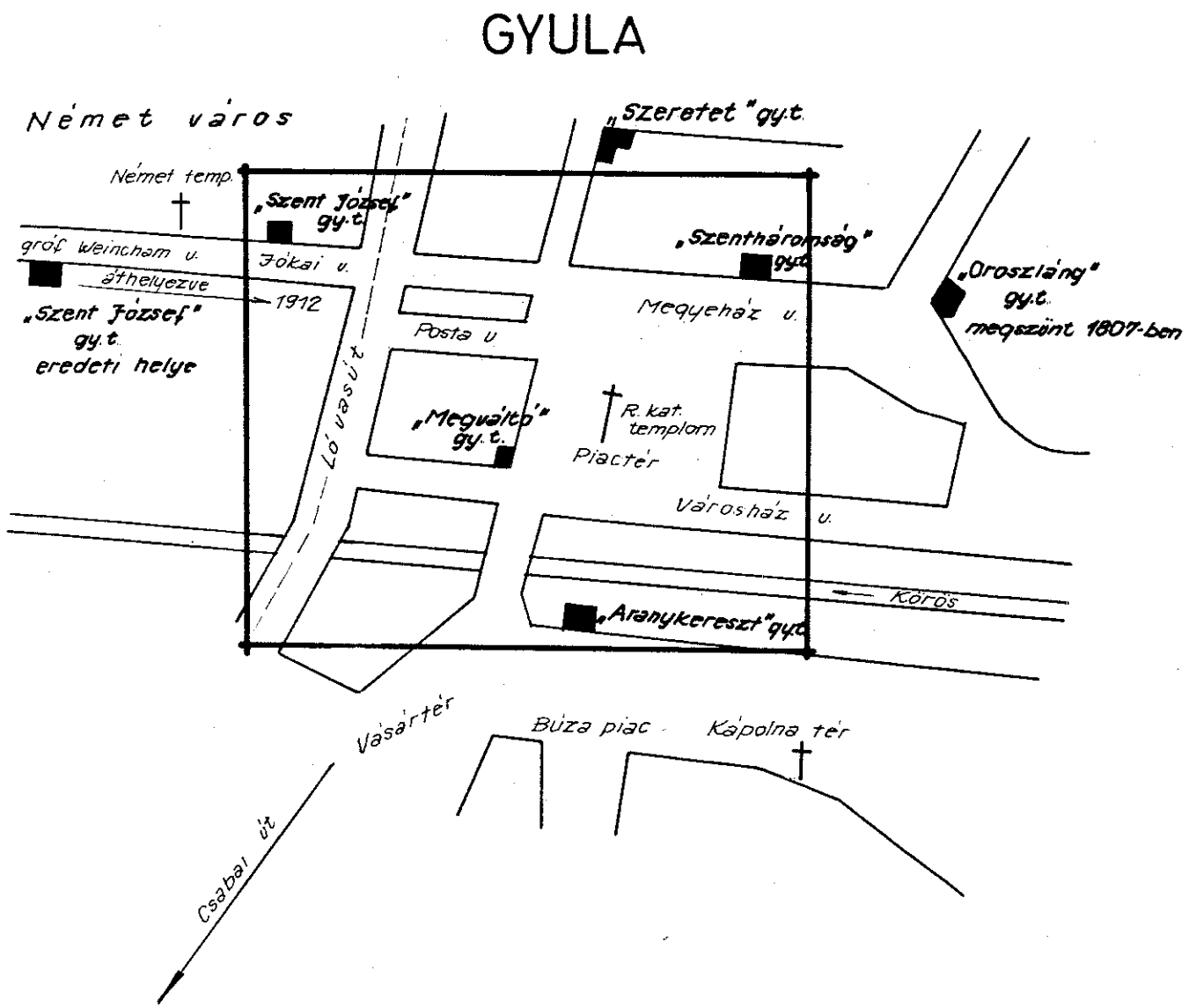

A gyulai gyógyszertárak településen belüli elhelyezése.

6. ábra

OROSHÁZA

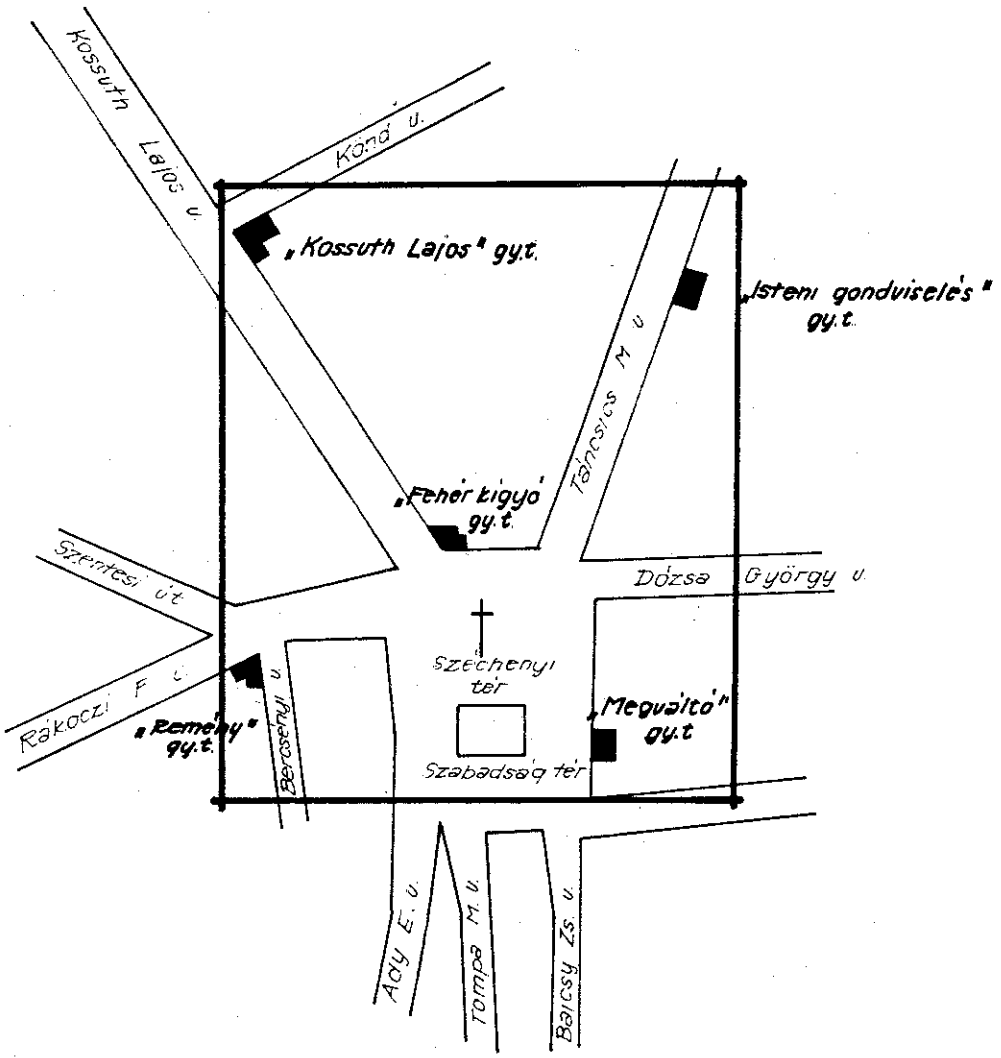

Az orosházi gyógyszertárak településen belüli elhelyezése

7. ábra

A kiegyezés előtti időszakban, melynek jellegét az egyaránt rossz közlekedési viszonyok határozták meg az érdeklődés irányát a helyi vallási, társadalmi, mezőgazdasági centrumok felé való törekvés adta meg. Az utviszonyok rendezése után fellendült kereskedelmi élet és ipari fejlődés a korábbi centrumok jelentőségét sok esetben tovább növelte. Előfordul azonban, hogy a korábbi központ elveszti jelentőségét és áttevődik a település másik pontjára a városközpont. Békés megye területén a központi jelleg átalakulásának többféle módja is megtalálható, a már emlitett példák mellett, a városközpontok megsokszorozódása, és azonos jelentőségü fennmaradása is megfigyelhető.

A gyógyszertárak elhelyezésében éppen ezért a fokozottabb jelentőségü korábbi központok felé irányuló változatlan törekvés, a jelentőségét vesztett központokról való menekülési szándék, s a kialakult ujabb centrum felfedezése jut érvényre a kiegyezés után, igy halmozódás, illetve szétszóródás figyelhető meg a több gyógyszertárral rendelkező fejlődő településeken belül.

Az olyan településen belül, ahol nagyobb arányu fejlődést az utviszonyok rendezése és a kiegyezés utáni viszonylag nyugodtabb légkör sem eredményezett, a korábbi centrumok "betokozódása" következik be. Ezeken a településeken alakulnak ki a legirracionálisabb gyógyszertár elhelyezések. Gyulán pl. öt gyógyszertár közül négy egymás szomszédságában helyezkedik el, a város külterületén élő lakosság ellátását 1930-ig egyetlen gyógyszertár sem biztositja. A fejlődő települések, uj centrumait a vasutállomások, gyár utcák, jelentik és az ujonnan létesitett közigazgatási létesitmények körzete, illetve az üzletsorok utcái.

Azokon a településeken belül, ahol a kiegyezés után létesülnek az első gyógyszertárak, mint pl. Doboz, Vésztő, Ujkigyós, Kétegyháza stb.nincs akadály a település központjainak elfoglalásában.

A fejlődő településeken viszont, mivel elsősorban itt jelentkezik a gyógyszertáralapitások igénye, a 19.század utolsó harmadára kialakul a 20.század közepéig fennálló konkurencia harc a már meglévő gyógyszertárak, illetve a létesitendő gyógyszertárak elhelyezése érdekében.

A megyeszékhely harmadik gyógyszertárának elhelyezését hosszas harcok előzik meg. A "Vöröskereszt"-hez cimzett gyógyszertár felállitása előtt először a telepités szükségszerüségét vonták kétségbe a meglévő gyógyszertárak tulajdonosai és a vármegyei tisztikar, mivel képviselőtestülete a tagjai sorában a "saját kebelében" tudta a "Megváltó"-hoz cimzett gyógyszertár tulajdonosát is. /91/ Amikor a gyógyszertár felállitását a vármegye ellenkezését figyelembe nem véve 1887-ben mégis engedélyezte a minisztérium, a támadás a gyógyszertár elhelyezése ellen irányult /92/.
1887-ben Winkler Lajos és Nagy Jenőné a meglévő gyógyszertárak tulajdonosai, fellebbezést nyujtottak be az uj gyógyszertár elhelyezése tárgyában, mivel a hidfőre tervezett uj gyógyszertár helyét a "Megváltó"-hoz cimzett gyógyszertár helyétől alig 100 méternyire, a "Szentháromság"-hoz pedig 150-200 méternyire jelölte meg Bodoky Mihály, a leendő gyógyszertár alapitója.
Az uj jövevény, "tekintve, hogy az élővizcsatorna bal partján a városképben gyógyszertár nincsen", a gyógyszertárat a Kápolna téren kivánta felállitani /93/.

A fellebbezések eredménye az lett, hogy a tekintélyes vagyonnal rendelkező Bodoky család sarja eredeti elképzelésétől két méterrel távolabb a Kápolna tér 195. sz. ház alatt állitotta fel a gyógyszertárat.

A negyedik gyógyszertár felállitását hasonló harcok előzik meg Gyulán. A "Szent József" gyógyszertár alapitóját valósággal számüzik riválisai a Régi-temető utcára, mely később a gróf Wenckheim Frigyes utcanevet kapta. 1903-tól 1912-ig tart ifju Payer Béla és a "Megváltó" gyógyszertár tulajdonosa között a per a gyógyszertár elhelyezése miatt. Winkler Lajos állandó támadásokkal él, mivel ugy érzi, hogy az ujabb gyógyszertár a Régi-temető utcán is az ő forgalmi körét zavarja, akárcsak a Kápolna téri "Aranykereszt". Ifj. Payer Béla mármár készül elhagyni a várost, elhagyatott és a forgalom teljes hiánya miatt tengődésre itélt patikáját, amikor 1912-ben jobb megoldás kinálkozik számára. Engedélyezik a városközponthoz közelebbi átköltözését. /94/

Ha a megye többi helységeit nézzük, ahol több gyógyszertár létesitése iránt is érkezik be kérelem, ugyanezt tapasztaljuk, ha nem is mindig ugyanilyen formában. A fellebbezések esetén felhozott, s a gyógyszertárnak elhelyezése tárgyában döntő érv az 1876. évi XIV. tc. XVI. fejezet 18. §-a, amely kimondja, hogy ujabb gyógyszertárat csak ott lehet felállitani, ahol a már meglévő gyógyszertárak forgalmát /gazdaságos üzemeltetését/ az ujabb nem veszélyezteti.
A várakozáson aluli forgalom miatt helyezik át a körösladányi gyógyszertárat Szeghalomba 1855-ben az utviszonyok rendezése után. Ennek az egyik helység központból a másik község centrumába költöző gyógyszertárnak a példája illusztrálja, hogy a centrumot nem mint helységközpontot igyekeztek az alapitók ostromolni, hanem mint gazdasági és kereskedelmi csomópontot is egyben és az utóbbi volt az elsődleges és lényeges szempont. A városközpontu elhelyezésre való törekvés még az I. világháboru befejezése után is szembetünő.
Hosszas harcok árán a békési "Sas" gyógyszertár is elérte, hogy perifférikus helyzetét megszüntesse. 1908-ban az alapitás idején, mint a község negyedik gyógyszertára már csak a periférián kapott helyet. Kedvezőtlen helyzetét a 30-as években végül is sikerült megváltoztatnia.
A békéscsabai "Sas"-hoz cimzett gyógyszertár eredetileg a "Patika" utcában állott, a jelenlegi Eötvös utcában. /95/ Békéscsaba rohamos fejlődése szinte törvényszerüen hozta magával, hogy a Patika-utcai földszintes épület helyett egy korszerü uj épületben, az egyre fokozódó igényeknek megfelelően a város fontosabb részén gyógyszertárat létesitsenek. Varságh Béla, aki 1869-1911-ig tulajdonosa a gyógyszertárnak és 1894-ig vezetője is egyben, tervet készittet Michnay Sándor épitővel. 1891. április 12-én készül el az uj patikaház terve, azután indul meg az épitkezés és felépül az uj egyemeletes épület. A gyógyszertár jelenleg is ebben az épületben van. A gyógyszertár udvari része 1910-ben épül fel, majd 1940-ben emelet kerül az udvari részre is. A bővitést a "Sas" gyógyszertár üzemi méretü tevékenysége teszi indokolttá /96/.

Az első világháboru befejezése után Gyula, Békéscsaba, Szarvas képezték azokat a településeket, ahol a centrumok telitettsége miatt a gyógyszertárak kiszorultak a peremkerületekbe.
Több adat utal arra, hogy a gyógyszertárak között folyó konkurenciaharc az uj gyógyszertár létesitését követő évek, vagy évtizedek után, amig egy ujabb gyógyszertár felállitása nem került napirendre, teljesen megszünt. A gyógyszerészek megszokták egymást és alkalmazkodtak egymáshoz.
A gyulai "Szent József" gyógyszertárat 1912-ben a Németvárosnak arra a részére telepitették át, ahol a leggazdagabb gyulai német származásu polgárok laktak, igy nem zavarta tovább a városközpontban a Magyar-Városon lévő "Megváltó Gyógyszertár" forgalmát. 1913-ban már együtt emlegették a két gyógyszertár tulajdonosát a Közegészségügyi Bizottság tagjai sorában /97/.

Megállapitható, hogy a gyógyszertáraknak a vizsgált korszakban az egészségügyi és kereskedelmi jellege egyaránt megfigyelhető.
A gyógyszertárak településen belüli elhelyezésekor ez a két jelleg játszik meghatározó szerepet. Mint egészségügyi intézményt az orvosi rendelők közelében találjuk a gyógyszertárakat, ugyanakkor az elhelyezést a kereskedelmi érdekeltség is indokolja.
A vizsgált korszak gazdasági és társadalmi jellegéből adódik, hogy ennek része az egészségügy és a gyógyszerészet is a fizetőképes lakosság szükségletei irányában orientálódik, mert ez a megélhetés biztositéka. A középpontos törekvést anyagi szempontok determinálják, az anyagi érdekeltségek érvényrejutása konkurenciaharchoz és aránytalansághoz vezet.
Azt, hogy a gyógyszertárak elhelyezését nem a lakosság körzetekre bontott arányos egészségügyi ellátottságának biztositása határozta meg, bizonyitja az államositás utáni időszaknak a diszharmónia megszüntetése érdekében történt erőfeszitése.

1/c. A gyógyszertári hálózat fejlődésének szakaszai

E kérdéscsoport vizsgálatánál arra kerestünk választ, hogy az adott földrajzi, gazdasági és társadalmi viszonyok mennyiben befolyásolták a Békés megyei gyógyszertárak számszerü alakulását 1770-1950-ig, hogyan fejlődött a gyógyszertári hálózat, voltak-e a fejlődésnek egymástól eltérő tipusu szakaszai és ha voltak, mi jellemezte a különböző fejlődési szakaszokat.

A fejlődés értékeléséhez a szomszédos megyék gyógyszertári hálózatának számszerü növekedését is figyelemmel kell kisérnünk az összehasonlitás érdekében /98/.

A trianoni békeszerződés utáni megyerendezések miatt az összehasonlitást 1920-ig lehet elvégezni, az 1920-at megelőző megyehatárok figyelembevételével. A gyógyszertári hálózat fejlődésének szakaszait táblázatok, grafikonok segitségével vizsgálom. A szükséges adatokat táblázatban foglalom össze és az értékelés megkönnyitése érdekében a táblázatok adatait grafikonon ábrázolom.

Békés megyében az 1770-1950-ig történő vizsgálatához a II. sz. táblázat adatait használtam fel, amelyeket a 8. sz. ábrán rögzitettem. A II. sz. táblázat alapján a gyógyszertárak alapitási idejét feltüntető abszolut számoknak a segitségével dolgoztam fel a Békés megyére vonatkozó adatokat időszakos bontásban /a 8.sz.ábra/. A IV. sz. táblázat segitségével a gyógyszertári hálózat fejlődésének létesitési év és hely szerinti megoszlását mutatom be a szomszédos megyék vonatkozásában. Az V. sz. táblázat a II. és IV. sz. táblázatokban foglalt abszolut számokból kialakitott statisztikai adatokat tartalmazza Békés megye és szomszédaira vonatkozóan.

Mivel a gyógyszertárak alapitási ideje nem mindig ad egyenletes idősort, a hozzárendelt statisztikai adatok számára, szükségessé vált az idősor egyenletessé tétele. Az egyenletessé tételhez az idősort tiz éves bontással tettem időszakossá.

A BÉKÉS MEGYEI GYÓGYSZERTÁRAK SZÁMSZERŰ ADATAI IDŐSZAKOS MEGOSZLÁSBAN / IDŐSZAK ÉS AZ IDŐSZAK VÉGÉN FENNÁLLÓ GYÓGYSZERTÁRAK SZÁMA SZERINT 1770-1950-IG

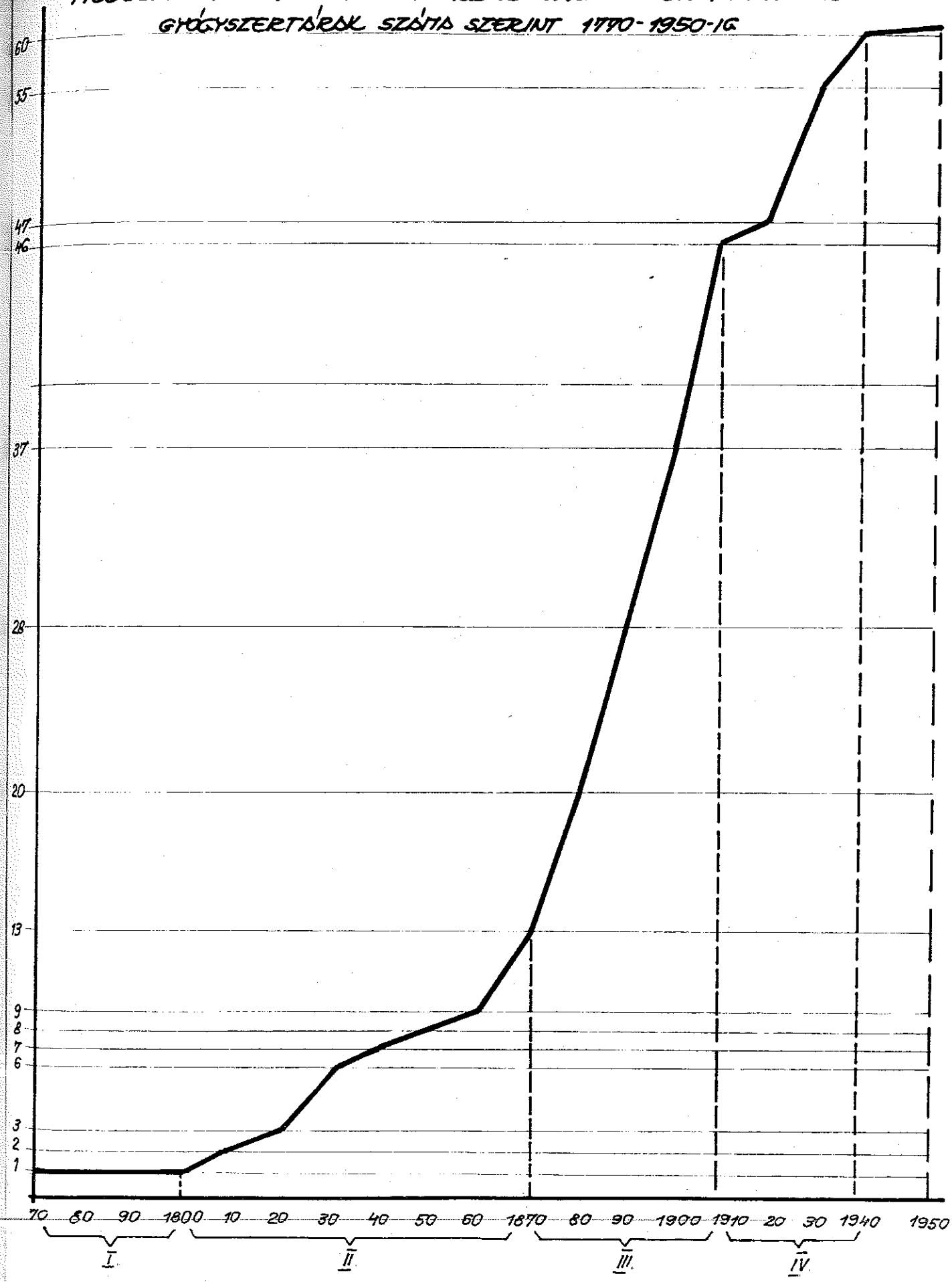

8. ábra

IV. sz. TÁBLÁZAT

A Békés megyével szomszédos megyék gyógyszertári hálózatának fejlődése létesitési év és hely szerinti megoszlás szerint /1713-1920-ig/

Arad megye		Bihar megye		Csanád megye		Csongrád megye		Jász-Nagykun-Szolnok m.	
Idő	H e l y	Idő	H e l y	Idő	H e l y	Idő	H e l y	Idő	H e l y
1713	Arad	1742	Nagyvárad	1780	Makó	1713	Szeged	1791	Jászberény
1763	Arad	1760	Nagyvárad	1832	Battonya	1806	Hódmezővásárh.	1792	Kunszentmárton
1812	Pankota	1791	Nagyvárad	1836	Nagylak	1812	Szeged	1799	Szolnok
1813	Arad	1798	Székelyhid	1846	Makó	1815	Szentes	1818	Mezőtúr
1819	Sobersin	1823	Margitta	1873	Makó	1828	Csongrád	1818	Szolnok
1822	Magyarpécska	1825	Nagyvárad	1880	Csanádpalota	1834	Szeged	1826	Karcag
1824	Arad	1829	Belényes	1880	Kevermes	1839	Hódmezővásárh.	1827	Kisujszállás
1825	Máriaradna	1830	Nagyszalonta	1882	Makó	1842	Szentes	1827	Kunhegyes
1831	Kisjenő	1836	Derecske	1882	Mezőkovácsh.	1850	Szeged	1827	Törökszentmiklós
1832	Ujszentanna	1836	Berettyóujfalu	1884	Csanádapáca	1852	Hódmezővásárh.	1829	Jászberény
1834	Simánd	1838	Biharidószeg	1884	Pitvaros	1861	Dorosma	1832	Jászapáti
1836	Arad	1842	Érmihályfalva	1885	Apátfalva	1863	Szeged	1849	Turkeve
1837	Gyorok	1848	Biharnagybajom	1888	Földeák	1864	Mindszent	1850	Kunmadaras
1852	Borosjenő	1848	Nagyléta	1888	Magyarbánhegyes	1869	Szeged	1851	Jászárokszállás
1854	Nagyhalmágy	1848	Élesd	1888	Magyarcsanád	1870	Szeged	1867	Dévaványa
1856	Elek	1854	Nagyvárad	1891	Kunágota	1874	Szeged	1867	Jászladány
1858	Arad	1855	Tenke	1892	Nagylak	1876	Horgos	1871	Szolnok
1860	Csermő	1858	Sarkad	1896	Dombegyháza	1877	Szentes	1871	Jászkisér
1862	Világos	1858	Biharkeresztes	1901	Battonya	1878	Hódmezővásárh.	1872	Mezőtúr
1862	Kürtös	1864	Kismarja	1902	Makó	1878	Kistelek	1872	Tiszaföldvár
1863	Arad	1870	Nagyszalonta	1905	Sajtény	1879	Szegvár	1873	Abádszalók
1867	Arad	1875	Hosszúpángi	1907	Makó	1880	Hódmezővásárh.	1876	Jászfényszaru
1874	Szemlak	1881	Nagyvárad	1914	Makó	1882	Csongrád	1879	Kenderes
1878	Borossebes	1882	Komádi			1888	Szeged	1879	Fegyvernek
1879	Öthalom	1883	Bihar			1888	Szentes	1880	Csépa
1880	Honcztő	1884	Szalárd			1890	Csanytelek	1882	Szolnok
1888	Arad	1884	Berettyószéplak			1890	Sándorfalva	1882	Kunszentmárton
1889	Feltót	1885	Mezőtelegd			1893	Hódmezővásárh.	1883	Jászberény
1892	Székudvar	1885	Báránd			1894	Hódmezővásárh.	1883	Karcag
1893	Opécska	1885	Vaskon			1896	Csongrád	1883	Tiszaroff.
1893	Nagyzerind	1886	Bél			1898	Nagymágocs	1885	Kisujszállás
1893	Marosborsa	1886	Berekböszörmény			1901	Szentes	1886	Mezőtúr
1895	Körösbökény	1887	Magyarcséke			1903	Szentes	1886	Kőtelek
1896	Arad	1890	Szalacs			1905	Szeged	1886	Jákóhalma
1899	Arad	1890	Zsáka			1907	Dorosma	1888	Jászalsószentgyö
1901	Medgyesegyháza	1891	Kötegyán			1907	Szeged	1888	Törökszentmiklós
1909	Arad	1892	Percesszöllős			1907	Hódmezővásárh.	1894	Cibakháza
1912	Arad	1893	Bihartorda			1907	Hódmezővásárh.	1894	Tiszavárkony
1913	Oszentanna	1894	Biharugra			1908	Szeged	1895	Turkeve
1915	Arad	1894	Biharzsadány			1909	Szeged	1896	Dévaványa
1916	Arad	1894	Nagybáród			1910	Hódmezővásárh.	1898	Tiszakürt
		1894	Csökmő			1910	Szeged	1899	Mezőtúr
		1894	Okány			1912	Szeged	1900	Kunhegyes
		1895	Nagyvárad			1914	Mindszent	1901	Karcag
		1897	Berettyóujfalu			1914	Szeged	1902	Jászárokszállás
		1898	Gyapjú			1918	Szeged	1903	Bessenyőszög
		1901	Sárrétudvari			1919	Hódmezővásárh.	1903	Jászdócsa
		1901	Nagyvárad					1903	Szolnok
		1904	Gyanta					1904	Jászapáti
		1904	Nagyvárad					1906	Szolnok

Arad megye		Bihar megye		Csanád megye		Csongrád megye		Jász-Nagykun-Szolnok m.	
Idő	Hely	Idő	Hely	Idő	Hely	Idő	Hely	Idő	Hely
		1905	Köröstarján					1907	Kisujszállás
		1905	Cséffa					1907	Tiszasüly
		1906	Álmosd					1910	Rákóczifalva
		1907	Belényes					1910	Szolnok
		1907	Székelyhid					1911	Törökszentmiklós
		1907	Érmihályfalu					1912	Tiszaföldvár
		1907	Sarkad					1913	Jászberény
		1907	Nagyvárad					1914	Jászszentandrás
		1908	Püspökfürdő					1914	Karcag
		1908	Nagyvárad					1915	Tiszabő
		1908	Fugyivásárhely					1917	Kisujszállás
		1909	Gáborján					1918	Mezőtúr
		1909	Nagyvárad						
		1910	Nagyszalonta						
		1911	Nagyvárad						
		1911	Pocsaj						
		1912	Geszt						
		1912	Nagyvárad						
		1912	Nagyvárad						
		1913	Biharpüspöki						
ALAPITÁS		1913	Derecske						
ÖSSZESEN:		1914	Rév						
41		72		23		47			

Arad megye		Bihar megye		Csanád megye		Csongrád megye		Jász-Nagykun-Szolnok m.	
Idő	Hely	Idő	Hely	Idő	Hely	Idő	Hely	Idő	Hely
		1905	Köröstarján					1907	Kisujszállás
		1905	Cséffa					1907	Tiszasüly
		1906	Álmosd					1910	Rákóczifalva
		1907	Belényes					1910	Szolnok
		1907	Székelyhid					1911	Törökszentmiklós
		1907	Érmihályfalu					1912	Tiszaföldvár
		1907	Sarkad					1913	Jászberény
		1907	Nagyvárad					1914	Jászszentandrás
		1908	Püspökfürdő					1914	Karcag
		1908	Nagyvárad					1915	Tiszabő
		1908	Fugyivásárhely					1917	Kisujszállás
		1909	Gáborján					1918	Mezőtúr
		1909	Nagyvárad						
		1910	Nagyszalonta						
		1911	Nagyvárad						
		1911	Pocsaj						
		1912	Geszt						
		1912	Nagyvárad						
		1912	Nagyvárad						
		1913	Biharpüspöki						
ALAPITÁS		1913	Derecske						
ÖSSZESEN:		1914	Rév						
41		72		23		47		62	

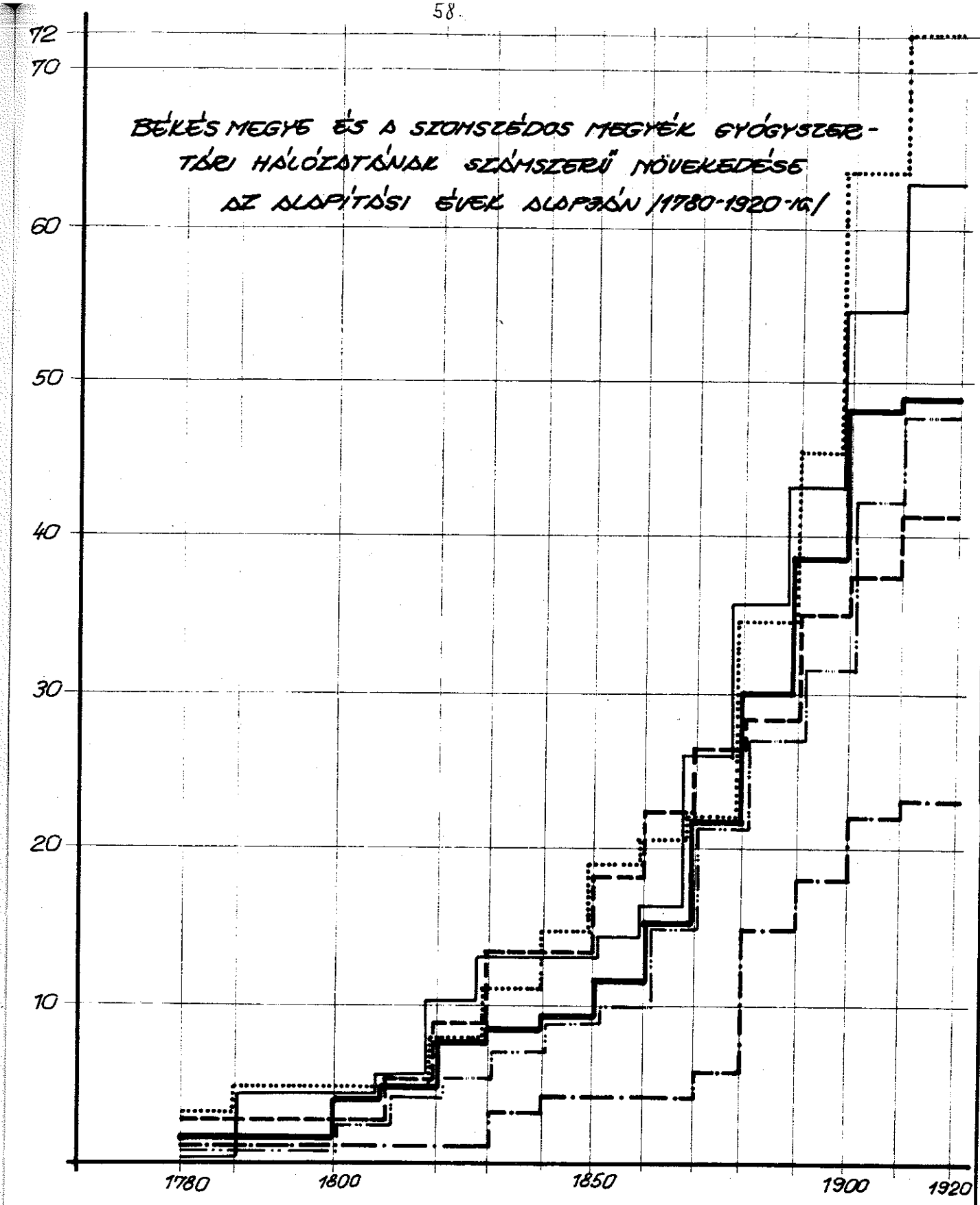
BÉKÉS MEGYE ÉS A SZOMSZÉDOS MEGYÉK GYÓGYSZERTÁRI HÁLÓZATÁNAK SZÁMSZERŰ NÖVEKEDÉSE AZ ALAPÍTÁSI ÉVEK ALAPJÁN /1780-1920-IG/
72
70
60
50
40
30
20
10
1780
1800
1850
1900
1920
Békés megye
Arad megye
Bihar megye
Csanád megye
Csongrád megye
Jász-Nagykun-Szolnok megye

9. ábra

V. sz. TÁBLÁZAT

A gyógyszertári hálózat évtizedenkénti fejlődésének statisztikai bemutatása az alapitás ideje és a %-os növekedés alapján Békés megye és a szomszé-megyék vonatkozásában 1920-ig.

Időszak	Békés megye		Arad megye		Bihar megye		Csanád megye		Csongrád megye		Jász-Nagykun-Szolnok m.	
	gytárak száma	növek. %-os	gytárak száma	növek. %-os	gytárak száma	növek. %-os	gytárak száma	növek. %-os	gytárak száma	növek. %-os	gytárak száma	növek. %-os
1780-ig	1	-	2	-	2	-	1	-	1	-	-	-
1790	1	2	2	4,8	2	2,8	1	4,3	1	2,1	-	-
1800	1	2	2	4,8	4	5,6	1	4,3	1	2,1	3	4,8
1810	3	6	2	4,8	4	5,6	1	4,3	2	4,2	3	4,8
1820	4	8	5	12	4	5,6	1	4,3	4	8,4	5	8
1830	7	14	8	19,2	8	11,2	1	4,3	5	10,5	10	16
1840	8	16	13	31,2	11	15,4	3	12,9	7	14,7	11	17,6
1850	9	18	13	31,2	15	21	4	17,2	9	18,9	13	20,8
1860	11	22	18	43,2	19	26,6	4	17,2	10	21	14	22,4
1870	15	30	22	52,8	21	29,4	4	17,2	15	31,5	16	25,6
1880	22	44	26	62,4	22	30,8	7	30,1	22	46,2	25	40
1890	30	60	28	67,2	35	49	15	64,5	27	56,7	36	57,6
1900	39	78	35	84	46	64,4	18	79,4	31	65,1	43	68,8
1910	48	96	37	88,8	64	89,6	22	94,6	42	88,2	54	86,4
1920	49	100	41	100	72	100	23	100	47	100	62	100

BÉKÉS MEGYE ÉS A SZOMSZÉDOS MEGYÉK GYÓGYSZERTÁRI HÁLÓZATÁNAK %-OS NÖVEKEDÉSE /1780-1920-IG/

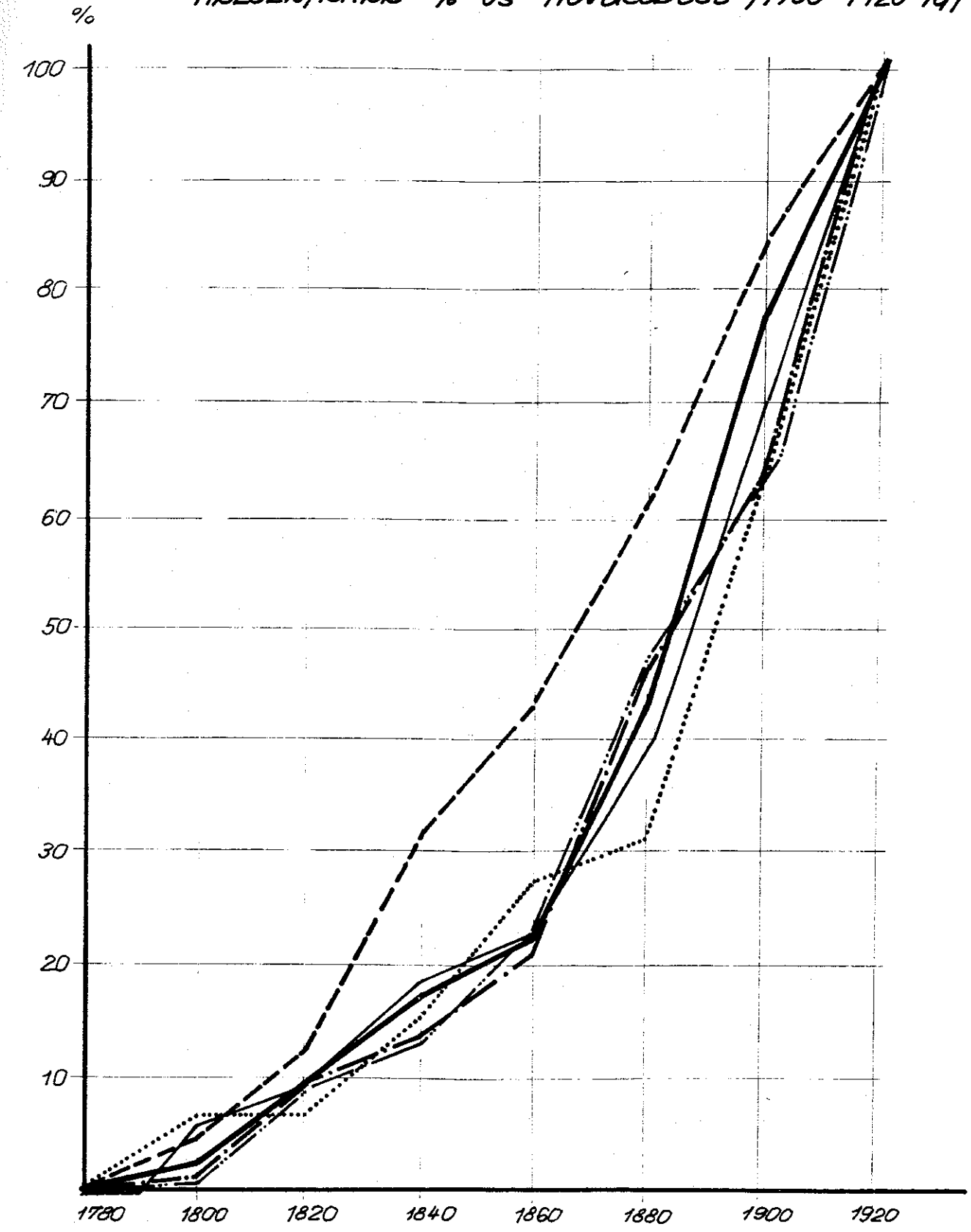

10. ábra

VI. sz. TÁBLÁZAT

Békés megye és a szomszédos megyék gyógyszertári hálózatának fejlődési szakaszai és az egy évre jutó gyógyszertár-alapitások száma /1760-1920-ig/

Békés megye	gyt/év	Arad megye	gyt/év	Bihar megye	gyt/év	Csanád megye	gyt/év	Csongrád megye	gyt/év	Jász-Nagykun-Szolnok megye	gyt/év
. Stagnáló szakasz /1770-1802/	0,03	Stagnáló szakasz /1713-1811/	0	Lassan fejlődő szakasz /1742-1798/	0,07	Stagnáló szakasz /1780-1831/	0,016	Stagnáló szakasz /1713-1805/	0	Kezdeti fellend. szakasza /1791-1799/	0,1
. Lassu egyenlőtlen fejl.szak. /1803-1870/	0,19	Töréssel fejlődő szakasz /1812-1870/	0,28	Fejlődésmentes szakasz /1799-1822/	0	Alig fejl. szakasz /1832-1870/	0,04	Kezdeti fellend. szakasza /1806-1870/	0,21	Fejl.mentes szakasz /1800-1817/	0
. Rohamos fejlődés szakasza /1871-1908/	0,89	Nagyobb arányu fejl.sz. /1871-1908/	0,38	Kezdeti fellend. szakasza /1823-1870/	0,25	Kezdeti fellend. szakasza /1871-1908/	0,48	Rohamos fejl.szakasza /1871-1908/	0,65	Egyenletes lassu fejl. szakasza /1818-1870/	0,19
. Törési szakasz. /1909-1920/	0,09	Fellendülő fejl.szak. /1909-1920/	0,45	Rohamos fejl.sz. /1871-1908/	1,08	Törési szakasz. /1909-1920/	0,09	fokozottan fellendülő fejl.szak. /1909-1920/	0,72	Rohamos fejl.sz. /1871-1908/	1,02
.				Fokozottan fellend. rohamosan fejl.sz. /1909-1920/	1,27					Csökk.tendenciát mutató fejl.sz. /1909-1920/	0,99

A GYÓGYSZERTÁRI HÁLÓZAT FEJLŐDÉSÉNEK SZAKASZAI AZ EGY ÉVRE JUTÓ GYÓGYSZERTÁRALAPÍTÁSOK SZÁMA SZERINT, BÉKÉS ~~NÉPE~~ ÉS A SZOMSZÉDOS MEGYÉK VONATKOZÁSÁBAN 1920-IG

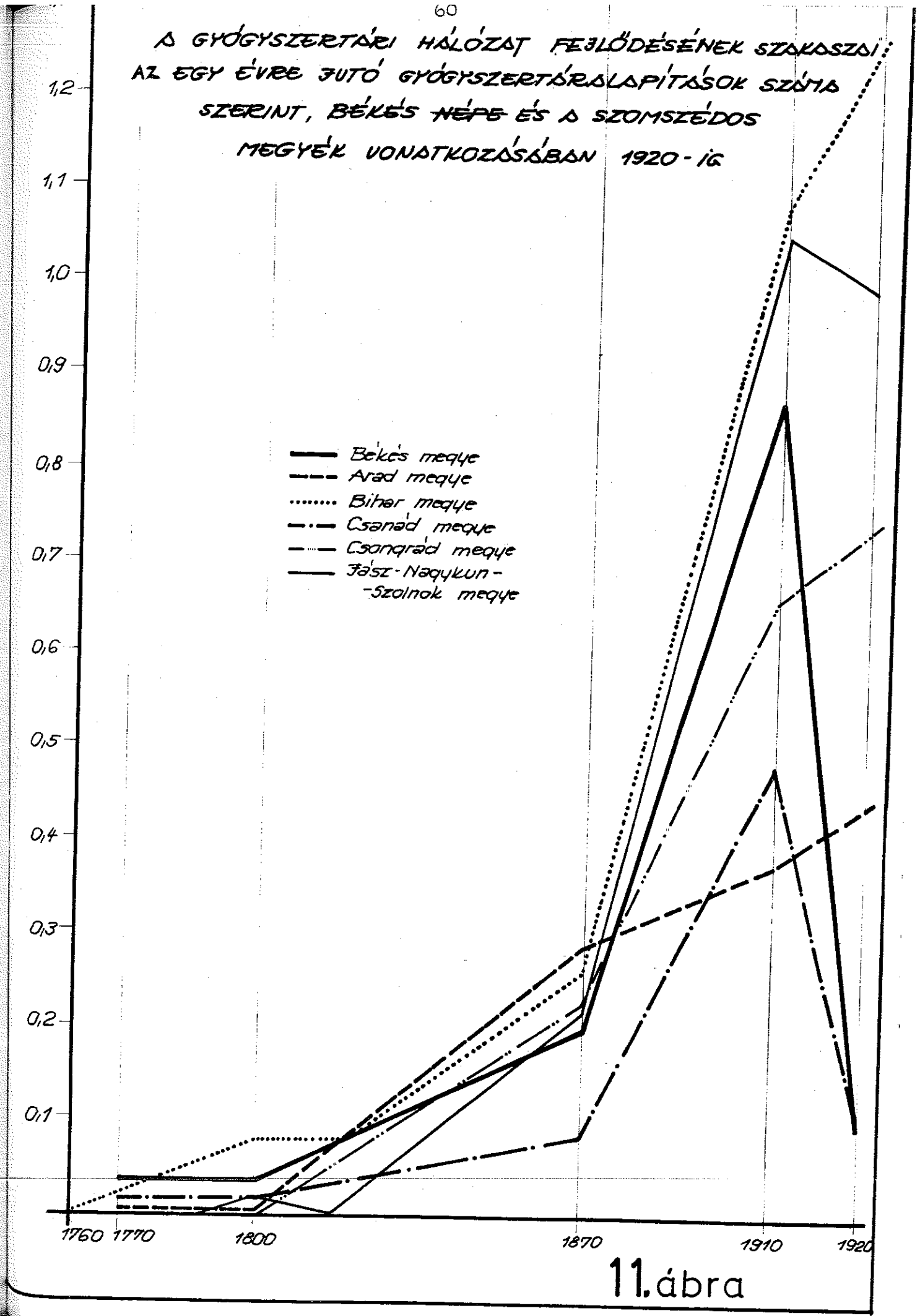

11. ábra

A gyógyszertári hálózat fejlődésének vizsgálatához Békés megye és a szomszédos megyék összehasonlitása érdekében az alábbi statisztikai adatokat használom fel:

- A gyógyszertárak számszerü adatai időszakos megoszlásban. Ez az adattipus arra ad választ, hogy az adott területen hány gyógyszertár müködött 1920-ig, illetve Békés megyében 1950-ig.
- A gyógyszertári hálózat %-os müködése időszakos elosztásban. /megoszlási viszonyszámsor./ Ezeknek az adatoknak a kiszámitásánál bázisul az 1920-ig terjedő időszak számszerü növekedési adatait vettem, mert a szomszédos megyék fejlődésével csak addig történhet összehasonlitás. A fejlődést reálisan a szomszédos megyék fejlődésével együtt ugy tanulmányozhattam, ha az 1770-1920-ig terjedő időszakot vettem 1 egységnek, azaz 100 %-nak!

Az V. számu táblázat adatait 1920-ig, a 9. és 10. ábrán mutatom be. Az eredmények grafikus ábrázolása nem ad szemléletes és reális képet, a 9. és a 10. ábrák összehasonlitásával. Ezért az egy évre jutó gyógyszertáralapitások száma szerint is szükségesnek láttam a vizsgálatokat elvégezni.

A VI. sz. táblázat adatait a II. sz. és IV. sz. táblázat abszolut számadataiból állitottam össze. A VI. sz. táblázat adatait a 11. sz. ábrán tüntettem fel. Az 1 évre eső gyógyszertáralapitáso számát érzékeltető 11. sz. ábra és a 9. sz.ábra együttes értékelés egybehangzó, jól értékelhető eredményt ad, azonos következtetésekre juthatunk a gyógyszertári hálózat fejlődését illetően Békés megye és a szomszédos megyék vonatkozásában. Az 1 évre jutó gyógyszertáralapitások számának vizsgálatánál Békés megyének az általam kimutatott fejlődési szakaszait vettem a viszonyitás alapjául. Azt vizsgáltam, hogy Békés megye egyes fejlődési szakaszainak időtartama alatt, mennyi az egy évre eső gyógyszertáralapitások száma és azt, hogy Békés megye adott fejlődési szakaszának időtartamával egyidőben hány gyógyszertár erigálására került sor a szomszédos megyékben egy év alatt.

Végül a jelenségek magyarázatával és a következtetések levonásával foglalkozom.

A gyógyszertári hálózat fejlődésének vizsgálatához felhasznált II. sz. táblázat, valamint az ennek adatait grafikusan ábrázoló 8. sz. ábra tanulmányozásakor négy különböző tipusu szakaszt figyelhetünk meg Békés megyében, a vizsgált korszakban a gyógyszertári hálózat fejlődésének vizsgálata során:

1./ Stagnáló szakasz /1770-1802/

Békés megye gazdasági helyzete a 18. század végén kedvezőtlenül alakult. A gyógyszertári hálózat területi eloszlásának vizsgálatánál emlitett okok mellett kedvezőtlen hatást gyakorolt a gyógyszertári hálózat fejlődésére Harruckern Ferenc 1775-ben bekövetkezett halála is. Mária Terézia Harruckern Ferenc 8 éves unokáját jelölte ki főispánnak, aki helyett 1791-ig állandóan változó, a megye sorsa iránt közömbös főispáni helytartók intézkedtek Békés megyében. Az uradalmak vezetői külföldön éltek, a 19. század első éveitől tértek vissza elhagyott birtokaikra.

A kötelezően felállitott gyulai "Megváltó" gyógyszertár létesitése után a fejlődés megtorpant. Az 1770-1802-ig tartó időszak, amely fejlődést nem mutatva egy gyógyszertár alapitásával ért véget, képezi az első szakaszt, amely 32 évig tart, ekkor stagnálás tapasztalható.
Ez a szakasz Arad, Csanád, Csongrád megyék esetében mutat hasonlóságot Békés megyével. A stagnálás ezeken a területeken az első gyógyszertár létesitése után 50, 52, ill. 92 évig tart.
Bihar és Jász-Nagykun-Szolnok megye gyógyszertári hálózatának fejlődése eltérő, Bihar megye a 18. század végéig 4 gyógyszertár megjelenésével lassan fejlődő szakaszt mutat /1742-1798-ig/, amint a VI. sz. táblázatból látható. Jász-Nagykun-Szolnok megye három gyógyszertár létesitésével a 18. század utolsó harmadában kezdeti fellendülési szakaszt mutat /1791-1799/.

2./ Lassu, egyenlőtlen fejlődés szakasza /1803-1870/

1803-1870-ig 67 év leforgása alatt 13 nyilvános gyógyszertár létesül Békés megyében / II. sz. táblázat /.

A 18.századhoz mérten fejlődés tapasztalható, időarányosan mintegy 5-6-szorosa a stagnáló szakaszhoz mért fejlődés. A fejlődés üteme nem egyenletes. A 19. század első évtizedeiben kezdődő lassu egyenletes fejlődést a harmincas évektől fokozottabb arányu, majd a 40-es évektől ismét lassuló, a 60-as évektől pedig felgyorsuló ütemü fejlődés váltja fel. /8. ábra/
A hatvanas évektől tapasztalható felgyorsulás szorosan összefügg a gazdasági-, társadalmi, egészségügyi fellendülés kezdeti éveivel.Az agrárfejlődés, a kereskedelem és iparosodás fellendülése a közlekedési viszonyok javulásának és a vizszabályozásoknak az eredménye. A gyógyszertári hálózat fejlődése pontosan követi ezeket a változásokat, akárcsak a történelmi eseményeket, a szabadságharc és a kiegyezés eseményeit. A gyógyszertári hálózat fejlődését az is befolyásolja, hogy a vármegye területének nagyrészén az 1848-as események kapcsán erősen háttérbe szorult a földesurak befolyása. A gyulai harmadik gyógyszertár létesitését 1851-ben az tette lehetővé, hogy a Harruckern örökösök eladósodtak, nem volt nagy beleszólásuk tovább a megyeszékhely sorsába.
A szomszédos megyék fejlődését 1870-ig vizsgálva megállapitható, hogy nem követik egyértelmüen a Békés megyében tapasztalható fejlődést /VI. sz. táblázat/.

3./ Rohamos fejlődés szakasza /1871-1908-ig/

A gazdasági és társadalmi fejlődés, a közegészségügy kiépülése azt eredményezi, hogy 37 év alatt 33 ujabb gyógyszertár létesül Békés megyében. A fejlődés csaknem ötszöröse a II. szakasz fejlődésének.
A szomszédos megyékkel történő összehasonlitáshoz a VI.sz. táblázat adatait alkalmazhatjuk, a fejlődés üteme a szomszédos megyékben is felgyorsult.

4./ Törésekkel fejlődő szakasz /1909-1940/

Békés megye fejlődésének egyenletes vonalát az I. világháboru, a trianoni békekötés kihatásai, a gazdasági válságok és a II. világháboru kitörése szakitja meg. A törésmentes időszakok alatt minden évben alapitanak gyógyszertárat Békés megyében, de a fejlődés üteme lassu a III. szakasz fejlődéséhez mérten, az előző szakaszban 1873-1876-1883-1888-1894-1899-1906-ban több gyógyszertár is létesült ugyanabban az évben. 1938 után nem létesitenek gyógyszertárat Békés megyében, a II. világháboru kitörése után nincs fejlődés. A VI. sz. táblázat adatait a 11. sz. ábrán tüntettem fel. Az egy évre jutó gyógyszertáralapitások alapján Bihar megye gyógyszertári hálózatának felfejlődése volt a legintenzivebb 1920-ig, ezt sorrendben Jász-Nagykun-Szolnok, Békés, Csongrád, Arad és Csanád megye követte 1920-ra. Békés megye tehát a gyógyszertári hálózat fejlődése szempontjából a harmadik helyen állt. Gazdasági és társadalmi fejlődése szempontjából is a harmadik helyen állt. Bihar megye volt a legfejlettebb bányatelepei és kifejlett vasuthálózata révén, főleg a kapitalizmus térhóditása után /99/.

Jász-Nagykun-Szolnok megye települései az urbanizáció legmagasabb fokán álltak a szomszédaihoz mérten, kisközsége alig volt, településeit főleg az agráripari fejlődés tette nagygyá.
Békés megye a gazdasági és társadalmi fejlődésben a trianoni békekötés előtt és a kiegyezés után megelőzte a csupán néhány fejlődőképes agrárjellegü településsel rendelkező Csongrád, a 19. század közepétől fejlődésben megrekedt Arad megyét és a területileg jóval kisebb, elmaradott agrárjellegü Csanád megyét /100/.

A vizsgálatokból megállapitható, hogy a gyógyszertári hálózat számszerü növekedése, fejlődése a gazdasági- és társadalmi fejlődés függvénye volt.

2. Az egyes települések gyógyszertári hálózata kialakulásának vizsgálata különös tekintettel a tulajdonjog változásaira és a jogadományozás rendszerére.

E kérdéscsoporton belül a Békés megyei gyógyszertárak tulajdonformáival; a jelentősebb településeken belüli gyógyszertárak tulajdonjogának a változásával; a jogadományozás rendszerével és a jogadományozás rendszeréből, továbbá a gazdasági- társadalmi /politikai/ viszonyokm alakulásából származó tulajdonjogi anarchiával foglalkozom.

2/a. A gyógyszertárak tulajdonformáinak szerepe, és a gyógyszertárak tulajdonjogának változása Békés megye jelentősebb településein belül.

A gyógyszertári hálózat kialakulásának és fejlődésének vizsgálatát a gyógyszertárak tulajdonviszonyaitól függetlenül végeztük el, miután megállapitottuk, hogy a gyógyszertárak tulajdonviszonyaira általánosságban a polgári tulajdonforma volt jellemző, vagyis a tulajdonviszonyoknak a gyógyszertári hálózat kialakulása és fejlődése szempontjából nem volt jelentősége. E megállapitást ki kell egészitenünk. A polgári tulajdonviszonyoknak tudható, hogy a gyógyszertári hálózat fejlődésében a 19. század elejétől fellendülés tapasztalható, a fellendülést a fejlődést meghatározó gazdasági- és társadalmi tényezők biztositották Magyarország polgári átalakulásával és fejlődésével egyidőben.
A tulajdonviszonyoktól független vizsgálatot a gyógyszertári hálózat fejlődésének statisztikus vizsgálatánál mégis az tette lehetővé, hogy Békés megyében nem volt a polgáritól eltérő tulajdonforma a vizsgált korszakon belül, mert a gyulai uradalom házigyógyszertára nem számitott önálló tényezőnek.

A gyógyszertárak tulajdonformáit és jellegét tekintve:
-63 polgári tulajdonu nyilvános gyógyszertár létesült Békés megyében 1770-1950-ig. /II.sz.táblázat/
8 polgári /orvosi/ tulajdonu kézigyógyszertár erigálására került sor a vizsgált korszakban /III.sz. táblázat/.

A gyógyszertárak tulajdonjogának változását vizsgálva szembetünő, hogy alapitáskor általánosan jellemző polgári tulajdonforma a 20. században a reáljogunak jelzett gyógyszertárak esetében átalakulhatott, nemcsak polgárok lehettek a reáljogu gyógyszertárak tulajdonosai /VII.sz.táblázat/./Lásd: Függelék./ A II. sz. táblázatból kitünik, hogy a gyógyszertárak jogviszonya eltérő volt. A Békés megyei gyógyszertári hálózat kialakulásának és fejlődésének vizsgálatához elengedhetetlenül szükséges a különbségek magyarázata és a kérdéses pontban felvetett problémák elemzése.

A gyulai uradalom házigyógyszertárát szándékosan mellőztem eddigi vizsgálataim során, mert a gyógyszertár önálló gyógyszertárként nem müködött, a vizsgált korszakban nincs jelentősége a gyógyszertári hálózat kialakulása és fejlődése szempontjából. A gyulai uradalom házigyógyszertárának alapitási időpontja ismeretlen. A megyei főorvos 1839-ben irt az uradalom házigyógyszertáráról, ebből annyit tudunk, hogy a gyógyszertár az uradalom birtokosának a céljait szolgálta és a "barmok orvoslását" szolgálta.

-"Maga a Földes uraság számos tisztjei s tselédei gyakori orvosi szükségleteik mindenkor a gyulai patikából pótolódnak." /101/

-Az uradalmi gyógyszertárból "senki se kap beteg marhájának csak egy fillér áru orvosságot is." /102/

Arra vonatkozóan, hogy a gyulai uradalom a gyógyszertárakból szerezte be a gyógyszerszükségletét vannak adataink. Már a gyulai "Megváltó" gyógyszertár létesitése előtt /1770/ sem folytattak az uradalmi házi gyógyszertárban gyógyszerészi tevékenységet.

1738-ban pl. 200 rhénes forint értékü gyógyszert hozatott az "uraság" az aradi gyógyszertárból. /103/

A gyógyszertárak tulajdonjogának változását Békés megye jelentősebb településein belül a VII. sz. táblázatban foglaltam össze. / Lásd: Függelék /

A II. sz. táblázat adataiból megállapitható, hogy a nyilvános gyógyszertárak reáljoguak és személyjoguak voltak.

A III. sz. táblázatban feltüntetett orvosi kézigyógyszertárak nem jogositványok csupán engedélyek voltak. A II. sz. táblázat szerint voltak un. fiók gyógyszertárak is, 1950-ig

2 fiók gyógyszertár müködött. A gyomai fiók anyagyógyszertára Mezőturon, a gyopárosfürdői fiók anyagyógyszertára pedig Orosházán volt. /104/

A VII. sz. táblázat adatai arra utalnak, hogy mind a személyjogu gyógyszertárak, mind a reáljogu gyógyszertárak kezelői /bérlői/ gyógyszerészek voltak /lásd függelék/. A fiókgyógyszertárakat is gyógyszerészek kezelték. A tulajdonosokra vonatkozóan megállapitható, hogy mindkét tipusu gyógyszertár esetében /reál- és személyjogu/ tapasztalható az, hogy nem minden esetben volt gyógyszerész a tulajdonos. A jogadományozás rendszerének ismerete vezet el a megállapitások magyarázatához.

2/b. A jogadományozás rendszere 1770-1950-ig

1857 előtt a gyógyszertárakat "ipari üzletnek" tekintették, amelyeket bárki szabadon eladhatott, árubabocsájthatott. 1857-ben az 1851. év előtt engedélyezett gyógyszertárakat a hatóság un. reáljogu jogositványnak ismerte el, ezek a jogositványok örökölhető és elidegenithető tulajdonná váltak./105/ Az 1851 után létesitett gyógyszertárak személyhez kötöttek, el nem idegenithetők, el nem adhatók. Az 1876. évi XIV. tc. az un. Közegészségügyi Törvény mondta ki először, hogy Magyarországon a Közegészségügy intézése állami feladat. A gyógyszertárak közegészségügyi intézmények, amelyek az állam felügyelete alatt állnak. Szabályozta a többi között az uj gyógyszertárak létesitésének a kérdéseit, felállitásukat minisztériumi engedélyhez kötötte és megszüntette ujabb reáljogu gyógyszertárak adományozásának a lehetőségét.

Az 1876. évi XIV. tc. döntött az un. nyiltforgalmu gyógyszertárak, a fiók- és házigyógyszertárak, valamint az orvosi kezelésben engedélyezhető un. kézigyógyszertárak létesitésének kérdésében is. Lényegében az un. Közegészségügyi Törvény és az ezen alapuló kiegészitő rendelkezések szabták meg Magyarország gyógyszerészetének a további alakulását és fejlődését egészen a II. világháboru befejezését követő évekig. /106/

Az 1876. évi XIV. tc. 124-128 §-sa szerint "a gyógyszertárak gyógyszerészi szakértők által állami engedély folytán felállitott közegészségügyi intézetek, s mint ilyenek az iparüzletek scrába nem tartoznak."
- "Gyógyszertárat csak az kezelhet, ki az ország területén érvényes gyógyszerésztudori vagy gyógyszerész-mesteri oklevéllel van felruházva."
- "A reáljogu gyógyszertárak szabadon örökölhetők, hagyományozhatók, magánjogi szerződések és a fennálló szabályoknak megfelelő átruházások tárgyaivá tehetők. "

- "A személyes jogu gyógyszertár "üzleti joga" személyhez van kötve, az ilyen jogositvány el nem adható, nem hagyományozható. Az átruházásokat a belügyminiszter engedélyezheti. A gyógyszerész halála esetén a személyes jog özvegyi jogon az özvegyre száll; ha az özvegy gyermeke kiskorusága alatt férjhez megy vagy meghal, a jogositvány haszonélvezete a gyermekre száll annak nagykoruságáig."
- Az uj gyógyszertár felállitását a törvényhatóság meghallgatása után a belügyminiszter engedélyezi. A törvény előirja ki folyamodhat uj gyógyszertár felállitásáért, valamely község vagy okleveles gyógyszerész. Békés megyében csak okleveles gyógyszerészek folyamodtak uj gyógyszertár felállitásáért a vizsgált időszakban. A törvény azt is kimondta, hogy az önálló /reál- vagy személyesjogu/ gyógyszertárak, fiók gyógyszertárat is létesithettek a belügyminisztérium engedélyével, ezek a fiók gyógyszertárak "a szükség elenyésztével vagy a gyógyszertárnak ottani felállitásával megszüntetendők" továbbá ott, ahol "gyógyszertár nem létesül, az orvosok kézi gyógyszertár tartására a törvényhatóság első tisztviselője által feljogosithatók."

2/c. A tulajdonjog változásából és a reáljogositvány eladhatóságából eredő problémák vizsgálata

A VII. és VIII. sz. táblázat adatainak áttekintésével is érzékelhetők azok a problémák, amelyek a tulajdonjog változásait kisérték sok esetben. /Lásd függelék./ A VIII. sz. táblázat 1900-1937-ig pontos kimutatást tartalmaz a gyógyszertárak tulajdonjogában bekövetkezett változások számáról, a kezelők, bérlők egyes adatairól. Az 1900-1937-ig történt kimutatásra azért volt szükség, mert ebben az időszakban történt a legtöbb változás és annak köszönhető a kimutatás pontossága, hogy ebből az időszakból

származik az első és egyben utolsó pontos nyilvántartás vezetése Békés megyében, amely a Békés megyei gyógyszertárakra vonatkozik. /107/

A VIII. sz. táblázatból kitünik, hogy a személyes jogu gyógyszertárak tulajdonosa Békés megyében vagy gyógyszerész volt, vagy annak elhalálozása után özvegyi jogon az özvegye, ritkán a gyógyszerész kiskoru gyermeke.

A személyesjogu gyógyszertárak esetében kezelőket és bérlőket is találunk. Kezeltetésre akkor került sor, ha a tulajdonos halála után az özvegye volt a gyógyszertár haszonélvezete, vagy a kiskoru gyermeké, de kezelőre volt szükség a tulajdonos betegsége esetén távollétében, vagy hadbavonulás, deportálás, külföldi utazások esetén, vagy a tulajdonos hirtelen halála miatt, amikor a tulajdonosnak nem volt örököse /pl. Békésszentandráson/; előfordult az is, hogy az átruházási engedély megadása előtt a vevő, mint kezelő szerepelt egy ideig a gyógyszertárban. Példa erre a gyulai "Szent József" gyógyszertár kezeltetése, melyből kitünik, hogy a személyesjogu gyógyszertárak átruházásának hivatalos formulái mögött lehettek nem hivatalos, de járható utak a személyesjogu gyógyszertárak gyors eladására. A gyógyszertár tulajdonosa családi okok miatt hirtelen el akarta adni a gyógyszertárat. /108/ Az akkori szokás szerint a "Szent József" gyógyszertár tulajdonosa Payer Béla megjelentetett egy hirdetést a "Békés" cimü politikai, társadalmi és közgazdászati lapban 1920. március 17-én: "Jól berendezett középforgalmu gyógyszertár 165 ezer koronáért eladó, azonnal átvehető, Érdeklődni lehet Jókai Mór u. 27." - Gyulán. A gyógyszertárak forgalmi értékét ugy számitották ki, hogy az évi forgalom kétszeresét vették, ebben benne volt a gyógyszertár teljes felszerelése és berendezése is. A hirdetésre Práger Frigyes okleveles gyógyszerész jelentkezett, akivel Payer Béla megfelelő egyességet kötött, Práger Frigyes kifizetett 1 100 000 korona készpénzt Payernek,

jóval többet, mint amennyiről a hirdetésben szó esett. Ebben az összegben a gyógyszertáron kivül a lakás és a gyógyszertári jogositvány eladása is képviselve volt. Az üzlet megkötése után Práger Frigyes mint gondnok, illetve kezelő átvette a gyógyszertárat és a dolgok ilyen rendezése után a két gyógyszerész beadta a gyógyszertár átruházása iránti közös kérelmét a polgármesterhez továbbitás végett. /109/

A személyesjogu gyógyszertárak kezeltetésére akkor is sor kerülhetett, ha a tulajdonos idős kora miatt nem tudta ellátni a feladatát és megválni sem akart a gyógyszertártól. Sok esetben az idős tulajdonos a gyógyszerész fiával kezeltette a gyógyszertárat, ilyenkor általában még az apa életében kérték a gyógyszertár személyes jogának - fiura történő átruházását, de az is előfordult, hogy az apa halála után került sor erre.

Az özvegyi jogon haszonélvezett gyógyszertárak helyzete volt a legkedvezőtlenebb a személyes jogu gyógyszertárak esetében. A VIII. sz. táblázat alapján a békési "Aranycsillag" gyógyszertárban pl. 1906-1937-ig 21 kezelő fordult meg. Feltételezhető, hogy az állandóan változó kezelőkre bizott gyógyszertár nem felelt meg a kor igényeinek. A gyógyszertár 1944-ben felvett leltára alapján nagyon gyengén felszerelt, igen rosszul ellátott volt. /110/ A nyilvántartások alapján voltak évek, amikor szinte havonta változtak itt a kezelők. /111/
A személyjogu gyógyszertárak bérbeadásának okai sok esetben hasonlóak a kezeltetéséhez, igy bérbeadta a gyógyszertárat az özvegy, vagy a kiskoru gyermek anyja, átruházás előtt a vevő mint bérlő szerepelhetett, az idős tulajdonos is bérbeadhatta a gyógyszertárat.

A kimutatás szerinti időszakban egy fiók gyógyszertár volt csak Békés megyében az orosházi "Remény" gyógyszertár fiókja Gyopárosfürdőn, több gyógyszerész is kezelte, az un. "anyagyógyszertár" tulajdonosa nem tartózkodott a fiók

gyógyszertárban. A haszonélvezett személyesjogu gyógyszertárak mellett a fiók gyógyszertárak helyzete is kedvezőtlen volt. A fiók gyógyszertárakról nyert rossz tapasztalatok miatt a megyei főorvos minden esetben harcba szállt az engedélyezés megakadályozásáért. Ezeket a gyógyszertárakat általában hiányosan szerelték fel, a gyógyszerek helyes eltartását nem vették figyelembe, igen elhanyagolt állapotban voltak. /112-113/

A tulajdonjog változásából származó legtöbb probléma a reáljogu gyógyszertárak esetében tapasztalható. A reáljog eladásából származó anarchiát a gyulai Szentháromság gyógyszertár esetében mérhetjük fel legjobban. /114/ A VII. sz. táblázatból kitünik, hogy nem egy reáljogu gyógyszertárnak volt hitelintézet a tulajdonosa, amely gyógyszerésszel kezeltette a gyógyszertárat. A reáljogu gyógyszertárak tulajdonosai között bárki fellelhető, bárónő, jogász, polgári származásu házaspár, akik legjobb esetben gyógyszerész fiukkal kezeltetik a gyógyszertárat, stb. /lásd: Függelék/

A tulajdonjog kérdésében és a jogadományozás rendszerében a Tanácsköztársaság döntő változásokat tervezett. A Tanácsköztársaság rövid fennállása miatt a változások gyakorlati érvényesülése lényegében elmaradt. A gyógyszertárak államositásáról szóló rendelet a Békés megyei Népszava 1919. április 11-i számában jelent meg. A rendelet a segédet foglalkoztató gyógyszertárakat érintette. 1919. április 17-én megjelent Lengyel Mór Békés megyében és a kiadott rendelet alapján a következő sorrendben rendelte el a gyógyszertárak leltárral történő állami tulajdonbavételét: Békéscsabán csütörtökön és pénteken Badics-Südy-Réthynél, szombaton és vasárnap Radó- és Lőrinczinél kell elvégezni a leltározást. /115/ 1919. április 25-re az öt békéscsabai gyógyszertáron kivül Békésen, Orosházán és Mezőberényben voltak az un. "kommunizált üzemek". /116/ Az államositott gyógyszertárak vezetését üzembiztosok

vették át. A román csapatok 1919. április 26-án vonultak be Gyulára, igy a Tanácsköztársaság Békés megyében 33-37 napig tartott az országos 133 nappal szemben.

A gyógyszertári tulajdonjog változásának és a jogadományozás rendszerének legrövidebb időn belüli és leggyorsabb módosulása a vizsgált korszak utolsó évtizedé-ben következett be. Ennek okai a gazdasági- és társadalmi helyzet gyors és negativ alakulásában rejlettek. A II. világháboru kitörése után Békés megyében nem fogadtak el ujabb folyamodványt gyógyszertár létesitése tárgyában. A meglévő gyógyszertárak eladása és átruházása kérdésében történtek tehát változások.
1939-ben a fasizmus fajgyülölete törvényerőre emelkedett, melynek eredményeként egyes gyógyszerészeknek a már megszerzett gyógyszertári jogositványát is semmisnek nyilvánitották. A zsidó törvények, amelyeknek célja a zsidók elhelyezkedését, jogait korlátozni az értelmiségi pályákon, több Békés megyei gyógyszerészt érintettek. Sztójay Döme kormánya 1941-ben a jogositványaiktól megfosztott gyógyszerészek gyógyszertárát ujra pályázhatóvá tette /117/

A zsidótörvényeket 1945-ben hatályon kivül helyezték, 1946. december 31-ig lehetett kérvényezni a jogositványok visszajuttatását az eredeti tulajdonosoknak. /118/ Az olyan gyógyszertárakba, ahová az eredeti tulajdonos nem tért vissza, hatósági kezelőt rendeltek ki. Az elhagyott és hatósági kezelő irányitása mellett müködő gyógyszertárakat 1947-ben a Gyógyszertárakat Kezelő Nemzeti Vállalat gondjaira bizták. Ez képezte a későbbi Gyógyszertári Vállalatok, a mai Gyógyszertári Központok magvát.

A Békés megyei terület elnökéül Nagy Imrét nevezték ki, ő volt a békéscsabai "Sas" gyógyszertár kezelője is 1947-ben. /119-120/
A tulajdonjog változásának különös módja figyelhető meg Békés megyében az 1946-47-es években. A nemzetiségiek

lakta területeken államközi lakosságcsere révén egyes településeken a település lakosságát és vele együtt a gyógyszertár teljes felszerelését és a tulajdonosát is áttelepitették. Előfordult, hogy csak a gyógyszertártulajdonosok cseréltek helyet. A békéscsabai Aranykereszt gyógyszertár tulajdonosa özv. Lőrinczy Lászlóné Csehszlovákiába települt át, onnan Klasz Rudolf gyógyszerész települt át Békéscsabára. A mezőberényi "Isteni Gondviselés" gyógyszertár tulajdonosa Thaller Gyuláné a Komárom megyéből származó Kovách Tihamér gyógyszerésszel cserélt helyet. Tótkomlósról lakosságcsere utján Adamkovics Károly távozott el, a Szencről érkező Burián Zoltán foglalta el a helyét. Hasonló csere történt Szarvason is. /121/

Az adatokból megállapitható, hogy a korszakban a jogadományozás rendszere nem tette lehetővé az egységes gyógyszertári hálózat kialakitását. A reáljogu gyógyszertárak szabad eladása és a személyes jogu gyógyszertárak átruházási lehetősége a gyógyszertárak egészségügyi intézmény jellegét csökkentette.

IRODALOM ÉS FORRÁSHELYEK JEGYZETEI:

45./ I. i.m. Dr Karácsonyi J. 4. I. K. 450-454. l.
46./ I. Békési élet. Gyula. 1972. III. évf. 1. sz. Tábori György: Száz éve 1872-ben szüntek meg a céhek. 85-86. o.
47./ F. B. Békés v.m. Közgyülési irat. 319/1771. ikt.
48./ I. Pallas Nagy Lexikona. Bp. 1893. III. K. 7-9. old.
49./ I. Békés vármegye. Bp. 1936. Szerk. Márkus György. 87. o.
50./ I. i. m. 46. 1972. III. évf./ 367. o.
51./ I. A magyar vizszabályozás története. Bp. 1973. Szerk. Ihrig Dénes. / 335-355. o.
52./ F. B. Tfo. IV. B. 153/1523/1854. ikt.
53./ I. i. m. 50.
54./ I. i. m. 46. II. évf. Szabó Ferenc: Az Alföld-fiumei vasut Békés megyei szakaszának épitéstörténete / 1862-1871/ / 203-211. o.
55./ I. i. m. 50.
56./ I. i. m. Dr Karácsonyi J. 45.
57./ I. i. m. 46. II. évf. Rell Lajos irása: AEGV. 212. o.
58./ I. Békés megye 1944-1945-ben. Békéscsaba. 1973. Szerk: Dér László - Szabó Ferenc. / 21. o.
59./ F. B. Tfo. IV. A. 8 /9-17/ 1787. ikt.
60./ I. Évk. 1878. III. V. 50-62. o.
61./ I. i. m. Évk. 14.
62./ I. Dr Zöldy János: Békés vármegye Közegészségügyi hajdana / Békés. 1896. dec. 13. sz. /
63./ F. B. Békés m. Közgyülési jk. 1802. febr. 9.
64./ F. B. Békés m. Közgyülési jk. 1804. szept. 17.
65./ I. Dobai János: Tormássy Lajos félévszázados jubileumának örömemléke. Gyula. 1862. / 20 l.
66./ F. B. Békés vm. Közgyülési jk. 1818. április 12.
67./ F. B. Békés vm. Közgyülési jk. 1814. / 350-351. l.
68./ I. i. m. Dr Karácsonyi J. 4. / 470 l.

69./ I. i. m. Bvm. 49. / 120-123. o.
70./ I. i. m. Bvm. 49. / 88. o.
71./ F. B. Tfo. H.T.T. 9439 /57/1803. ikt.
72./ E. Az orosházi 14/49. sz. gyógyszertár Szocialista brigádjának gyüjtőmunkájából származó adat-üzemtörténeti irás. Brigádnapló melléklet.
73./ I. i. m. Dr Scherer F. 10. / 332. o.
74./ I. i. m. Dr Scherer F. 10. / 272. o.
75./ I. i. m. Dr Scherer F. 10. / 291. o.
76./ I. i. m. Dr Scherer F. 10. / 299. o.
77./ F. B. Magyar Gyula Községi Számadás Könyve 1780 évi 21. l.
78./ I. i. m. Dr Karácsonyi J. 4. I. K. / 387. l.
79./ F. B. Békés v.m. Közgyülési irat. 1759/1803. ikt. sz.
80./ I. Hazai és Külföldi Tudósitások Bp. 1822/15. szám.
81./ F. B. Békés megyei térképek: T. 141. számu térkép.
82./ F. B. Békés v.m. Közgyülési jk. 1857. okt. 9. 7053 számnál.
83./ F. B. Tfo. gytr. v. jk. 1787/15. ikt.
84./ F. B. Térképadatok. T. 141, 38, 184, 183 számu.
85./ I. i. m. Dr Scherer F. 10. / 240. o.
86./ F. B. Tfo. gytrv. jk. 1169/ 1851 ikt.
87./ F. B. Térkép adatok. / T. 38, 184, 183. számu. / im 84
88./ F. B. Térkép adat. im 81. / T. 141 számu /
89./ F. B. Térképadatok. im 84. / T. 184. 183. számu /
90./ F. B. Térképadatok. T. 1903, 1912, 1932, 1940.
91./ F. B. Gyulai Képviselőtestületi jk. 2743/1888/III. ikt.
92./ F. B. Alisp. 29298/1856 ikt.
93./ F. B. Alisp. 3828/1888 ikt.
94./ F. B. Alisp. Elnöki bizalmas. 16/1912. ikt.
95./ F. B. Tfo. i. X. 458/1831.
96./ E. Dr Palovits Gyuláné 14/1. sz. gytv. 1979-ben irt pályamunkája "Békés megye gyógyszerészete". Szakfelügyelői laboratóriumban. Békés m. Tanács Gyógyszertári Kp.

97./ F. B. Gyulai Képviselőtestületi jkv. 49/2969. ikt.
98./ E. Szomszédos megyék adatai: Gyógyszerészek Naptára 1891, 1908, / Gyógyszerészek Zsebnaptára Sorozat. / Gyógyszerészek Lapja Naptára 1909. Zsebnaptárak: 1911-1947-ig.
99./ I. i. m. 48. III. K. 278-282. o.
100./ I. Gyárfás István: A paraszt vármegye Bp. 1882/68.o
101./ F. B. Tfo. Tab XXIX. /IV A 18/2. / 666/1839.
102./ I. Gecsei Lajos: Patikák-patikáriusok. 1770-1850. Békéscsaba. 1976. / 11. o.
103./ I. i. m. Dr Scherer F. 10.
104./ F. B. Nyilvántartás a Békés megyében felállitott patikákról / 1895-1937. /
105./ I. Az egészségügyre vonatkozó törvények és rendeletek gyüjteménye. Bp. 1894. Szerk: Dr Chyzer Kornél. / 2. old. /
106./ I. i. m. 105/ 88-89. o.
107./ F. B. i. m. 104.
108./ F. B. Alisp. 6674/1922. ikt.
109./ F. B. Alisp. 27560/1921. ikt.
110./ F. B. Polg. 165/1945 alapszám. 1945. szept. 27.
111./ F. B. i. m. 104.
112./ I. I. m. Gecsei L. 102/56. o.
113./ F. B. i. m. 104.
114./ F. B. i. m. 104.
115./ I. Békés megyei Népszava. 1919. ápr. 17-i számából.
116./ I. Békés megyei Népszava. 1919. ápr. 25-i számából.
117./ F. B. Alisp. 340761/1941. XV. B.M. rend.
118./ F. B. Polg. 6189/1945. ikt. 165/1945 alapszámon.
119./ F. B. Polg. 165/1945/1226. ikt.
120./ E. Békés m. Tanács Gyógyszertári Központjában lévő nyilvántartási adatok.
121./ E. Dr Ragettli János nyugd. főgyógyszerész, c. egyetemi docens közlése.

II. A gyógyszertárak szakmai működésének vizsgálata

E kérdéscsoporton belül Békés megye gyógyszertárainak, mint intézményeknek szakmai működését kívánom vizsgálni a gyógyszerügyi szervezéstudomány elveit, módszereit és rendszerét alkalmazva, a gyógyszerellátó tevékenység megismerése érdekében.
A gyógyszertárak szakmai működésének tanulmányozása során először működésük feltételeit, másodszor pedig a gyógyszerkészitő és ellátó tevékenységét kívánom vizsgálni. A gyógyszertárak szakmai működésének vizsgálata a tárgyi feltételek, helyiségek, berendezés, felszerelés és a személyi feltételek elemzését, bemutatását jelenti. A gyógyszerkészitő és ellátó tevékenységet megismerhetjük a gyógyszertárak forgalmából, ellenőrzéséről a rendelkezésre álló adatok alapján.

1. A tárgyi feltételek vizsgálata

A gyógyszertárak szakmai működésének legalapvetőbb tárgyi feltételével a kor gyógyszerkincsének tanulmányozásával ezen értékelés keretében nem foglalkozom, mivel az adott kor intézménytörténeti kutatása lényegét tekintve nem erre irányul. A tárgyi feltételek megismeréséhez elengedhetetlenül szükséges viszont a gyógyszertári helyiségek, berendezések és a felszerelések vizsgálata.

1/a. A gyógyszertárak helyiségei

E vizsgálathoz eredményesen használható adatokat szolgáltatnak a gyógyszertárak ellenőrzése során és leltára alkalmával felvett jegyzőkönyvek. A korszakban történt változások miatt lehetetlen néhány közeli év adatainak kiragadásával helyes képet alkotnunk. A korszakon belül differenciáltan kell vizsgálnunk az egymástól eltérő időszakok jellemzőit az időszakra vonatkozó adatok alapján, u-

gyanakkor az egységesség érdekében meg kell találnunk azokat az ismereteket, amelyek egy lényegét tekintve egységes korszakot összefüggéseiben is ábrázolni képesek.

A gyógyszertárak épitésével "a megkivánható helyiségek" kérdésével többször foglalkoztak, 1831-ben már igen részletes utasitás jelent meg erre vonatkozóan. Az Általános Osztrák Gyógyszerész Egylet "uj gyógyszertár rend" tervrajza, amely az osztrák birodalom egészére vonatkozott az 1831-ben megjelent utasitással "összehangzólag egybevág", igen értékes felvilágositást ad arról milyen elképzelések szerint állapitották meg a tárgyi feltételek normáit 1865-ben. A tervezetből érdemes néhány idézetet kiemelni, mivel az egész korszakra jellemző normákat tartalmazza. A gyógyszertárak épitésével a szükséges helyiségek felszerelésével, berendezésével hazai viszonylatban az 1876. évi XIV. tc. 124. §-nak c./ pontja foglalkozott először, államilag rendelkezett az általános követelményekről, de a törvények végrehajtását szabályozó rendelet kiadására csak 1934-ben került sor, a rendelet végrehajtására pedig a II. világháboru kitörése miatt nem kerülhetett sor. /122/

A rendelkezésre álló adatok alapján a Békés megyei gyógyszertárak többsége nagyjából az 1865-ben megjelent tervezet szerint épült és kapott berendezést. /123/
A tervezet szerint "Minden gyógyszertárat egy könnyen járható utcában, könnyen fellelhető helyen kell felállitani". A gyógyszertári hálózat településen belül elhelyezésének vizsgálatánál megállapitást nyert, hogy a gyógyszertárak, a helységek legkönnyebben fellelhető helyén létesültek.

Békés megyében a gyakori áradások miatt és a vizszabályozás után is magas talajviz miatt az épitkezés nem volt egyszerü dolog. A vizi utakon érkező, magas terpentintartalmu fenyőoszlopok képezték ezért az épület fundamentumát. Ezeket átivelték és erre a boltozatra huzták a falakat. A falakon sürün egymás mellé rakták a gerendákat, a-

lattuk az egyes helyiségeket, elsősorban a laboratoriumot boltivesre képezték ki. Ennek tüzvédelmi oka volt. A boltives kiképzés ma is megfigyelhető egyes gyógyszertárakban pl. a gyulai "Aranykereszt" gyógyszertár kiképzésében. Nagy gondot fordítottak a burkolásra, elsősorban a padozatra, ez maradt fenn leginkább, a burkolatok a gyógyszerészek esztétikai érzékére vallanak. A békési "Isteni gondviselés"-hez címzett gyógyszertár padozatának hatalmas márványlapjait pl. Máramarosból hozták és a római katolikus templom padozatával egyidőben készült. A falak festésének is maradtak nyomai. A mennyezet boltozatos volt az officinában, ahol a boltozatot feketére festették arany csillagokkal, utánozva a világmindenséget. /124/

Voltak - és a zömét az képezte - vertfalu, vagy vályog épületekben müködő gyógyszertárak, igy főleg falvakban, de ilyenekkel városokban a versenyt a 19. század közepétől már nem lehetett birni. A legtöbb probléma ezekkel az épületekkel volt, közülük kerültek ki a gyógyszertárvizsgálati jegyzőkönyvekben emlitett, "földig leégett", vagy "forma szerint semmivé lett" gyógyszertárak a természeti csapások idején. /125/

Az 1865-ös tervezet szerint "minden gyógyszertár tartozik e következő helyiségekkel birni".

" 1. Egy világos, száraz füthető bolttal vagy szobával, mely a gyógyszerek kiszolgáltatására alkalmatos.
2. Egy laboratóriumnak nevezett tüzmentes, s ha lehetséges boltives helyiséggel, melynek jó léghuzatos kürtője legyen.
3. Egy vagy több száraz kamrával, a nyers gyógyszerek és készitmények elhelyezésére, ugynevezett készletkamrával.
4. Egy vagy több hüvös, mindamellett száraz, un. pincével.
5. Egy a növények száritására berendezett szellős padlással.

6. Egy a többitől elkülönzött helyiséggel a hasonszenvi gyógyszerek készitésére és tartására".

"Minden helyiségeket jól zárhatóan kell elrendezni és csupán a gyógyszereknek fölhasználni". /126/

Az adatokból, mint látni fogjuk Békés megyében a gyógyszertárak állami tulajdonbavételéig a gyógyszertártulajdonosok áldozatvállalásától függött, hogy milyen mértékben valósultak meg a tervezetben felsorolt és még inkább az 1876. évi XIV. tc. 124. §-nak c./ pontjában előirt feltételek.

A homlokzati rész, bejárati rész vagy portál kialakitásánál szemléleti változás figyelhető meg a korszakon belöl, melynek lényegét 1936-ban igy összegezték: "Régen talán mindegy volt, hogy a patika kivülről milyen, sőt minél öregebb volt, annál több áhitattal lépték át a küszöbét. De ma nincs áhitat és nincs meg a régi nimbusz, ellenben számolni kell a legélesebb versennyel. A tömegizlést az ujságok és a mozi a külsőségekre irányitották. A németek "Verbung" névvel jelölik a vevőtoborzást...". /127/

A Békés megyei gyógyszertárak bejárati /portál/ részének diszes kiképzéséről a 20. század első évtizedétől származnak konkrét adatok, az ettől az időtől kezdődően épült vagy átalakitott gyógyszertárak portál részének többsége szobrokkal és reklám-tárgyakkal diszitett. /128/ A 12. számu ábrán az 1970-ben épült békési "Isteni gondviselés"-hez cimzett gyógyszertár 1927-ben kialakitott uj portálrésze látható. A 13. sz. ábra tanulmányozásakor kitünik, hogy a gyógyszertárat a település könnyen fellelhető helyén állitották fel.

Az officina,/vagy ahogy a gyógyszerészeti jegyzőkönyvekben gyakran olvasható "a patika"/ E helyiséggel Békés megye valamennyi gyógyszertára rendelkezett a vizsgált korszakban. A gyógyszerkészités és expediálás szinhelye volt. Általában "száraz, világos, czifra, tsinos, jól elrendezett, czélszerü, tágas, gazdag minden tekintetben

alkalmatos" helyiségként tüntetik fel a vizsgálati jegyzőkönyvekben. /129/

Rangosabb gyógyszertárakban, ahol a forgalom megkövetelte és a gyógyszerész anyagilag tehette, az officinából teljesen elkülönitett, "gyógyszerészeti műhelyet" alakitottak ki a 19. század végétől. Ilyen törekvés a békéscsabai "Sas" és a gyulai "Megváltó" gyógyszertárakban volt, a gyógyszertárak többségében az officinában végezték a recepturai munkát is. /130/
Az 1770-ben létesitett gyulai "Megváltó" gyógyszertár officinája elég világos helyiség volt, a fényt 2 ablak és egy üvegezett ajtó biztositotta. Az officina 3 öl /5,7 m/ hosszu és 2 öl /3,8 m/ széles volt. Feltehetően lépcsőn át lehetett az officinába feljutni, mert "magasra épitett, s ennélfogva száraz mint más, Gyulán épitett ház"-ként jellemzi az épületet a megyei főorvos. /131/ Az officina kialakitása nem minden esetben volt megfelelő. A szarvasi "Gyors Szarvas"-hoz cimzett gyógyszertár "boltja" 1832-ig "régi, avult, süllyedt" volt. /132/ A gyomai gyógyszertár leégett officináját 1848-ban az uradalmi szükségépület egyik "kamrátskája" helyettesitette. A kőrösladányi "Szent Háromság" gyógyszertár officinája "tsinos, czifra, világos, száraz kis bolt"-ként van feltüntetve 1843-ban, amely olyan "szükötske, hogy a tulajdonos deszkázással elrekesztett részét materiális kamrátskának" is használja. /133/

A gyulai Szent Háromság-hoz cimzett gyógyszertár officinája 1854-ben "szükötske ugyan, de nem is elég tiszta". /134/ Az officina helyes kialakitásával szemben nem támasztottak olyan szigoru követelményeket a vizsgált korszakban, mint a tisztaságával szemben. A "takaritatlanul talált" officinák miatt minden esetben figyelmeztették a gyógyszerészeket. A tisztaság már a korszak kezdetén is fontos követelmény volt. A csabai "Aranysas"-hoz cimzett gyógyszertárban pl. 1831-ben a "patika külső tisztasága"

nem megfelelő. A főorvos "emiatt botránkozván" Halimár György gyógyszerészt "evégett intvén". /135/

Laboratórium /műhely, gyógyszerészeti munkaterem/

Általában; minden szükségesekkel ellátott, világos, tiszta, tágas, gazdagon felszerelt". A gyógyszertárak jelentős részében egyben az anyagkamra /raktár/ szerepét is betöltötte.

Az 1770-ben megnyilt gyulai gyógyszertár laboratóriuma 1787-ben "magas boltozatos helyiség, amely egyben konyha is, nagy ablakától elég világos helyiség, magas boltozatos kéménye van". /136/

A gyomai fiókpatikában a laboratórium 1836-ban nincs külön feltüntetve. A "lakószoba, czifra világos bolt, jól elrendezett kamra, a herbárium mellett egy konyha szerepel.

A gyógyszertár 1848-ban leégett. Amikor 1861-ben az uradalmi szükségépületből uj épületbe költözik, sem változik a laboratórium, illetve konyha elrendezése. Az uj épületben a "konyha nincs elkülönitve, a cselédség s a szakátsa szabadon forog a gyógyszerek között." /137/

A mezőberényi gyógyszertárban 1831-ben laboratóriumnak "elég tágas konyhájának egyrészét használja" a tulajdonos.

A kőrösladányi gyógyszertárban 1843-ban "czélszerüleg laboratóriummá átalakitott konyhát" tüntet fel a jegyzőkönyv. /138/ Kiss Ferenc hivatástudatának tudható, hogy 1844-ben már "uj czélszerü laboratórium van" a gyógyszertárban, "amely az idén készült". /139/

A gyulai "Megváltó" gyógyszertárban 1872-ben külön raktárépületet létesitettek a "gyógyszertár szomszédságában" - igy a laboratórium raktározási célokat a későbbiekben nem szolgált. /140/

A békéscsabai "Sas" gyógyszertárban 1910-ben a laboratórium mellett az udvari részen épül egy ujabb, üzemi mére-

tü laboratórium, háztartási és vegyi cikkek stb. gyártására. /141/ A 20. században gyakori az előbbihez hasonló példa gyógyszerészi laboratórium mellett egyéb, főleg az iparszerü tevékenység kifejtése érdekében létesitett ujabb laboratórium kiképzése. A békéscsabai "Megváltó" gyógyszertárban az 1930-as évek elején létesült a fotólaboratórium, amelyet egy 1934-ben megjelent rendelet miatt "Miral fotó" néven el kellett különiteni a gyógyszertári tevékenységtől és kezelőre kellett bizni. /142/ Vidovszky István békéssámsoni gyógyszerész gyógynövényfeldolgozó laboratóriumot képezett ki az 1930-as években, amely üzemi méretü tevékenységet fejtett ki. /143/ Szikvizüzemet több gyógyszertárban létesitettek.

Anyagraktár /camera materialis, kamara, szerkamra, materialis, gyógyszerészi raktár, anyagkamra. /
Általában: alkalmas, szellős, száraz, tágas, világos, tiszta jelzőkkel illették, valójában eléggé elhanyagolt területe volt a gyógyszertárnak, főleg a falusi helyeken.

Az 1770-ben létesitett "Megváltó" gyógyszertár raktára "egy kicsi, csak szükségből épitett, máskülönben jó beosztásu rész" volt 1787-ben. /144/

Az 1807-ben történt fuzió és a véghezvitt átalakitások után 1848-ban már "minden szükségesekkel jól ellátott raktára" van a gyógyszertárnak. /145/
Az orosházi gyógyszertárban 1831-ben "egy kamra, melybe a materialékat tartja" - tölti be a raktár szerepét. /146/
A gyomai gyógyszertárban 1851-ben még nincs raktár a tulajdonos "e végre használja éléskamrájának egy részét". A mezőberényi gyógyszertárban ugyanez tapasztalható 1851-ben. /147/
A gyulai "Megváltó" gyógyszertárban és a békéscsabai "Sas" gyógyszertárban létesitettek az udvari részen külön raktárépületeket is a gyógyszerek tárolására a 19. század végén. Külön üvegraktár kisebb forgalmu helyeken is léte-

sült pl. gyulai "Szent Háromság" gyógyszertárban az üvegek raktározása külön az udvaron történt. /148/
Az 1945-ben felvett leltárak alapján "az elhagyott gyógyszertárakban" a raktár egyben laboratórium is volt.
A békési "Aranycsillag", a gyulai "Szent József", a szarvasi "Remény" és "Szarvas", a kondorosi gyógyszertárak stb. leltárai alapján ez állapitható meg. /149/
A raktár kivétel nélkül "a boltból nyilik" 1851-ben. /150/
A raktárak elhelyezése 1950-ig, az udvarra helyezett raktárak kivételével változatlan.

Gyógyszeres pince /aquarium, vizes pince, pince/

Általában: száraz, tiszta, világos, "jó pincze" szellős, alkalmas jó hőszigetelésü, czifra".
A gyulai "Megváltó" gyógyszertárban 1787-ben "Ez jó, nem fagyos, nem vizes" - helyiség. /151/
A kőrösladányi gyógyszertárban 1843-ban még "egy hüvös kamrátskát használnak pincze helyett" /145/. 1851-ben ugyanitt "szükebb, de száraz" pince található. /152/
A szarvasi "Gyorsszarvas" pincéje, nem különben szép 1851-ben. /153/
Gyomán "se pince, se padlás" 1861-ben.
A gyógyszertárak egyrésze még 1945-ben sem rendelkezett pincével, de a helyette berendezett hüvös kamrát elfogadottnak tekintették. /154/

Gyógyszeres padlás: /Herbárium, füpadlás, "a padlás"/
Általában: "tiszta, világos, az idő minden viszonttagsága ellen kellőleg védve vagyon és szellős".
- a gyulai Megváltó füpadlását 1787-ben "tüzkártól nem biztositott hely a földön" helyettesiti. /155/
  1848-ban már"herbáriuma vagyon a padláson."/156/
- a gyulai "Szent Háromság" gyógyszertárban a 19. század végén képezik ki a duplafalu padlásteret. A szikvizüzem nagyobb mennyiségü üveg raktározását tette szükségessé. /157/

Amint a vizsgálatok mutatják a gyógyszertárak az alapvetően szükséges helyiségekkel általában rendelkeztek. A helyiségek nem kizárólag egy célt szolgáltak, és annak többé kevésbé megfeleltek.

Az ismertetett helyiségeken kivül lakószoba, oldalszoba, inspekciós szoba megjelöléssel is találkozhatunk az ellenőrzési jegyzőkönyvekben, de ezeknek a helyiségeknek a száma elenyésző. A gyulai "Megváltó" gyógyszertárban 1787-ben már volt egy oldalszoba, amely a gyógyszertár mellé épitett helyiség volt és amely az eszközök /szitá, üstök/ tárolására és a tanulók otthonául is szolgált. /158/ Lakószobát emlitenek 1832-ben Gyomán is. /159/ Az iroda a legtöbb gyógyszertárban az officinában volt még 1945-ben is. A békéscsabai "Sas" gyógyszertárnak volt külön irodája és inspekciós szobája, az officinától elkülönitett irodája volt a gyulai "Aranykereszt" gyógyszertárnak is.

A helyiségek funkcionális kapcsolódásáról 1951-ben készitették el Békés megye valamennyi gyógyszertárára vonatkozóan az első vázlatrajzokban is rögzitett felméréseket. A felmérések alapján hü képet alkothatunk a korszak végére jellemző állapotokról. /160/

A helyiségek funkcionális kapcsolódása alapján háromféle tipust különböztethetünk meg a Békés megyei gyógyszertárak esetében.

Egyszerü kapcsolódás A legegyszerübb megoldást a kis falusi gyógyszertárak egyrészében figyelhetjük meg, ilyen volt pl. az 1888-ban létesitett ujkigyósi "Szüz Mária"-hoz cimzett gyógyszertár. A jellegzetes hosszu falusi ház részekre tagolásával egymásból nyiltak és egymás mellett helyezkedtek el a legszükségesebb helyiségek, a pince vagy hüvös kamra külön a folyosóból nyilt, vagy az épület alatt helyezkedett el, a helyiségek fölött volt a herbárium, vagy füpadlás. A magánlakás külön épült az udvari részen vagy a folyosó másik oldalán.

Változatos kapcsolódás Gyógyszertárak többségében ugyancsak a legszükségesebb helyiségek voltak meg, a gyógyszertár és a magánlakás összeköttetése biztositva volt. A korszak végére szociális helyiségekkel és egyéb a gyógyszertári tevékenységgel összefüggő helyiségekkel bővitették a gyógyszertárakat. A gyógyszertárak többségére a helyiségek kapcsolódása és funkciója szempontjából igen változatos megoldások figyelhetők meg és a kiképzés célszerüsége.

Összetett, kiképzés és bonyolult kapcsolódás A legjelentősebb, legnagyobb forgalmu gyógyszertárak esetében figyelhető meg, ilyen volt pl. a békéscsabai "Sas"-hoz cimzett gyógyszertár. Jellemzője a tér jó kihasználása, a rakodó tér bővitésének függőleges irányban való eltolódása - galéria - kiképzésével, a különböző funkcióju helyiségek számának növekedése.

A helyiségek funkcionális kapcsolódását vizsgálva megállapitható, hogy a vizsgált korszakot nem jellemezte az egységesség, a gyógyszertárak helyiségeinek kiképzését, főleg a célszerüségre való törekvés határozta meg, a korszak végére a célszerüség mellett a lehetőségek felmérése és az ahhoz való alkalmazkodás igénye is jelentkezett. A kis falusi gyógyszertárak helyiségeinek funkcionális kapcsolódását nem annyira a célszerüség, mint inkább a lehetőségek felmérése és kihasználása határozta meg.

1/b. A gyógyszertárak berendezése

A gyógyszertárak berendezésének vizsgálatát az adott korszak gazdasági, társadalmi, müvészeti irányvonalának figyelembevételével kell elvégeznünk, mivel társadalomban élni, alkotni és a társadalomtól függetlennek lenni nem lehetséges. /161/

1770-80 közötti időre tehető, amikor a müvészeten belül letünőben vannak a barokkos vonások. /162/

Az 1798-ban kitört forradalomban a polgári demokratikus eszmék jutottak diadalra. A francia forradalom nyomán uralomra jutó polgárság a római köztársaságot tekintette példaképének. A művészetét is mintaképül vette. Az igy kialakult uj stilust, a klasszicizmust antik elemek jellemzik. A francia császárság empire stilusa a római császárság művészeti elemeiből meritett. /163/

A német polgári körökben a drága anyagokat igénylő empire stilus helyett annak olcsóbb diszités nélküli válfaja, a biedermeier stilus alakult ki. Ezt a polgári stilust a célszerüség és kényelem jellemzi, a butorok formái hajlékonyabbak az empirenél. Az intarziás berakás esetenként a szinek és formák harmoniáját segitett összhangba hozni. Ez a stilusirányzat a 19. sz. közepéig uralkodott. 1848-tól az 1880-as évek legvégéig a reformkorban meginduló polgárosodásra épülő kulturális fejlődés befulladása, egyfajta beszükülése figyelhető meg. Az 1848 előttről induló, s ki nem bontakoztatott nemesi és az árnyékában meghuzódó, mozdulni kezdődő paraszti polgárosodás, illetve kispolgárosodás kulturája lassanként képtelenné válik a teljes valóság érzékeltetésére és feldolgozására. A művészeti stilusok kihalása és a régi stilusok felhigitása figyelhető meg 1848-tól 1890-ig.

A különböző régi elemek gondatlan felhasználása kétségtelenül alsóbbrendü jelenség volt a régi századok stiluste-remtő képességével szemben. A művészetek stagnálásának a jelei mögött uj nagy alkotók generációi nőttek fel, s ezt a 90-es évekkel megnyiló évtizedek világosan megmutatják. A butorstilusokat illetően a 90-es évektől terjedt el a szecesszió, mely szakitott a régi diszitő-felfogással és stilizált növényi indákból uj diszitőelemeket alakitott ki. A szeszélyesen hullámzó vonalvezetés uj formákat hozott létre. Ez a stilus az I. világháboruig uralkodott. Nem feudális utánzat volt már, hanem a polgárság önálló stilusa. /164/

A polgárság nagy lendületet ad már a 19. sz. 30-as éveitől egyes müvészeti ágazatok fejlődésének, de főleg a butormüvességnek, mert ez szolgálta közvetlenül a feltörő osztály uj igényeit. /165/

Az I. világháboru után a lakáskultura is a funkcionális épitészet elvéhez igazodott. A belső kiképzésben a célszerüség lett a vezető szempont. Mig régebben a butorok esztétikai hatását faragásokkal, intarziás berakással kivánták elérni, most a finom arányokkal az anyagszerüség és funkció világos éreztetésével és nem utolsó sorban a harmonikus szinekkel. /166/

A Békés megyei gyógyszertárak berendezéseinek vizsgálatához a tisztiorvosi gyógyszertárvizsgálati jegyzőkönyvek utalásait, a gyógyszertári berendezések felsorolását is tartalmazó képes árjegyzékeket, az 1945-ben felvett leltárakat és a ma is fellelhető berendezési tárgyakat, illetve a róluk készült fényképeket használom fel. Mindezekből megállapitható, hogy a fahiányban szenvedő Alföldön keményfa butorzat nem készült, vagy igen drága volt, igy a gyógyszertárak berendezése zömében mázolt fenyőfából készült, különösebb stilusjegyek nélkül. Megnehezíti a vizsgálatot, hogy a 19. század végéig gyakori természeti csapások miatt egyes gyógyszertárak eredeti berendezése részben, vagy egészben megsemmisült, a 19. század végétől pedig divatba jött a régi gyógyszertári berendezések felujitása, illetve kicserélése. Vannak tárgyi emlékek, amelyekből azonban levonhatók bizonyos következtetések az eredeti berendezésekre vonatkozóan.

1801-ben a megyeszékhely porráégett, egészen bizonyosra vehető, hogy a "Megváltó" gyógyszertár eredeti berendezése megsemmisült. /167/ Nem lehet tudni, hogy a gyógyszertár eredeti berendezése a gyakorlati igényeken tul esztétikai igényeket is kielégitett volna a kor izlésének megfelelően, mert a gyógyszertárban 1787-ben felvett gyóg-

szertárvizsgálati jegyzőkönyv nem tért ki erre. Az 1851-ben készült gyógyszertárvizsgálati jegyzőkönyv arra utal, hogy a "Megváltó" gyógyszertár berendezését egy évvel korábban felujitották. /168/

A "Szent Háromság"-hoz cimzett gyulai gyógyszertár megnyitására 1851-ben került sor. A megnyitás előtt készült igen részletes vizsgálati jegyzőkönyv szerint "Butorzata igen tsinos, a polcok, fiókok s a kiszolgáló asztal mind kemény diófából, a fiókok üveg huzókkal" ... ellátva. /169/

Feltehető, hogy a 2 gyulai gyógyszertár a 19. század közepén készült berendezése biedermeier stilusu volt. Gyulán a németek köréből került ki a kiegyezés előtti polgárság, ők képviselték a feltörekvő uj rendet, elképzelhető - néhány jel erre mutat - , hogy német izléssel készült a gyulai gyógyszertárak berendezése. A Békés megyei Tanács Gyógyszertári Központja állandó gyüjteményes kiállitást mutat be előadótermében. A kiállitási anyag között szerepel a mellékelt 14. sz. ábrán látható biedermeier mérlegszekrény, amely az egyik Békés megyei gyógyszertár berendezéséhez tartozott. /Lásd: függelék./ A gyulai "Szent Háromság" gyógyszertár volt tulajdonosa igy jellemezte gyógyszertárának berendezését: "A korabeli biedermeier butorzat diófából készült, cseresznyefából hántolt intarziás berakással. Különösen a táraasztala volt szép gyökérintarziával diszitett. A bejárati rész felé néző oldalon üvegezett ajtókkal, tükrökkel volt ellátva. A táramérleg a berendezéshez idomult."

Az 1848 után kialakuló stilusegyveleg: neobarokk, neoreneszansz, neorokokó stb. tárgyi emlékeit még fellelhetjük az 1945-ben felvett leltárak gondos tanulmányozása utján. /170/

Az 1888-ban készült békési "Aranycsillag" gyógyszertár berendezésének egyes elemei neobarokk stilusjegyekről árulkodnak.

A 2, 3 m magas officinai állványok hajlitott sarokállvá-

nyokkal kapcsolódnak. A kisfiókok, polcok, nagyfiókok, a polcos szekrényen belül két ajtóval ellátott külön szekrényke, az állványok zegzugos faragott kiképzése a rengeteg porfogót tartalmazó "kredenc" képzetét keltik. Négy tonett szék mellett egy fotelről is említést tesznek az 1945. szeptember 27-én felvett leltár alkalmával, amelyen sok a rojt. A berendezés bárnára mázolt puhafából készült. A hajlitott sarokállványok felett gipszből készült szobrok voltak. /Férfi és női mellszobrok stb./ A gyógyszertár berendezése 1945-ben nem vall egységesen kialakitott stilusra. A puhafából készült berendezés mellett az officinában található egy barna keményfából készült iróasztal is. A békési "Aranycsillag"-hoz cimzett gyógyszertár laboratóriuma egyben az anyagraktár szerepét is betöltötte. Berendezése általánosan jellemző Békés megye gyógyszertáraira. Mázolt puhafából készült polcok, szekrények, asztalok voltak a laboratóriumban és anyagraktárban, amelyek kizárólag gyakorlati igényeknek feleltek meg, stilusjegyeket nem hordoztak magukon.

A szecessziós stilusu berendezések egyrésze ma is látható. Szecessziós elemeket tartalmazott: az 1899-ben készült szarvasi "Margit", a gyomai "Angyal" gyógyszertárak berendezése, az 1907-ben felállitott békéscsabai "II. Rákóczi Ferenc"-hez cimzett gyógyszertár berendezése. Ilyen volt az 1908-ban létesitett békési "Megváltó" /"Sas"/ gyógyszertár berendezése is.
A berendezési tárgyakról áttekintő képet adnak a képes árjegyzékek, melyek ebből az időből származnak és pontosan feltüntetik, hogy melyik gyógyszertárat rendezték be és hogyan. /171/
A két világháboru között készült gyógyszertári berendezések általában igazodtak az uj igényekhez. 1930-ban készült pl. a gyulai "Szeretet" gyógyszertár berendezése, amelynek célszerü a kiképzése, ugyanakkor a homoru és domboru hajlitások változtatásával disziti a helyiséget.

A feketére pácolt és lakkozott puhafa berendezés egyedüli hiányossága az volt, hogy a hajlitások hatását a szekrények felső részein lévő tükrökön is alkalmazták. A homoru tükrök torzitott képet adtak. A torzulás kiküszöbölésére később az egész berendezést, a tükröket is fehérre festették át, igy a berendezés harmonikus szinezete teljesen megszünt. /172/

A vizsgálatok eredményéből azt a következtetést lehet levonni, hogy a Békés megyei gyógyszertárak egyrésze a korszakok művészeti irányzatát követve kerültek berendezésre, s ezzel kiemelkedtek a kereskedelmi üzletek sorából. /173/

A gyógyszerész magasabb kulturáltsága tette ezt lehetővé. Az Alföldnek ezen a szegény vidékén az anyagi lehetőségek korlátai megakadályozták azt, hogy a magasabb kulturáltság a külsőségek tekintetében általánosan megnyilvánulhasson.

1/c. A gyógyszertárak felszerelése

E kérdéscsoport vizsgálatához a gyógyszertárvizsgálati jegyzőkönyvek, a gyógyszertárak felszerelését ábrázoló képes árjegyzékek, az 1945-ben készitett gyógyszertárleltárak adatait és a tárgyi emlékeket használom fel, figyelemmel kisérve a korszakban megjelent felszerelési utmutatásokat, a felszerelési normákra vonatkozó rendelkezéseket és azok betartását is.

A vizsgálódás tárgyát képező közel két évszázad alatt a gyógyszertári gyógyszerészet területén nagymértékü változás ment végbe, amely a gyógyszertárak felszerelésén is változtatott. A felszerelési normákra vonatkozó változásokat nem a rendelkezések változása határozta meg, hiszen 1934-ben jelent meg az első szabályozó rendelet, hanem a gyakorlati igényekhez való alkalmazkodás szükségessége.

Az 1831-ben megjelent utasitás és az ehhez igazodó 1865. évben közölt tervezet csupán célszerü porcelán üveg és faedényeket jelöl meg, amelyeken jól olvashatók a "feliratok", esetleg a hatáserősség jelölések az erőshatásu szerek esetében. A fő hangsuly az illatos anyagokat és mérgeket tartalmazó tárolóedények és a hozzájuk kapcsolódó gyógyszerkészitő eszközök elkülönitésén volt. /174/ Az erőshatásu szerekre vonatkozó legnagyobb megengedhető adagok feltüntetését a tárolóedényeken 1876. január 1-től tették kötelezővé. /175/

Az 1876. évi Közegészségügyi törvény foglalkozott a gyógyszertárak felszerelésével, de a törvényt végrehajtó rendelet csak 1934-ben jelent meg. Ez részletes utasitást tartalmazott a gyógyszertári helyiségekben kötelezően tartandó felszerelési tárgyakról. /176/ A rendelet előirásainak az 1945-ben felvett leltárak adataival történő összehasonlitása során megállapitható, hogy nem voltak szigoruak az elvárások a rendelet megjelenését követő években sem. A gyógyszertárak felszerelése a korszak végére a gyógyszerészek anyagi áldozatvállalásától, szakmai felkészültségétől, hivatástudatától függött. /177/

Az áttekinthetőség és az összehasonlitás érdekében a rendelkezésreálló adatok segitségével a vizsgálatot az eszközök felhasználás szerinti csoportositásával végzem a helyiségek viszonylatában. Ezért az eszközöket gyógyszertároló, gyógyszerkészitő, segédeszközökre, valamint gyógyszervizsgáló eszközökre osztva csoportositom.
A vizsgálat alapjául szolgáló adatokat az eszközök felsorolásánál minden esetben feltüntetem, mivel több gyógyszertár adatainak felhasználásával lehetséges általánositható eredményekhez jutni.

Officina /a "patika"/

1./ Gyógyszertároló eszközök

A Békés megyei gyógyszertárak többségét az jellemezte, hogy az officina a korszak végéig az expediálás és recepturai gyógyszerkészités helye volt. Ennek tudható, hogy az officinában volt a recepturához szükséges anyagok, tárolóedényeinek nagyrésze. Az edények egy részét a táraasztalon vagy munkaasztalon helyezték el, a táraasztalon lévő polcokon, szekrényekben, másrészt az officinai állványokon, szekrényekben.
Az officina felszerelésére vonatkozó első adatok 1787-ből származnak. /178/

A gyulai "Megváltó"-hoz cimzett gyógyszertárban a gyógyszertár ellenőrzését végző tisztiorvos először a szelencék, fiókok tartalmát vizsgálta meg, ebben tárolták a drogokat.
A szirupok, olajok, kenőcsök tárolása cserép edényekben történt. Ezeknek az anyagoknak a tárolására ónból készült edényeket is használtak ebben az időben, a gyógyszertárban a tulajdonos "szükössége miatt" nem voltak erre a célra ónedények. Az officinában jól záró üvegedények is voltak, ebben tárolták az erős szagu gyógyszereket, mint pl. ámbra, kámfor; rosszul záródó tégelyekben tartották /helytelenül/ a büzaszat mézgás gyantáját.

A 19. század közepéig készült és fennmaradt gyógyszertárvizsgálati jegyzőkönyvek általános utalásokat tartalmaznak az officina tárolóedényeire vonatkozóan.
1833-ban annyit tudunk meg pl., hogy a szarvasi "Gyors Szarvas" gyógyszertár officinájában szépek, 1849-ben pedig azt, hogy uj izlésüek a tárolóedények. /179/
Ebből az időszakból maradtak fenn a 15. sz. ábrán látható tárolóedények. /Lásd: függelék./ /180/

Az első részletesebb leirás 1851-ből származik. A gyulai "Szent Háromság"-hoz cimzett gyógyszertár officinájában aranyozott bécsi percelánból készült edények, beköszörült üvegdugóval ellátott metszett üvegek, szép feliratokkal figurázott politurozott szelencék találhatók. A kenőcsök, flastromok tárolására cserépedényeket emlitenek "tisztán takarva". /181/
A 16. és 17. sz. ábrán látható tárolóedények a 19. század közepétől a korszak végéig felszerelt gyógyszertárakból származnak. /182/ /Lásd: függelék./ A legrészletesebb leirásokat az 1945-ben felvett leltárak tartalmazzák. /183/

A leltárak alapján a nagyobb forgalmu városi gyógyszertárak általában megfeleltek az 1934-ben megjelent rendelkezés feltételeinek. A gyulai "Aranykereszt" gyógyszertár felszerelése minden tekintetben megfelelt a követelményeknek. Az officinában a táraasztalon sorakoztak a nyolcszögletü üvegből készült, ujezüst, fedővel ellátott cukorkás üvegek és az aluminiumból készült cukorszelencék. A táraasztal oldalán lévő polcos szekrényben tartották az illóolajokat tartalmazó apró becsiszolt üvegdugós folyadék üvegeket.
Az officina fiókos állványain helyezték el a különböző tárolóedényeket. A vegyi készitményeket és a porokat beköszörült üvegdugóval ellátott széles száju porüvegben, a folyadékokat beköszörült üvegdugóval ellátott palackokban, a zsiradékokat és kenőcsöket megfelelő fedővel ellátott porcelán tégelyekben tárolták. A méregszekrényt biztonsági zárral látták el. Az officinában volt ez az erősfalu ajtóval ellátott méregszekrény is.
Az üveg- és porcelánedényeken beégetett, a fémedényeken bevésett, a politurozott faedényeken festett szignaturát alkalmaztak. Az extractumok tárolására külön extractumos üvegek szolgáltak. Az egy- és kétkeresztes szereken fel voltak tüntetve az egyszeri és a napi adagok számjegyei,

sőt a tárasulyok is.
A 18. számmal jelzett ábrákon az "Aranykereszt"-hez cimzett gyógyszertár officinájának egyes részletei láthatók az 1936-ban készült fényképekről. /Lásd: függelék./

A kisebb forgalmu vidéki gyógyszertárak leltári adataiból megállapitható, hogy az officina felszerelése megközelitette a városi gyógyszertárakét, a tárolóedények mennyisége tért el. Kevesebb edény volt szükséges vidéken.

2./ Gyógyszerkészitő eszközök

Az 1787-ben felvett vizsgálati jegyzőkönyv az officinában a mérlegeket és a sulyokat emliti. Az uj bécsi sulyok megfelelőek voltak és több "mérlegserpenyő" is volt az officinában 1787-ben. A méregszekrényben a mérgező higany és arzénvegyületekből stb. készülő gyógyszerek számára el volt különitve a suly és a mérleg. /184/
Az 1851-ben felvett vizsgálati jegyzőkönyvekben megemlitik, hogy a méregszekrényben külön kanál és mozsár volt minden gyógyszertárban a vizsgálat idején. /185/
A "Szent Háromság"-hoz cimzett gyógyszertár vizsgálati jegyzőkönyvében ugyanakkor emlitik, hogy a "Kiszolgáltató asztala mindazokkal, s a többi szükséges készletekkel, mint réz és porcelán mozsarak különfélék, kanalakkal kellőleg ellátva". Ebből az időből származnak a 19. és 20. számu ábrán feltüntetett tárgyi emlékek, a mérleg és a fából készült kupformáló készülék. /Lásd: függelék./ Egy 1907-ben megjelent képes árjegyzék, amely több Békés megyei gyógyszertár felszerelését is felsorolja, az officinai gyógyszerkészitő eszközök között emliti a kézi mérlegeket, a recepturánál "eszközlendő" milligrammérlegeket, pontossági mérlegeket, táramérlegeket, stb. /186/

A táraasztalon volt az "1000 g legnagyobb terhelésnél még érzékeny un. preciziós sulymérleg; a legalább 2 db különböző nagyságu szabályszerüen hitelesitett un. preciziós

kézimérleg, ebből az egyik "centigramm sulyig érzékeny" volt; a mérlegekhez hitelesitett sulyok, mérőléc, nagyitóüveg, normál cseppszámláló", ujezüstből és szaruból készült "mérő kanalak". A fiókokban különböző méretü porcelánból, üvegből és zománcos fémből készült dörzs és keverő csészék voltak a hozzájuk tartozó fém, fa és szaru pisztillumokkal.
Az officinában volt elhelyezve a pilulagép, pilulagömbölyitő, az ostyazáró készülék, a végbélkupok és hüvelygolyók készitéséhez szükséges öntőformák stb. /187/

3./ Segédeszközök

A gyógyszertárban található nem kizárólag gyógyszerészi szakeszközöket, hanem több müvelet segédeszközeit és tárgyait sorolom ide. /188/Az1945-ben készitett leltárak adnak ezekre támpontot. Disztárgyak, reklámtárgyak minden gyógyszertárban találhatók a korszak végére. Békés megyében Aesculap és Hygiea képmásai voltak a legelterjedtebbek ajtócimtáblákon vagy mellszobrokon ábrázolva.
Az 1945-ben készült leltárak alapján általában a következő segédeszközöket lehet az officinában megtalálni.
Mosdószekrény tartását az 1934-ben kiadott rendelet is előirta az officinában vagy a mellette lévő helyiségben.
Volt nedvesitő, tinta, tollszár, mérlegtartó, National kassza, pénztányér, kályha, fásláda, papirkosár, rollóhuzó, levélboriték, bélyegző, dugópuhitó, és ami az expediáláskor szükséges volt. A táraasztalban tartották a parafadugókat, kapszulákat, kapszulafuvót, zacskókat, tégelyalátéteket, cimkéket, stb.
Testsulymérő, függöny a legtöbb gyógyszertárban volt.
A feltárt adatok alapján nem az officinában tárolták a gyógyszervizsgálathoz szükséges eszközöket.

Laboratórium /munkaterem/

A laboratórium felszerelési tárgyainak változásával mérhető fel leginkább az a fejlődés, amely a gyógyszerészi tevékenység területén végbement a vizsgált korszakban. A 18. század végén a gyógyszerkészités helye kizárólag a gyógyszertár volt.

A gyógyszerész tevékenységi körébe tartozott az orvosi receptre feldolgozandó alapgyógyszerek, mint pl. kémiai eredetü gyógyszerek előállitása, a növényi drogok gyüjtése és szárítása. Gyógyszerkészitő munkát jelentett a receptura mellett a galenikumok előállitása is.
A 19. században a gyógyszerkincs a szintetikusan előállitott szerves vegyületekkel bővült. Ezt a munkát már nem lehetett elvégezni a gyógyszertárak laboratóriumában. A szervetlen gyógyszeralapanyagok gyártása is átkerült a vegyészeti üzemekbe.
A gyógyszertárak munkáját tovább csökkentették a 20. század elején létrejött gyógyszerészeti gyárak, amelyek gyógyszerkülönlegességek gyártásával is foglalkoztak. A gyógyszertári gyógyszerészet átalakulása a 20. század 30-as éveitől tovább folytatódott, a galenusi készitmények gyártásának egyrészét középméretü üzemek, laboratóriumok vették át. A korszak végére a gyógyszerészet sokat veszitett korábbi munkaterületéből, a gyógyszerkészitésben már nem a gyógyszertáraknak, hanem a közép- és nagyiparnak jutott a nagyobb szerep.
A gyógyszerészet területén végbement nagymértékü változás válságot idézett elő. Az elvesztett munkakörök pótlására a merkantil szellem a gyógyszertári profilhoz sorolta a kozmetikai szereket, háztartási és édesipari termékeket stb és ez a gyógyszertárak felszerelésében is megmutatkozott. /189/

Békés megyében a 18. század végén csak a gyulai "Megváltó"-hoz cimzett gyógyszertár müködött, igy az 1787-ben

felvett és fennmaradt gyógyszertár vizsgálati jegyzőkönyvre támaszkodhatunk a klasszikus gyógyszerészet virágzásának 18. századi tanulmányozásánál.
A laboratórium felszerelésére vonatkozóan a 19. században a gyógyszertárvizsgálati jegyzőkönyvek hiányos adataira alig, a 20. században pedig az 1945-ben felvett leltárak részletes és értékes adataira támaszkodhatunk.

1./ Gyógyszertároló eszközök

Az 1787-ben készitett gyógyszervizsgálati jegyzőkönyvben emliti a tisztiorvos, hogy "fiola is van néhány". A fiolán kivül amely gyógyszer, vegyszer tárolására szolgáló cső alaku kis üvegedény, nem történik említés egyéb gyógyszertárolóeszközről a laboratóriumban. /190/ Ebből arra lehet következtetni, hogy a laboratóriumban elsősorban gyógyszerkészitéssel foglalkoztak, a tárolóedényeknek kevés szerep jutott még itt.

A laboratórium a gyógyszertárak többségében a korszak végére alapanyagok raktározására is szolgált, igy gyógyszertároló eszközök bőséggel voltak már a laboratóriumban, sajnos a gyógyszervizsgálati jegyzőkönyvek ezekről keveset árulnak el. Általában "gazdag és jól felszerelt, csinos edényekkel jól megrakott a laboratórium, amelyben a materiálékat is tartja a gyógyszerész", a jegyzőkönyvek alapján.

Az 1934-ben megjelent rendelet a gyógyszertároló eszközök tartására külön anyagraktárat jelöl ki. /170/ Az 1945-ben készült leltárak adatai arra utalnak, hogy ezt a rendelkezést nem mindenütt tartották be. /191/
A békési "Aranycsillag"-hoz cimzett gyógyszertárban nincs anyagraktár, a laboratóriumban tárolják az alapanyagok egy részét 1945. szeptember 27-én.
A laboratóriumban extractumos edényeket, fából készült állványtégelyeket, ragasztott cimkével ellátott becsi-

szolt üvegdugós állványedényeket tárolnak, s itt tartják az expediálásnál használt tárolóedényeket is, mint pl. agyag és üveg, karton és fatégelyek, puderdobozok stb.

A gyulai "Szent József" gyógyszertárban 1945. julius 3-án külön tüntetik fel a laboratóriumot és az anyagraktárat, de a felszerelés tanulmányozása során látható, hogy a két helyiség funkciója nem különbözött egymástól, mindkét helyiségben laboráltak és raktároztak is egyben.
A laboratóriumban található tárolóedények között petróleumos üveg és alkoholos kanna is előfordult, ez azt jelenti, hogy a tüzvédelemre nem mindenütt forditottak gondot.

2./ Gyógyszerkészitő eszközök

Mivel a laboratórium elsősorban a gyógyszerkészités és nem a raktározás helye volt a gyógyszerkészitő eszközökről több adat maradt fenn. A gyulai "Megváltó"-hoz cimzett gyógyszertárban 1787-ben az alábbiakat emliti a tisztiorvos a laboratóriumban: /192/ 2 nagy, 3 kis üst és 2 sárgaréz meritőkanál. Ezenkivül van néhány retorta és vesica a laboratóriumban.
A retorta vagy "vesica" arra utal, hogy lepárlásokat végeztek a laboratóriumban. /193/
A retorta elnevezése vegyi müveletekre, különösen lepárlásra használt hosszu hajlitott nyaku körte formáju edényt jelent, vagy hevitésre és lepárlásra szolgáló berendezést. /194/
A desztillálás müveletére utal, hogy egy jól diszitett réz "vesica destillatoria" is szerepel a laboratórium felszerelésében.

A tárgyi emlékek között találhatók a 21. számmal jelzett ábrákon látható a 19. sz. elejéről származó laboratóriumi gyógyszerkészitő eszközök, a töréshez, zuzáshoz használt vasmozsarak, egy vasból készült sterilizátor és egy infundáló készülék, amellyel forrázotokat, főzeteket ké-

szitettek. /195/ /Lásd: függelék./
A gyulai Szent Háromsághoz cimzett gyógyszertár 1851-ben készült gyógyszertárvizsgálati jegyzőkönyve alapján a laboratórium legfontosabb felszerelését a desztilláló berendezés mellett a kisebb nagyobb üstök és serpenyők jelentették. /196/ Az olajprés vagy sajtoló, /tinctura-prés/ szükségességére utal, hogy ennek meglétét vagy hiányát a vizsgálati jegyzőkönyvekben általában emlitették. /197/
A laboratórium felszerelési normáit a gyógyszerkészitő eszközök vonatkozásában is az 1934-ben megjelent rendelet szabályozta. Ha a rendeletben előirtakat egybevetjük az 1945-ben felvett leltárak adataival megállapitható, hogy csak részben tartották be a rendelkezéseket. /198-199/
Vizdesztilláló készülék mindenütt volt, de a gyógyszerész anyagi helyzetétől függött, hogy az megfelelt-e az előirásoknak. Az előirás szerint ha fémből készült, akkor tiszta ónból vagy belül ónnal jól bevont vörösrézből készült gőzelvezető hütőcsővel kellett felszerelni.
Ezzel szemben a békési "Aranycsillag" gyógyszertárban nincs a laboratóriumban desztilláló készülék, a padláson tartanak egy 25 literes desztilláló üstöt, amelyhez bádogból készült hütőedény tartozik.
Kis kézi tablettasajtológép sem volt mindenütt.
A stelitizátor /gőzfazék/ kivitelezése igen változatos volt. Kis falusi gyógyszertárakban előfordult, hogy egy tejeskannából készült a gőzfazék.
A rendelet előirta, hogy 250 g, illetőleg 500 g poritott drog befogadására alkalmas egy-egy perkolátort kell tartani a laboratóriumban. Békésen az "Aranycsillag" gyógyszertárban 1 db üvegből készült 1/2 liter perkolátor volt csak.
Nagyobb kézimérlegek, réz vagy porcellán dörzscsésze, lepárolócsésze, áztató edény, fémüst, szürőpohár, üvegtölcsér, porcelán mérőedény, vizfürdő, fémkanál, üvegpálca, spatula, szita és rostakészlet, forrázat és főzet készi-

tésére alkalmas készülék minden gyógyszertárban volt a laboratóriumban, ezek mennyisége és minősége eltérő volt.

Egyes gyógyszertárakban a laboratóriumban olyan gyógyszerkészitő eszközöket is tartottak, amelyet az 1934-ben kiadott rendelet nem irt elő. Pl. bádogból készült fanyelü bóluszvágó; 500 cm^3-es ürtartalmu bögre, bádogtölcsér, jégszekrény stb.

A gyulai "Aranykereszt"-hez cimzett gyógyszertár gyógyszerkészitő eszközeinek nagyrésze sértetlenül megmaradt a korszak végéig. /200/

A gyógyszerészeti tevékenység átalakulása itt mérhető a laboratóriumi felszerelési tárgyakon keresztül.

A gyógyszertár megnyitása előtt /1888/ szerelte fel a szükséges eszközökkel Bodoky Mihály a gyógyszertárat. Ebből az időből származnak a laboratórium hatalmas méretü porcelán és kőmozsarai a hozzájuk tartozó pisztillumokkal és spatulákkal. A laboratóriumi napló fennmaradt részletei alapján nagy tételekben laboráltak galenikumokat és más készitményeket, 10, 20 és 40 kg-os tételek készültek egyszerre.

Az igen nagy fizikai erőnlétet igénylő munkához nehezen kezelhető és mozditható, nagy méretü edényeket tartottak a laboratóriumban. Igen sok volt a rézüst, ezekben a felület károsodása nélkül keverhették a gyógyszereket. Nagyméretü réz és vas mozsarakat is használtak.

A 20. század közepéig folyamatosan beszerzett eszközökből kitünik, hogy egyre kisebbek a mozsarak, keverőtálak, egyre praktikusabbak a gyógyszerkészitő eszközök, a tudomány, a technika fejlődése, a közép- és nagyüzemi gyógyszerkészitő tevékenység előretörése miatt. /201, 202/

3./ Segédeszközök

Az 1787-ben készült vizsgálati jegyzőkönyvben emlitik, hogy a laboratóriumban a magas boltozatos kémény 3 kemence füstjét vezette el. /203/

A gyógyszertárvizsgálatok alkalmával készült jegyzőkönyvekben nem foglalkoztak a laboratóriumban található segédeszközökkel. Az 1945-ben készült leltárak alapján Békés megye hét gyógyszertárának adataiból állitottam össze, hogy milyen segédeszközöket tartottak a laboratóriumban általában. /204/
Phöbus petróleumfőző, zománcozott mosogatótál, kézifürész, harapófogó, dugóhuzó, furó, kalapács, lombfürész, ha nem az officinában volt akkor itt volt a bádog kézmosó, alatta bádogedény, /mosdószekrény/ "veidling", Meteor kályha, Premia-kályha stb. Dobozon az "Isteni gondviselés"-hez cimzett gyógyszertárban "zománcozott orvosságos tál" is volt, sőt "berakott sparhelt" a laboratóriumban.

4./ Gyógyszervizsgáló eszközök

Az adatok alapján a laboratóriumban tartották a gyógyszervizsgáló eszközöket általában. Az 1934-ben megjelent rendelet is a laboratórium felszereléséhez sorolja a reagens asztalt a gyógyszerkönyvben előirt eszközökkel és kémlőszerekkel.
A gyógyszerek minőségi vizsgálatánál az organoleptikus ellenőrzések mellett más vizsgálatok szükségessége a 19. század első felében jelentkezett a kémia tudományok eredményei következtében. A 19. század első felének gyógyszerkönyveiben jelennek meg először azok a módszerek, amelyek az azonositási kémiai és mennyiségi ellenőrzéseket lehetővé teszik.
A kémiai és fizikai vizsgálatok legegyszerübb eszközeit a 19. század közepétől emlitik a gyógyszertárvizsgálati jegyzőkönyvekben. Az 1851-ben készült vizsgálati jegyzőkönyvekben a 10. pontban minden gyógyszertár esetében megjegyzi a főorvos, hogy "Meisner-féle areometruma van, mellyet többféle a viznél nehezebb és könnyebb anyagoknál megpróbálván, azoknak helyes készitésükről s kellő

erejökről meg is győződhetünk". /205/
Az areométer /fajsulymérő/ mellett a savmérőt, szeszmérőt emlitik 1875-ben a jegyzőkönyvek. /206/
Igen érdekes és konkrét adatokat közölnek az un. "Rendőrorvosszervi vegyvizsgálatok" jegyzőkönyvei a gyógyszertárakban folyó analitikai munka kapcsán egyes eszközökről, sőt mi több, "segédeszközökről" is, nevezetesen bizonyos háziállatokról, amelyekhez folyamodtak, ha a rendelkezésre álló gyógyszertári eszközökkel nem boldogultak.
1852-ben gyanus pálinkát hozott forgalomba egy Kevermesen élő kereskedő. A gyulai "Megváltó"-hoz cimzett gyógyszertárban Peer János gyógyszerész megállapitotta, hogy "kénsavany, paprika, vagy bors, tárkonygyökér, konkoly, mustár, vagy széditő vadócz" az ital szennyezése.
Az analizishez az alábbi eszközök állitak rendelkezésre a "patikában".
"- Reume mérő /15° Reume szerint az ital"/
- Meisner-féle mérőeszköz /96 foknyi az ital"/
- "apró elemző üvegcsék" /207/
1852-ben analizálják ugyanitt a megyei főorvos jelenlétében, hogy egy gyulai kőmüves a "csabai veszett orvostól" milyen fekete port kapott pálinkába keverve.
A gyógyszertárban egy "szertartó edényben" tartott hasonló anyagból vett mintával kimutatják, hogy "illatos tsipősök" osztályába tartozó szerről van szó. /208/
1853-ban "gyanus szeszes italokból három közlegény a Serházból estve hazamenvén rosszul lettek /megbolondultak/".
A gyulai "Megváltó" gyogyszertárban "20 egyforma övegbe" bormintát vettek. Megállapitották, hogy "növényországon található, bódító narkotikus szerekről van szó". "fájdalom, ily kémszerekkel és eszközökkel még eddig nem birunk" csak ásványországból való mérgeket tudjuk felfedezni".
"Egész türelemmel a 20 övegbe vett mintát megvizsgálván, tudván, hogy a borban az ólomczukor édesebb izt, pálinkában a sósavany maróbb érzést" fejt ki. "Végül is elcsüg-

gedvén" adtak a kiskutjának, a kismatskának belőle". Ebből "Megállapitván, hogy pupillatágulat, más nincs, a főorvos "minden eredmény nélkül" elhagyta a gyógyszertárat. /209/
1854-ben ugyanitt állapitotta meg a gyógyszerész, Hirschmann József kétegyházi kereskedővel kapcsolatban, hogy "jobb lesz ha a korcsmáros a maga hasznára fordítja és nem árulja a későbbiekben" a borát, mert "Wingrobe-féle bormérővel alig 3 fokos" az ital. /210/
Itt és ugyanebben az évben állapitják meg a "patikában" egy "zöldszinü butelkában" vizsgált mintából Halmann kémlő folyadékkal tiszta vizzel, hogy fekete oldhatatlan ólom van Horváth Kata szerében /gyulai kuruzsló/, ◎ miniumot is kimutatták, nem véletlen, hogy a gyermekágyának 4. hetében lévő asszonyt "kilelte a hideg". /211/
Az 1945-ben felvett gyógyszertárleltárak adatai alapján megállapitható, hogy az érvényben lévő gyógyszerkönyv "Kémlőszerek, eszközök, készülékek és müszerek" c. fejezetének előirásait nem tekintették minden gyógyszertárban kötelező érvényünek, nem szereztek be minden szükséges eszközt, de a legszükségesebbnek tartott vizsgálóeszközöket minden gyógyszertárban tartottak.

Camera materialis. Anyagraktár, Szerkamra

1./ Gyógyszertároló eszközök

Az anyagraktárak felszerelése igen változatos volt. Az 1787-ben felvett vizsgálati jegyzőkönyv alapján itt tárolták a növényi- és állati eredetü anyagok egyrészét, a rebarbara gyökeret, a gumós növényeket, a mannát, hódpézsmát. A tárolóedények milyenségét nem tüntetik fel a jegyzőkönyvben. /212/
Az általános jellemzésektől eltérő adatokat az 1945-ben készült leltárak tartalmazzák. A vizsgálati jegyzőkönyvekben általában szépek, csinosak az edények és jól fel-

szerelt a raktár. A korszak végéből származó adatok alapján megállapitható, hogy a Gyógyszerkönyv utasitását a gyógyszerek eltartásáról a raktári edényeknél is figyelemmel kellett kisérni és be kellett tartani. A tartalom feltüntetésénél nem ragaszkodtak az officinai tárolóedényekhez hasonló szignáláshoz, a lakkozott papircimkét is elfogadták. A növényi drogokat fából, vagy erős papirlemezből készült tárolóedényekben is tartották.
A raktári tárolóedényeket általában a következők alkották. Becsiszolt üvegdugós állványüvegek és folyadéküvegek, az un. készletüvegek a desztillált viz és a szesz tárolására. A készletüvegek alján cső és csap volt. "Robbanás álló", csőrös kiöntővel ellátott ónozott bádog edények is voltak a tüzveszélyes anyagok tárolására. "Hirudines" feliratu piócatartó edényeket is tartottak. Bádogszelencék, kenőcsök tárolására szolgáló állványedények porcelánból 1-10 kg-os belső tartalommal, zsirfazekak stb. alkották a raktárak felszerelési tárgyait. /213/

2./ Gyógyszerkészitő eszközök

Az anyagkamrában már 1787-ben is tartottak gyógyszerkészitő eszközt. Itt volt a keményfából készült olajprés, "mivel szükössége miatt rézből valót még nem tudott beszerezni" a tulajdonos. /214/ A vizsgálatokból kiderült, hogy a laboratórium és az anyagkamra a legtöbb gyógyszertárban nem volt teljesen elkülönitve egymástól a vizsgált korszakban. Igy a gyógyszerkészitő eszközök bemutatása a laboratóriumok felszerelésénél megtörtént.

Aquarium, pince 1./ Gyógyszertároló eszközök.

Itt tárolták a hüvös helyen tartandó gyógyszereket mint pl. "a gyógyszeres vizeket, szeszes készitményeket, szirupokat, aetherféléket, hig savakat, festvényeket /az erős hatásu tincturák kivételével/ oldatokat, kenőcsöket,

gyógyszeres borokat, mézféléket, ásványvizeket, zsiradékokat, szérumokat stb. a korszak végére, amikor és ahogyan a rendeletek előirták. /215/
A gyulékony anyagokat robbanásmentes tartályokban, a tömény savakat savszekrényben, sapkával ellátott "savüvegben" tárolták. A foszfort bádogtartályba helyzett vizzel telt üvegben tartották. A tárolóedények többsége a raktári tárolóedényekéhez hasonlitott. Az 1787-ben készült vizsgálati jegyzőkönyv alapján a pincében birsalma levét, a ribizke, a szeder nedvét tartottak és desztillált vizeket és szörpöket is tároltak a pincében. /216/
Nincsenek adatok a pincében található egyéb eszközökről.

Herbarium /Füpadlás/ Gyógynövény /drog/ raktár.

Itt gyógyszertároló eszközök voltak főként. A gyógynövények tárolásának módját a 19. századtól megjelenő gyógyszerkönyvek megadták. Az 1787-ben készült vizsgálati jegyzőkönyv alapján még gyógyszeres zsákokban voltak a gyógynövények, a zsákokon nagy betükkel fel volt tüntetve a benne lévő anyag neve.
A gyógynövényeket vásárolta vagy gyüjtötte a gyógyszerész, mert "Herbárium vivum"- a gyógyszertárhoz tartozó gyógynövénykert nem volt. /217/
A gyógyszervizsgálati jegyzőkönyvek igen általánosak, a "füpadlás szépen elrendezve és bőven ellátva" általában. Az 1945-ben készült leltárak alapján a füpadláson tárolták a legtöbb gyógyszertárban a gyógyszerek expediálásához szükséges üvegeket is. /218/
Következtetéseket az adatok alapján csak az 1945-ben készült leltárak segitségével vonhatunk le. A gyógyszertárak felszerelése annak ellenére, hogy 1934-ig nem voltak szigoru előirások, általában megfelelt a kor igényének. /219/ A gyógyszerésznek érdeke füződött ahhoz, hogy a gyógyszertár jövedelméből meg tudjon élni, ezért igyekezett lehetőségeihez mérten ugy felszerelni a gyógyszer-

tárát, hogy az igényeket ki tudja elégiteni, a forgalmat el tudja látni. A gyógyszerészek többségét hivatástudat jellemezte, ezért anyagi lehetőségéhez mérten a forgalom ellátása mellett a szakmai követelményekhez is igyekezett alkalmazkodni. A gyógyszertárak felszerelése a vizsgált korszak végére nem volt egységes, mert a szakmai követelmények sem támasztottak egységes elvárásokat az 1934-ben megjelent rendelet életbelépése előtt, ezenkivül a gyógyszerészek gazdasági helyzete sem engedte meg a gyógyszertárak egységes felszerelését. Maga a korszak egységesen nem épül szigoru felszerelési normák megkövetelésére.

2./ A személyi feltételek vizsgálata, tekintettel a gyógyszerészek gazdasági és társadalmi helyzetére.

E kérdéscsoporton belül a gyógyszerészek gazdasági és társadalmi helyzetével és érdekvédelmének kialakulásával, a gyógyszerésszel szemben támasztott követelményekkel és a gyógyszertárak ellátottságával foglalkozom.

2/a. A gyógyszerészek gazdasági és társadalmi helyzete és érdekvédelmének kialakulása

A gyógyszerészek gazdasági és társadalmi helyzetének vizsgálata a magánkezdeményezésen alapuló gyógyszertárak tanulmányozásánál igen lényeges, mivel annak legalapvetőbb feltételét és szaktörténetünk lényeges kérdését jelenti. Amint az már a tárgyi feltételek tanulmányozása során megmutatkozott Békés megye gyógyszertárai nem mutatnak teljesen egységes képet a vizsgált korszakban. E kérdéscsoporton belöl arra keresünk választ, hogy a gyógyszerészek gazdasági és társadalmi helyzete egységes volt-e a vizsgált korszakban, ezért a korszak gazdasági és társadalmi struktúráját is vizsgálnunk kell.
A 19. sz. közepétől változott a gyógyszertárak jogviszony szerint csoportositása. A gyógyszertárak alkalma-

zottaival szemben támasztott feltételek a gazdasági elvárások terén eltértek attól, amit a gyógyszertártulajdonosokkal szemben támasztottak. Nem volt feltétel a vagyoni megalapozottságuk, a gyógyszertár tulajdonosnak kellett tőkével rendelkeznie. A gyógyszerész anyagi helyzetének legalább olyannak kellett lenni, hogy a gyógyszertár berendezését, teljes felszerelését a megnyitás időpontjára biztositani tudja és biztositani tudja gyógyszertára fenntartását.

A 19. század derekától a reáljogu gyógyszertárak esetében a gazdasági feltétel csak a vásárlóra vonatkozott, aki nemcsak gyógyszerész lehetett. Az egységesség érdekében vizsgálataimat a jogviszonytól függetlenül olyan gyógyszertárakra irányitom, ahol a gyógyszertér tulajdonosa gyógyszerész volt.

Ha közelebbről megvizsgáljuk Békés megye e korbani társadalmát a következőket tapasztaljuk. /220/

A 19. század elejéig az egész nagykiterjedésü megye főnemesi birtok volt, Gyula kivételével jobbágyfalvak és községek voltak a megye területén és nem volt jelen a birtokos középnemesség. A megyei tisztségviselők a nemesség armális rétegéből kerültek ki. A 19. század elejétől vállal szerepet a vármegye igazgatásában a birtokaira visszatérő középnemesség. A feudális tartalmu nemesi vármegye önkormányzati közösségét az 1848-as forradalom és szabadságharc szétzuzta. A 19. század végére néhány nagybirtokkal rendelkező főnemest találunk Békés megyében, a középnemesség, amely 1848-ig a kiváltságos nemesi vármegye irányitásának főrészvényese volt, több társadalmi réteget ölel magába, nem képez önálló osztálykategóriát és a rendi társadalom kereteit sem képes már megőrizni. A 19. század elejétől megindult fejlődés a polgáriasodás talaján megkapaszkodni tudókat juttatja egyre nagyobb szerephez.

Békés megye nemzetiségi összetételéből és társadalmi elmaradottságából adódik, hogy a német polgárság soraiból

kerülnek ki a feltörekvő uj rend képviselői a 19. század végéig.
A zsidóság a 19. század elején még a polgáriasodás peremén élő kirekesztett réteg volt. A vallási kötelékek fellazulása, a zsidóságnak, mint társadalmi képletnek a felbomlása a kapitalizmus felgyorsulása utján, a 19. század végére odáig vezet, hogy a zsidóságon belül is kialakulhat a vagyoni szempontból eltérő rétegek differenciálódása.
Mig a magyar, román, szlovák nemzetiségü polgárság Békés megyében képtelen kibontakozni a helyi kereskedelmi és kisipari tevékenység szük, lassacskán táguló, majd a trianoni események után ujra beszükülő köreiből, addig a zsidóság képes erre.
A polgáriasodás eleinte tehát főleg a német anyanyelvü lakosságnak kedvezett, a 19. század első évtizedeitől már megtaláljuk képviselőiket a csökkenő jelentőségü céhek élén és a 19. sz. közepére a kereskedelmi és iparkamarák tisztviselői között, 1849 után a városi tanács tagjainak névsorában is olvashatók a neveik, a 20. század elejétől pedig a már emlitett okok miatt a zsidóságnak is kedvez a fejlődés iránya.
Amint az adatokból kitünik Békés megye gyógyszerészei származásukat tekintve a polgárság és a nemesség soraiból kerültek ki, helyet foglaltak közöttük - igen elenyésző számban - a 19. század végétől a parasztság soraiból felemelkedő birtokos parasztság és a nemzetiségi egyházi és hivatalnokréteg képviselői is. A gyógyszerészek egyrésze a feudális világból szükös anyagi javakat átörökitő, vagy az átmenet viszonttagságai során elvérző, a polgári életforma peremén éppencsak megkapaszkodni tudók leszármazottai, és helyet kap közöttük az a réteg is, amelynek gazdasági sulyával együtt a társadalmi sulya is növekedik a kapitalizmus előretörésével. A gyógyszerészek többségére nézve elmondható, hogy szükös indulótőkéjükhöz a gyógyszertár jövedelmezősége teremthette meg az anyagi

jólét bázisát.
Ezt támasztja alá a megyei főorvos 1880-ban irt levele is, amelyben igy jellemzi a gyógyszerészek gazdasági helyzetét. /221/
"Alig van a megyében olyan gyógyszerész, aki üzlete mellett más kereseti ággal is ne foglalkozna. Illatszer kereskedelem, szódagyártás, mely gyári foglalkozás a gyógyszerész méltóságának esik rovására. Ha pedig nem mutatkozik mellékes kereseti ág, illetve nem rendelkezik a szükséges befektetési tőkével, s a tengődés nyomorával megnyugodni nem tud, előáll számtalan neme azon majd lényeges, majd lényegtelen visszaéléseknek, melynek ellenőrzése emberi erő felett áll".
Az adatok arról tanuskodnak, hogy a vizsgált korszakban a gyógyszerész gazdasági helyzetét a származás nem befolyásolta, társadalmi helyzetét a pénz tekintélye növelte. Ezért a származás kérdésével csak vázlatosan foglalkozom.

A hivatalnoki pályát választó armalisták leszármazottai voltak. Töltéssy Sámuel, Koritsánszky Mihály, Pintzés Gábor gyógyszerészek stb. családjukban kasznárok, megyei hivatalnokok, jegyzők, esetleg uradalmi főügyészek stb. voltak. /222/
Az ipari tevékenységet folytató armalisták leszármazottja volt Mudrony János csabai gyógyszerész. Ősei 1634-ben II. Ferdinándtól kapták a nemességüket megfelelő birtokadománnyal. A 18. sz. közepén telepedett le Békés megyében egyik őse, aki ekkor már birtokkal nem rendelkezett, szijjártó kisiparosként költözött a megyébe. Ennek unokája 1836-ban hirdette ki a nemességét. Mudrony Jánost az 1836-1844-ig felvezetett nemesi lajstromok mint "kétségtelen nemest" tüntetik fel, aki szavazati joggal rendelkezik, /formális előjogokat élvez./
A 19. század elején a családnak csaknem valamennyi tagja ipari tevékenységet fejt ki. A tevékenységből származó jövedelem segitségével emelkedik ki az iparüzők sorából a "példás szelidségü, szép tudományu, ritka ügyességü, s

fáradhatatlan szorgalmu férfiu" Mudrony János. /223/
A család másik kiemelkedő tagjának Mogyoróssy Jánosnak az érdeme, hogy a 19. században Békés megye egyik legtekintélyesebb családját ők személyesitik meg. Mogyoróssy János szintén értelmiségi pályára lépett. A Wenckheim grófok gazdatisztje volt, foglalkozott irodalommal is, ő adta ki 1858-ban a "Gyula hajdan és most" cimü könyvet, később muzeumot, könyvtárat alapitott Gyulán. A könyvtár ma is az ő nevét viseli. /224/
Az értelmiségi pályát választó armalisták leszármazottja volt Bodoky Mihály, aki 1888-ban megnyitotta Gyulán az akkor még "Vereskereszt"-hez cimzett gyógyszertárat. Családja 1830-ban költözött Békés megyébe és 1834-ben igazolta a nemességét Bodoky Henter nevü tagjuk, akinek a fia Károly az 1850-es években a vizszabályozások vezetője volt mérnöki diplomával, a megye akkoriban legnagyobb problémájának az állandó áradásoknak a megfékezésével foglalkozott, nagy befolyásra és jelentős vagyonra tett szert. A tüdejével betegeskedő fiát a gyógyszerészi pályára adta és jelentős összeggel látta el a gyógyszertár alapitásához. /225/
A fokozatosan elszegényedő birtokos nemesi család sarja volt Garamszegi Géczy Dezső. A Nógrád megyei Géczből származott. Egyik őse 1395-ben zólyomi főispán volt, leszármazottai évszázadokon át vezető szerepet kaptak a közigazgatási életben. Apja járási főszolgabiró volt. A családi vagyon fokozatos apadása miatt egyre többen választották közülük az értelmiségi pályát.
Miután Géczy Dezső 1891-ben megszerezte oklevelét, néhány évi segédeskedés után a család előteremtette számára a gyógyszertárhoz szükséges tőkét. 1895-ben vásárolt Törökszentmiklóson magának egy kis gyógyszertárat. Az I. világháboruban, mint gyógyszerész hadnagy teljesitett egészségügyi szolgálatot. Amint az adatokból kiderithető "hazafias magatartása miatt a románok elől kénytelen menekülni" Szarvasra. 1922-ben ott megvásárolja az 1906-

ban létesitett Belizey uti "Megváltó" gyógyszertárat, miután nincs akadálya, hogy annak személyes jogát reá ruházzák, hajlott kora miatt gyógyszerész fiával kezelteti 1929-től a közepesen jövedelmező gyógyszertárat. Származása miatt 1922-től Szarvas község "nagyságai" között található. Őseivel ellentétben ő már csak községi képviselőtestületi tag, megyebizottsági tag, gondnoka és pénztárosa a helyi római katolikus egyházközségnek. /226/

A Fraller és Soltész család a 19. század közepétől fokozatosan asszimilálódó, Magyarországba olvadó részét képezte a német származásu polgárságnak. A 19. század végére gazdasági és társadalmi sulyuk jelentős volt a megyeszékhely viszonylatában.
A gyulai "Szent Háromság"-hoz cimzett gyógyszertárat 1934-ben kezdte megvásárolni Soltész István. Ebben az időben a meglévő 5 gyógyszertár mellett ujabb gyógyszertár létesitésére nem volt lehetőség. /227/

A paraszti sorból kiemelkedő gyógyszerészeknek, ha nem is tipikus, de figyelemreméltó képviselőjét személyesiti meg Bagi Vince békésszentandrási születésü gyógyszerész, aki ugyan 1924-ben gyógyszerészi oklevelet nyert, de 6 évi segédeskedés után szakitott a gyógyszerészi pályával és jobban jövedelmező perzsaszőnyegüzemet létesitett Békésszentandráson. /228/

Az adatok alapján a megyei zsidóságnak a kis és középpolgárság soraiban elhelyezendő rétegéből kerül ki a gyógyszerészek egyik része a 20. század elejétől. Terménykereskedők, iparcikkeket árusitó városi szaküzletek, malmok, szeszfőzdék, fürésztelepek tulajdonosainak, valamint kézmüiparosok gyermekei. /229/

A gyógyszerészek között igen kevés számban voltak olyanok, akiket a gyógyszertárban, vagy azonkivül kifejtett tevékenység juttatott gazdaságilag előnyösebb helyzetbe és juttatott el a társadalmi elismerés magasabb fokára.

Varságh Béla hatalmas szőlőskertjében a legnemesebb szőlőfajtákat nevelte, villát épittetett a telkére, igen jómódu volt. /L. függelék./
A Réthy családot a gyógyszertár nagyüzemi méretü tevékenysége, Vidovszky Istvánt a gyógynövényfeldolgozó üzem juttatta előnyösebb helyzethez. /lásd függelék/
Az adatok azt mutatják, hogy a gyógyszerész társadalmi helyzetét a gyógyszertár alapitásához szükséges tőke eredete nem határozta meg, a tőke mértéke s a gyógyszertár kereskedelmi formában képződő tőkéje már befolyással volt a gyógyszerész társadalmi helyzetére. /lásd függelék/ A legjobb módu gyógyszerészeket találjuk a városi, megyei képviselőtestületi tagok sorában, szivesen fogadják őket a vadásztársaságok stb.
A nemesi származásnak formális jelentősége volt, az elszegényedett nemesi családok sarjait szivesen fogadták a helyi társadalmi nagyságok maguk között. /230/
A gyógyszerészek értelmiségi volta a társadalmi helyzet minőségi értékelésében játszott szerepet. Itt szemléleti változás figyelhető meg, amelynek okát egyrészt az országban kialakult általános szemlélet változása, másrészt a megyén belül uralkodó értékrend változása adta, ez utóbbit az orvosok és nem utolsó sorban maguk a gyógyszerészek teremtették meg.
1864-ben a szakmabeliek és az avatatlanok még helytelenül itélték meg a "gyógyszerészet állását az államban". /231/
A gyógyszerészt olyannak tekintik, mint aki egyszemélyben: az "állam tisztje", "tudós" és "iparüző".
A problémák abból származtak, hogy "az itélgető urak leginkább az utolsó pontot szokták kiválogatni" vagyis a gyógyszerészt ebben az időben egyenrangba sorolták a kereskedővel. Annak a mélyreható szemléleti változásnak, amely a vizsgált korszak utolsó évtizedeire végbement, az eredménye az 1876. évi XIV. tc. 128 §-nak megfogalmazását szabályozó 1934-ben kibocsátott rendelet, amely kimondja, hogy a gyógyszertárak nem tartoznak az iparüzletek sorába,

a gyógyszertárakat gyógyszerészi szakértők /és nem kereskedők/ állitják fel, és azok a rendelkezések amelyek lépéseket tesznek 1934-ben a gyógyszertárak közegészségügyi jellegének megóvása érdekében, szabályozzák a gyógyszertárak forgalmikörét. /232/

Az a szemléleti változás, amely a megyén belül végbement sokkal szembetünőbb. Dr. Tormássy Lajos megyei főorvos 1812-1862-ig igen nagy rendet tartott, csak azokat a gyógyszerészeket türte meg, akik minden tekintetben méltóak voltak a közmegbecsülésre. Emberi gyengeségének tudható, hogy nemcsak a lelkiismeretlen gyógyszerészt, de azt is tönkretehette anyagi, erkölcsi, szakmai tér en egyaránt aki nem tudta "éreztetőképpen elismerni a subordinatiót". /233/ Azt a gyógyszerészt, aki ki merte jelenteni, hogy "mint minden petikárius az orvosokkal egyenrangban van" a felsőbb hatóságok előtt is zaklatta. /234/

Nem feltétlenül volt fösvény, tudatlan, indulatos és rossz közhirben álló az a gyógyszerész, akit ő igy jellemzett a gyógyszertárvizsgálati jegyzőkönyv 20. pontjában.

Dr. Tormássy Lajos müködése idejéről helyesen állapitja meg utóda dr. Kovács István 1868-ban a Békés m. Orvos Gyógyszerészeti Egyesület alakuló ülésén, hogy "látunk magunk mellett illetőleg köztünk egy tiszteletreméltó osztályt, melytől a társadalom a tudományos miveltséget méltán megillető tekintély csekély ninbuszát is megvonva , s őket mesterekké lealacsonyitva reájok a még mai alakjában fennálló ellenőrködésnek sértő nemét erőszakolva az állam által több előjogokban részesitett osztály alá helyezve, az egészségügyi kar páriájává tevé". /235/

Dr. Kovács István szavaiból is kitünik, hogy a 19. század 70-es éveitől megváltozott a gyógyszerészek társadalmi értékrendje. Ehhez a gyógyszerészek is nagymértékben hozzájárultak tevékenységükkel. /lásd függelék/

Dr. Kovács István idézett szavai a "Békés megyei Orvos Gyógyszerész-Egylet" alakuló ülésén hangzottak el 1868. május hó 18-án.

Békés megyében az egyesület létrehozása volt az első olyan megmozdulás, amelynek célja a haladást szolgálni "nem az egyesek szétforgácsolt, hanem az egyletek közreműködő collektiv erejével", az orvosok és gyógyszerészek összefogásával.

Az egyesület programjából látható a "subordinatiós" problémáktól rövid idő alatt /1854-1868/ megtett ut "e válaszfalat ledöltnek lenni óhajtjuk", az egészségügyi kart, mint solidaris egészet tekinteni kívánjuk".

A Békés megyei gyógyszerészet története szempontjából igen lényeges, hogy ha az elsőséget nem is vivták ki a hasonló céllal létrejött egyesületek között, hiszen a borsodi, győri, aradi, debreceni stb. gyógyszerész egyesületek korábban létesültek, mindenképpen megelőzte a megyei érdekvédelem keletkezése a Magyarországi Gyógyszerész Egyesület létrehozását. /1872/

Békés megye a Magyarországi Gyógyszerész Egyesületnek egyik kerületét alkotta. /236/

A 19. század végétől egyre másra jönnek létre a gyógyszerészek érdekeit védő országos egyesületek, testületek, amelynek kialakulnak a Békés megyei kerületei is.

Az adatokból megállapitható, hogy Békés megyében a gyógyszerészek gazdasági és társadalmi helyzete nem volt teljesen egységes a vizsgált korszakban a különbségekből eredő problémák leküzdésére jöttek létre a gyógyszerészek érdekképviseleti szervei. /237/ A gyógyszerészek többségét egységesen jellemezhetjük a gazdasági és társadalmi helyzetük szempontjából. Nehéz anyagi körülmények között élő emberek voltak, akiknek társadalmi helyzete sem volt mindig kielégitő.

2/b. A gyógyszerész szakmai felkészültségével szemben támasztott követelmények vizsgálata.

A 19. század elejéről származnak azok az adatok, amelyek segitségével tömören megfogalmazhatjuk az alapvető követelmények általános és a korra végérvényesen jellemző kritériumait. "Diplomával rendelkező, derék patikus a saját költségén patikát szándékozik nyitni". /238/ A 19. sz. közepéről származó megfogalmazás ugyancsak a három kérdéscsoport feltevésére irányul. A tisztiorvos irja: "a felém terjesztett folyamodványokat, mind megvizsgálván az esedezőket tudományossága, vagyonottsága és magaalkalmatossága szerént csoportositván Mühler Istvánt, mint mindenben az elsőt az első helyre, Pain Károlyt pedig, mint mindenben a legutolsót, az utolsó helyre tettem". /239/

Amint látható csupán a megfogalmazás módja változott meg. A rendelkezésre álló bővebb adatok birtokában azonban megállapitható, hogy a megfogalmazás módja mellett változott a korszakon belöl annak tartalmi háttere is. Lényegét tekintve azonban nem történt változás és ennek köszönhető, hogy a korszak, mint egység tárgyalható. Célravezető módszer ezek szerint a lényeghez kapcsolni felméréseinket és vizsgálni annak tartalmi változásait a nyelvi "megfogalmazások" apró jelentésváltozásait a "diplomás patikus" "sajátköltséges" "derék" megfogalmazást véve alapul. Mai értelemben vett megfogalmazás szerint tulajdonképpen a gyógyszerész szakmai felkészültségét, gazdasági és az ehhez füződő társadalmi helyzetét, erkölcsi magatartását tekintették az alkalmasság elbirálásánál a legalapvetőbb szempontnak, pl. egy gyógyszertár létesitésének engedélyezése előtt. A gyógyszerész gazdasági és társadalmi helyzetének elemzése megtörtént. A gyógyszerész szakmai felkészültségével és erkölcsi magatartásával szükséges még foglalkoznunk.

"Tudományosság" alatt az iskolai végzettséget és a szak-

tudást értették. A két fogalom egymáshoz való viszonyának és jelentésváltozásának vizsgálatát tüzzük ki célul. 1770-ben örömmel fogadták Gyulán azt a fiatal aradi gyógyszerészt, Poshardt Jánost, aki "megkisérlendő meg tud-e itt élni" a képzettségét nem kutatták.
Nincsenek adataink arról, hogy előtte mesterlevele volt e, részesült e valamiféle kiképzési rendszerben vagy sem. Amikor Mária Terézia "Ratio educationis"-a a főiskolára kényszeriti a gyógyszertárak kezelőit, akkor intik először Poshardt Jánost, Békés vármegye közönsége által. "Felrójják, hogy vizsgáit nem tette le, és gyógyszertárát is ahhoz nem értő egyénekkel kezelteti". Kénytelen Nagyszombaton vizsgát tenni és oklevelét bemutatni. /240/
Az egész korszakra elmondható, hogy a gyógyszerészi tevékenység egyetemi végzettséghez volt kötve, 1770-el indult ez a korszak. 1770-ben a "tudományosság" terén elvárás nem volt Békés megyében, a hajlandóságot egyedüli feltételként elfogadták. 1774-től szaporodnak el a "Pharmaciae magister"-ek, akik a "patikustudományból levizsgáztak", "Diplomate Fakultatissal" lettek ellátva és mint ilyenek "kémiában és botanikában tapasztaltak". /241/
Ha figyelembevesszük, hogy a Grindl Károly gyulai gyógyszerész patikájába 1828-ban azért javasol a megyei főorvos "alkalmatosabb provisort" kérni, mert "legénye" nem alkalmas a feladatok ellátására egyetemi "végzettségi hiányában"; vagy azt 1834-ben, hogy Fóliusz István "gyomai fiókpatikáját rendes diplomát nem nyert" kezelőre bizza, és ezt kifogásolják, megállapitható, hogy 1774-1849-ig a tudományosság egyenlő volt az egyetemi végzettséggel. /242/
Egyetemi végzettség volt az elsődleges szempont.
1849-ben a második gyulai gyógyszertár létesitéséért több pályázó is folyamodott. A tudományosság, mint fogalom tartalmi változáson ment át.

Lényege: Az egyetemi végzettség önmagában véve kevés. Szaktudás nélkül semmit sem ér. Az egyetemi végzettség és szaktudás egyenlő rangra emelkedett. A megyei főorvos korábban jelzett irását kiegészitette hasonló szövegü, de bővebb jelentéssel: "márc 9-én beadott jelentésemben első helyre Müller Istvánt, Pain Károlyt pedig, mint minden tekintetben a leggyengébbet, a harmadikra tettem. Nyiltan megmondván, hogy Ő hol töltötte, mint segéd a kiszabott éveit". "Pain Károly 19 évesen szegődött el gyakornoknak 3 évig. Gyenge felfogásu, kellő alap nélkül. Három év mulva jó remény hijján felszabaditották". Egyetlenegy valamiféle bizonyitványa van, de az hamis! Mit lehet az ilyen gyógyszerésztől várni, akinek oklevele ugyan van, de nincs tudománya". /243/

Tormássy Lajos tiszti főorvosi müködése fél évszázadra meghatározta a Békés megyei gyógyszerészek helyi tudományos értékrendjét is. A gyógyszerészek hosszu, kitartó munkával érhették el sokszor a főorvos elismerését.

A később nemzetközi elismerést kiváltó Kiss Ferenc gyógyszerészt is mellőzte dr. Tormássy Lajos.

Az 1850-ben kelt feljelentését, amelyet a "boltokban történő mérgező és titkos szerek árusitása tárgyában" tett, először elutasitja. /244/

1851-ben kénytelen belenyugodni abba, hogy Kiss Ferenc panasza jogos és a titkos szereket a gyógyszerész jelenlétében elkobozzák. /245/

A "kémiában és botanikában jártas" megfogalmazás a 19. sz. első feléig volt használatban. A "széptudományu, több nyelven beszélő, jó felfogásu, kellő tudományos alapu" jelzők mellett a 19. sz. derekától bővülnek a jelzők. 1851-től a "tudományos müveltségü, kiváló szaktudásu" kifejezésekkel illetett gyógyszerészek mellett akadtak olyanok is, akiknek "kellő tudományos müveltségének hiányából származó hütlensége " képezi az észrevétel tárgyát. /246/ A 19. sz. végétől "kiváló gyógyszerész"-ként is emlitik már az arra érdemeseket. A megfogalmazások

módosulása feltehetően kapcsolatban állt az egyetemi végzettség tartalmi módosulásával.
A 19. sz. 70-es éveitől az egyetemi végzettség mellett egyre nagyobb hangsulyt kapott a szaktudás, szinte fölérendelt rangra emelkedett. 1868. október 12-én tartotta egyik közgyülését a megalakult Békés megyei Orvos-Gyógyszerész Egyesület.
Az egylet feladatát: "emelni közöttünk a társas életet, figyelemmel kisérni a természettudományok alakulását, őrködni rendünk tekintélye és jogai felett" stb. mindig szemelőtt tartotta. Itt tünik fel Debreczeni Károly békési gyógyszerész a hugykővizsgálatokról tartott előadásával, a "légcsőmetszésről hártyás torokgyiknál" cimü előadásával és a combcsont csonkolásának egy esetéről tartott értekezésével. Továbbá Kiss Ferenc, aki "gyógyszerész gyógyszertári készitményekről" tartott előadást és felajánlotta az "orvostársaknak az olvadó vas éleg" egy készitményét kisérleti célokra, értekezett a Syr.ferri jodati fenntartásáról, bemutatta azt szintelen alakban arabmézgával készitve, amelyet nem kell szórt fényen tartani.
Bemutatta az általa készitett iztelen-kinint és az azt tartalmazó saját gyártmányu cukorkákat. /247/
Egy évvel később 1869-ben Rozsnyay Mátyás nyert I. dijat hasonló készitménnyel a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók pályázatán Fiumében. /248/
Békés megye több gyógyszerésze vált a 19. sz. végétől szakmai felkészültsége révén köztiszteletben álló emberré. /lásd függelék/
A gyógyszertárban müködő "patikás segédekkel" szemben is voltak elvárások a korszakon belöl a "tudományosságot" illetően.
Az 1787-ben felvett vizsgáleti jegyzőkönyvben is megemlitik, hogy a 19 éves inas "logicam absolveret" - vagyis elvégezte alapfoku iskoláit. "1781. február 28-án kezdte el tanulmányait jól halad és principálisa meg van véle

elégedve." /249/
A gyógyszertárvizsgálati jegyzőkönyvben nem csak a pozitivumokat tüntették fel. Az alkalmazottakról a legváltozatosabb vélemények az 1853-ban készült vizsgálati jegyzőkönyvekben olvashatók szinte egy időben. /250/
A gyulai "Megváltó" gyógyszertárban egy segéd dolgozik, aki "curzusát végezvén szigorlatát letette Pesten, s onnan nyert diplomáját anno 26. jul. 841. előmutatta". 3 1/2 év olta pedig ezen gyógyszertárban ditséretesen szolgál, beszél deákul, magyarul, oláhul, németül is".
A gyulai "Szent Háromság" gyógyszertárban egy segéd dolgozik "ditséretesen".
Orosházán: egy helyi születésü alkalmazott dolgozik segédként, aki "a kellő vizsgálatot megadván segéddé promováltatott, tudására eddig elé panasz reá nem volt".
Mezőberényben: "gyakornoknak felfogadva Tömösvári László, ki 17 éves, 6 oskolát részint Nagy-Károlyban, részint Debreczenben végzett, magát jól viseli, beszél magyarul, deákul keveset németül és tótul".
Szarvason lévő Schikó István segéd "főnökének teljes megelégedésére szolgál" akárcsak gyakornoka Dámai Mihály.
Gyomán "most fogadja fel tulajdon fiát Lajost, ki 14 éves". A gyakornok "Jászberényben végzett ugyan 4 oskolát, de mind amellett a deák, mind a német nyelvben igen gyenge, s tsak különös igyekezet mellett s nagy szorgalommal remélhetni haladását és boldogulását".
Békésen "a tulajdonos hajlott kora miatt mostantól fogva provizora Benedikty József, aki diplomáját nyerte a Pesti Tettes orvosi kartól anno 5. aug. 850".
Amint a gyógyszertárvizsgálati jegyzőkönyvekből kitünik feltétlenül beszélni kellett annak, akit a gyógyszertárba felvettek a magyar és latin nyelv mellett, annak a nemzetiségi csoportnak a nyelvét is, legyen az "oláh", "tót", "német", amely a gyógyszertár körzetéhez tartozott, de ezt a tulajdonostól is elvárták.
A "patikás segédszemélyzetnek" mindenkor tanultnak, becsü-

letesnek, erkölcsösnek, udvariasnak, ügyesnek, rátermettnek kellett lennie. A szaktudás az egész korszakra jellemző követelmény volt. /251/

2/c. A gyógyszerész emberi magatartásával szemben támasztott követelmények vizsgálata.

Mai értelemben vett megfogalmazás szerint a gyógyszerész emberi és szakmai értelemben vett erkölcsi /etikai/ magatartását kell a feltételek szempontjából megvizsgálnunk. A gyógyszertárak tulajdonosaira és alkalmazottaira egyaránt érvényes feltétellel állunk szemben a rendelkezésre álló adatok alapján.

A gyógyszertár létesitését megelőzően az előirt iskolai végzettség, megfelelő anyagi helyzet mellett mint a jövedelmezőség harmadik biztositékát elvárták, hogy a leendő tulajdonos józan életü, derék ember legyen. A már emlitett és szaktudását vagyoni helyzetét tekintve mellőzésre itélt Pain Károlyt azért nem javasolták a gyulai második gyógyszertár létesitésére, mert mint "afféle züllött ember a szeszes italokat vedli a Fekete Sas vendéglőben s onnan mulatságból késő éjjel, s nehéz fővel hazabotorkál". /252/

A már meglévő gyógyszertár tulajdonosától elvárták, hogy gyógyszertára jó közhirben álljon, jó hitelnek örvendjen, a kiszolgáltatás abban pontos, gyors és udvarias legyen, szorgalmával, ügyességével, szelidségével, jámbor magaviseletével a közkedveltséget "megnyerje", a gyógyszertárvizsgálatot végző főorvos "ditséretét" kiérdemelje, a gyógyszereket az előirt áron és kiszerelésben a rendelkezéseknek megfelelően árusitsa, mentes legyen a fösvénységtől, amely megakadályozná gyógyszertára "jó karbani tartásától", szives igyekezetével "fáradozzon" azon, hogy "panasz reá ne legyen". /253/ A gyógyszertár jó közhirét mindenképpen veszélyeztette, ha tulajdonosának magánélete negativ következtetésekre adott okot. Az alkalmazottakat

minden további nélkül elbocsájtották, de a tulajdonosokat alaposan felülbirálták annak eldöntésére, hogy bizonyos sejtések mögött mi az igazság. /254/
Az adatokból arra lehet következtetni, hogy a gyógyszerész erkölcsi, hivatásbeli megitélése szempontjából fél évszázadon át a subordinatio elismerése volt az elsődleges szempont, minden egyéb ezután következett. Igy az 1812-1862-ig nyert adatokat minden esetben fenntartással kell fogadnunk.
A későbbi adatokból az tünik ki, hogy az emberi magatartással szemben mindig támasztottak követelményeket, nemcsak a tulajdonosra, hanem az alkalmazottakra nézve is. Az alkalmazottól is elvárták, hogy feddhetetlen életü legyen. Becsületesnek kellett lennie, elvárták, hogy a reá bizott vagyont a tulajdonos visszatéréséig gondosan kezelje. /255/
A 20. század 20-as éveitől a gyógyszerészet merkantilizálódása korszakában egyes gyógyszerészek nagyobb haszon megszerzése érdekében kereskedőkké váltak. Práger Frigyest ezért tartották illatszerésznek gyulai kollegái és mélyen elitélték a tevékenységéért. /256/
Mindezekből megállapitható, hogy minden kor morálja elitélte az etikátlan magatartást.

2/d. <u>A gyógyszertárak személyi ellátottságának vizsgálata.</u>

A gyógyszertárak ellenőrzése alkalmával felvett jegyzőkönyvek adatai alapján a 19. század végéig különösen a kisebb forgalmu helyeken, többnyire egyedül dolgoztak a gyógyszertárak kezelői. A 20. század első éveitől vált szükségessé a forgalom növekedése miatt és terjedt el a Békés megyei gyógyszertárak többségében az, hogy okleveles gyógyszerészeket, és oklevéllel nem rendelkező munkaerőket alkalmazzanak.

A gyógyszertárak személyi ellátottságának 20. század eleji helyzetét jellemzi a megyeszékhely legjövedelmezőbb gyógyszertárának ellátottságáról tett képviselőtestületi megállapitás. /257/ 1903-ban: "A helybeli gyógyszertárak forgalmát legjobban illusztrálja azon körülmény, hogy állandó segédet is csak azért tartanak, hogy ne legyenek folyton helyhez kötve, de korántsem, mintha teendőiket önmaguk elvégezni nem volnának képesek. Ezen állitásunk igazolására hivatkoznak azon körülményre, hogy a Winkler-féle gyógyszertár /"Megváltó"/ kezelője Winkler Lajos, dacára a majdnem egy év óta uralkodó járványnak és dacára annak, hogy a közkórház gyógyszerszükségletét ő szállitja teljesen egyedül, segéd nélkül képes teendőit ellátni".

A 20. század első éveitől a megnövekedett forgalom miatt a városok és nagyobb községek gyógyszertáraiban kénytelenek voltak alkalmazottakat tartani. /258/ A IX. táblázatban 1821-1850-ig tüntetem fel a gyógyszertárak alkalmazottainak számát. A táblázat alapján, amikor minden településen egy-egy gyógyszertár működött a gyulai gyógyszertár személyi ellátottsága volt a legkedvezőbb. A gyógyszertárnak eltérő létesitési ideje miatt az egy évre jutó alkalmazottak száma alapján szükséges összehasonlitani az adatokat. Orosháza és Körösladány helyzete volt a legkedvezőtlenebb. Ismeretes, hogy Orosháza volt az egyetlen olyan település, amelynek fejlődését a folyóhoz való közelség nem segithette elő, Körösladány helyzete is kedvezőtlen volt, innen költöztették el a gyógyszertárat, 1855-ben. Az alkalmazottak jelentéktelen száma szorosan összefügg az adott terület gazdasági helyzetével. A gyógyszertárak személyi ellátottságára vonatkozó adatokat 1895-ig a gyógyszertárak vizsgálata alkalmával felvett jegyzőkönyvek alapján lehet felmérni.

IX. sz. táblázat. A gyógyszertárak alkalmazottainak számszerü adatai 1821-1850-ig.

Település	Idő	Provizor, kezelő	Okl. gyógyszerész /beosztott/	Gyakornok.	Összesen	1 évre jutó alkalmazott
Gyula	1821-1850	11	16	15	42	1,45
Szarvas	1821-1850.	3	12	2	17	0,58
Csaba	1821-1850.	4	6	1	11	0,38
Békés	1823-1850.	1	13	2	16	0,59
Orosháza	1830-1850.	-	1	1	2	0,10
Mezőberény	1830-1850.	-	6	2	8	0,40
Gyoma	1831-1850.	2	1	4	7	0,37
Kőrösladány	1843-1850.	-	-	1	1	0,14

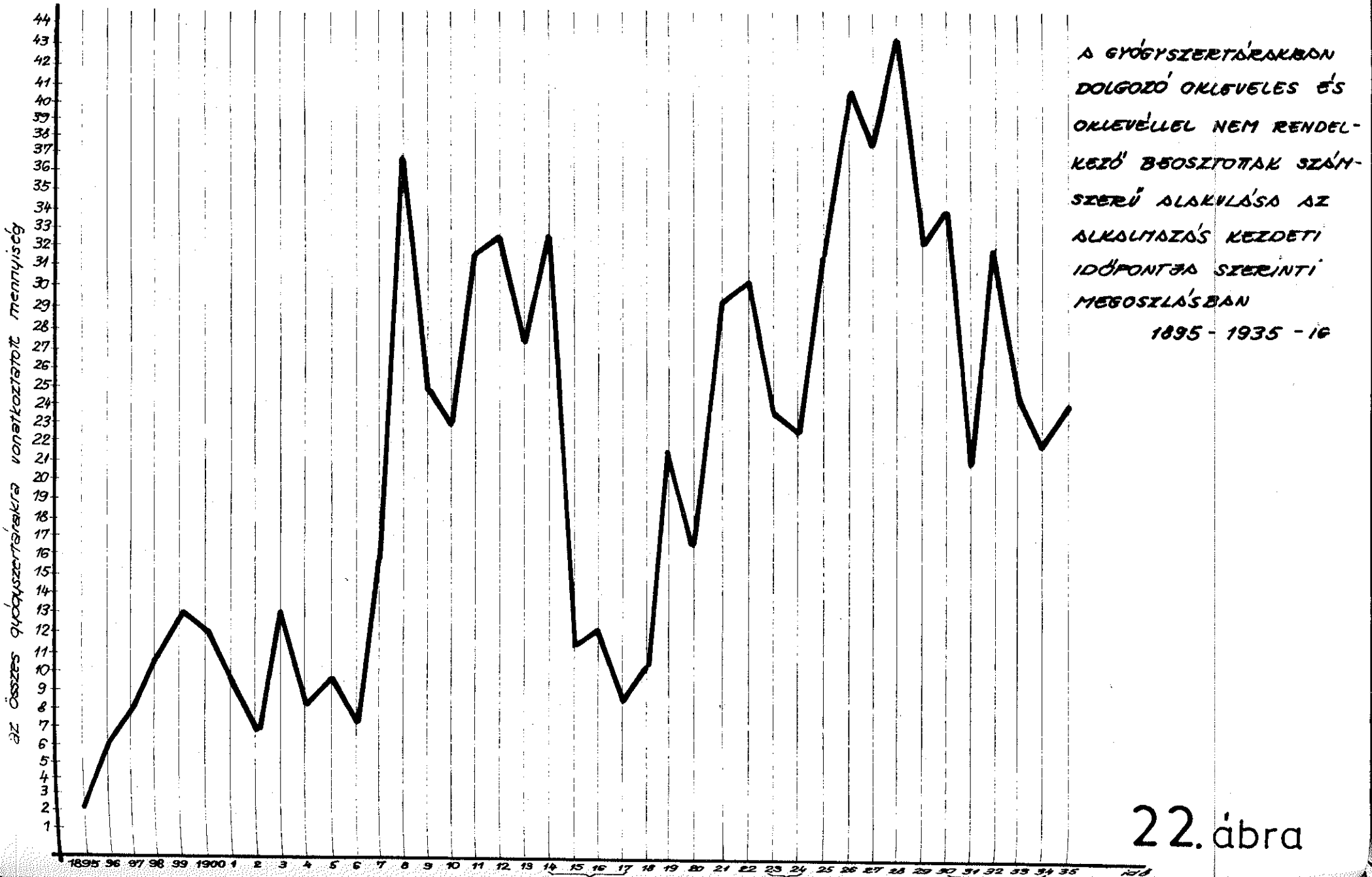
A GYÓGYSZERTÁRAKBAN DOLGOZÓ OKLEVELES ÉS OKLEVÉLLEL NEM RENDELKEZŐ BEOSZTOTTAK SZÁMSZERŰ ALAKULÁSA AZ ALKALMAZÁS KEZDETI IDŐPONTJA SZERINTI MEGOSZLÁSBAN
1895 - 1935 - IG
az összes gyógyszertárakra vonatkoztatott mennyiség
1895 96 97 98 99 1900 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 80 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35

22. ábra

A Bach korszakból teljesen hiányzó adatok és a későbbiek során igen hézagosan fellelhető gyógyszertárvizsgálati jegyzőkönyvek miatt, 1895-től van lehetőség arra, hogy hosszabb időszak távlatában folyamatosan fel lehessen mérni a gyógyszertárak személyi ellátottságát tükröző adatokat a Békés megyei leváltárban található nyilvántartókönyv alapján. A korszak végéig jellemző, hogy a kisebb településeken alig tartanak alkalmazottakat. A gazdaságilag előnyösebb helyzetben lévő településeken a gyógyszertárak számának növekedésével együtt javul a gyógyszertárak személyi ellátottsága is. A kisebb forgalmu helyeken olcsóbb munkaerő /gyakornok/ alkalmazására nyilik inkább lehetőség, okleveles gyógyszerészeket alig tartanak ilyen helyeken. A Békés megyei levéltárban található nyilvántartókönyv adatait grafikusan ábrázoltam. A 22. sz. ábrából kitünik, hogy az alkalmazottak tartása a gazdasági helyzet függvénye volt. A politikai helyzet alakulása miatt rosszabb gazdasági helyzet, I. világháboru és a 20-as-30-as évek gazdasági válságai idején csökken az igény ujabb alkalmazottak felvételére.
A munkaadót és a munkavállalót nem kötötték szigoru szabályok a munkaviszony létesitésére és megszüntetésére vonatkozóan. A személyi nyilvántartások adatai alapján nagymértékü munkaerővándorlás tapasztalható Békés megye gyógyszertáraiban a vizsgált időszakban. Az okleveles gyógyszerész alkalmazottak gyakran 1-2 hónapig dolgoztak ugyanabban a gyógyszertárban, az is előfordult, hogy rövidebb ideig. A vizsgált időszakban alig található évekig tartó munkaviszony egyes gyógyszertárak vonatkozásában. A gyakornokok szabad mozgása viszonylag korlátozottabb volt, voltak kivételek, de általában letöltötték a kiszabott időt ugyanabban a gyógyszertárban.

A gyógyszertárak személyi ellátottságát a vizsgált korszakban elsősorban a gazdasági helyzet határozta meg, főként anyagi okok miatt volt aránytalan és nem kielégitő a gyógyszertárak személyi ellátottsága. A személyes okok és

a munkaviszony teremtésének e korbani lehetőségei is szerepet játszottak a kialakult helyzetnél, amelyről egyértelmüen azt a következtetést vonhatjuk le, hogy nem biztosithatta a zavartalan gyógyszerellátást.

Összegezve mindazt, amit a gyógyszertárakról a személyi feltételek vonatkozásában vizsgáltunk elmondható, hogy e korszakban a gyógyszerész társadalmi helyzetét nem az határozza meg ami a korábbi évszakokban, hogy az egyik legfontosabb kereskedő csoporthoz tartozik. Értelmiségi jellege a 19. század második felétől fokozatosan kihangsulyozódik. A 19. század első feléig a gazdasági helyzet átmeneti formái, melyben a felbomló feudális rend belső ellentmondásai tükröződnek, a gyógyszerészet társadalmi helyzetében is az ellentmondást és az átmeneti jelleget juttatják felszinre.

A gyógyszerészek társadalmi helyzetének módosulásában szerepet játszott a 19. sz. második felétől kibontakozó érdekvédelmi tevékenység is. A gyógyszerészek társadalmi helyzetének átalakulásában a gazdasági helyzetnek volt meghatározó szerepe, éppen ezért a gyógyszertárak személyi ellátottságát nem befolyásolta a gyógyszerészek társadalmi helyzetének minőségi átalakulása, illetve az érdekvédelmi tevékenység kialakulása és fejlődése.
A gyógyszertár kereskedelmi formában képződő tőkéje nagymértékben befolyásolta a gyógyszerészek társadalmi helyzetét a 19. század végétől. /lásd függelék/

3./ <u>A gyógyszertárak gyógyszerellátó tevékenységének vizsgálata.</u>

E kérdés vizsgálatához a gyógyszerek beszerzésével, készitésével és kiadásával kapcsolatos adatok szolgáltatnak legközvetlenebb képet.

Erre vonatkozóan a gyógyszertárak szakmai ellenőrzésével

kapcsolatos jegyzőkönyvek adatai nyujtanak segitséget, amelyek egyben lehetővé teszik az ellenőrzés rendszerének megismerését is. Mivel a gyógyszertárvizsgálat tisztiorvosi rendszere nem biztositotta a gyógyszerellátás korszerü ellenőrzését, a gyógyszertárak gyógyszerellátó tevékenységének megismerését elősegitő egyéb adatokat is célszerü tanulmányozni. A gyógyszertárak forgalmi kimutatásainak a fellelhető tárgyi emlékek /receptek, szakmainyilvántartások, reklámtárgyak, stb./ és a kortársak beszámolói figyelembevételével teljesebb képet alkothatunk.

A Békés megye területén müködő gyógyszertárak ellenőrzésével kapcsolatos gyógyszervizsgálati jegyzőkönyvekből 1831-től vonhatók le általános következtetések.

A gyógyszertárvizsgálati jegyzőkönyvek /a továbbiakban jegyzőkönyvek/ tanulmányozásakor szembetünő, hogy a tisztifőorvos bevezetőként feltünteti, hogy "véletlenül" tett látogatást és végzett ellenőrzést a gyógyszertárban. E jelenség magyarázatát az adja, hogy 1767-ben a kormányzat hivatalosan figyelmeztette a vizsgáló orvosokat arra, hogy a gyógyszerészeket tilos előre értesiteni a vizsgálat időpontjáról, nehogy ezek a régi, romlott vagy penészes készitményeket a vizsgálat idejére eltüntessék./259/

A Békés megyei gyógyszertárak ellenőrzése 1893-ig az év végén októberben, esetleg novemberben történt a tisztifőorvos körutja alkalmával, igy a gyógyszerészeket nem érte váratlanul az ellenőrzés. 1894-től valamivel nagyobb szóródás tapasztalható az ellenőrzések időpontjában.

A gyógyszertárak ellenőrzésekor a hatóság képviselője is jelen volt. A gyulai gyógyszertár ellenőrzésekor 1787-ben a "tekintetes Békés-Csongrád-Csanád egyesült vármegyék szolgabirája" volt jelen. /260/ Megállapitottam, hogy csak 1855-től irták alá Békés megyében a gyógyszerészek is a gyógyszertárak vizsgálatáról készült jegyzőkönyveket.

A jegyzőkönyvek tanulmányozásakor kitünik, hogy 1850-ig a vizsgálat szempontjából hiányzik az egységes rendszer.

Az 1787-ben felvett jegyzőkönyvben még részletezik a gyógyszerkészletet, felsorolják azt a 885 féle anyagot, amely a gyógyszertárban található és amelynek egyrésze közvetlenül felhasználható szer, másrésze pedig alapanyag, amelyből gyógyszereket készitenek a betegek ellátásához. Az 1831-től felvett jegyzőkönyvekben már nem részletezik a gyógyszerkincset. /261/

A gyógyszerkészletet két csoportra osztva általánosan jellemzik, sorra ellenőrzik a szükséges orvosi szereket és "amelyekkel senki se él" /segédanyagok/.
Ezen belöl ellenőrizték:

- a "tulajdon kellemes illatu füvek, viragok, teák, keverékek, fák, héjjak, magok, gyümölcsösök, gumik és gumimagvak, etzetek"
- a "friss és jól tartott illatos lepárolt vizek"
- a "helyes sürüségü sirupok, roobok, elektuáriumok, extractumok"
- a "sem zsiros olajjal, sem pálinkával nem hamisitott tincturák, lepárolt olajok"
- a "jól elzárt mérgek" készletét.

Az 1851-1893-ig felvett jegyzőkönyvekben egységesen 20 kérdéscsoporton belöl foglalkoznak a gyógyszertárral kapcsolatos észrevételekkel, de itt a gyógyszerkincsre vonatkozóan csak a hiányzó anyagokat tüntetik fel, amelyeket a gyógyszerészeknek sürgősen be kell szereznie. A többi anyagra nézve általános megjegyzéseket tartalmaznak a jegyzőkönyvek, elegendő mennyiségben és elegendő minőségben talált készletet tüntetnek fel.

1894-től 24 pontban foglalták össze az észrevételeket és e jegyzőkönyveket fel kellett terjeszteni a Belügyminisztériumba.

Az Országos Közegészségügyi Intézet által 1936-ban rendszeresitett uj, gyógyszertárvizsgálatokkal kapcsolatos mintát és annak gyakorlati megnyilvánulását Békés megye vonatkozásában adatok hiányában pontosan nem lehet fel-

mérni.

A gyógyszertárak gyógyszerellátó tevékenységét az 1936 előtt felvett jegyzőkönyvek alapján elemezem, a rendelkezésre álló kiegészitő adatok, - tárgyi emlékek és a kortársak beszámolói segitségével 1950-ig szélesitem ki a vizsgálatokat.

A gyógyszertárak gyógyszerellátó tevékenységének személyi és tárgyi feltételeivel a jegyzőkönyvben bevezetőként foglalkoztak. A gyógyszertár helyének, elnevezésének, alapitási idejének, jogviszonyának, engedélyezésének, tulajdonosának és alkalmazottainak neve és végzettsége, a gyógyszertár épülete, berendezése és felszerelése után foglalkoztak a gyógyszerellátó tevékenység további feltételeivel.

A gyógyszerellátó tevékenység feltételeinek biztositását abban látták, hogy a rendelkezések szemelőtt tartásával elegendő mennyiségü és minőségü gyógyszerkészlettel rendelkezzen a gyógyszertár, a gyógyszerek készitése, árazása és kiadása is a rendelkezések értelmében történjék.

A megfelelő mennyiségü és minőségü gyógyszerkészletet a helyes utánpótlás biztosithatta, melynek feltétele a pontos defectálás volt.

A gyulai "Megváltó"-hoz cimzett gyógyszertárban 1787-ben már vezettek egy "Defekt" könyvet a gyógyszerek utánpótlása érdekében, ahová évről-évre és hónapról-hónapra feltüntették a hiányokat. Defektus könyvet általában minden gyógyszertárban vezettek 1854-től, mint "Tabula Memoriae"-t is emlitik a jegyzőkönyvekben. /262/

A defektus könyv hiányából eredő problémákkal csak ott találkozhatunk, ahol a gyógyszertártulajdonos hivatástudatával, magaviseletével is problémák voltak. Az orosházi gyógyszertár tulajdonosa pl. 1835-ben gondatlan, hanyag, nem vezeti a defektus könyvet sem és fel kell szólitani az extraktumok és olajok mielőbbi pótlására is. /263/

A fiókgyógyszertárak esetében adódtak hasonló problémák, az anyagyógyszertár ellátása a tulajdonos anyagi erejét annyira igénybe vette, hogy a fiók gyógyszertár jó ellátását nem tudta biztositani, a defektus könyvet sem vezették rendszeresen. /264/

A korszakon belül háboruk, gazdasági válságok vonultak végig. Ha figyelembe vesszük, hogy defektálás, esetleg készletfelvétel, az igények helyes felmérése stb. a jegyzőkönyvek alapján általában jellemző volt a gyógyszertárakra, ennek ellenére nem volt zavartalan a gyógyszerellátás, gyakran hiányoztak a megfelelő készletek, fel kell tételeznünk, hogy nem a gyógyszertárak gyógyszergazdálkodási munkájától függött elsősorban a készletek helyes kialakitása és utánpótlása.

Békés megye közlekedési viszonyai a XIX. század közepéig általában megnehezitették a gyógyszerek utánpótlását. A rendelkezésre álló adatok alapján a gyógyszertárak önellátó tevékenységére és főként az igen költséges külföldi szállitókra voltak utalva a XIX. század közepéig.

A gyulai gyógyszertárban 1787-ben a szublimát kivételével, melyet az uj aradi gyógyszertárból hozattak, maguk készitették a kémiai készitményeket, a gyógynövények egyrészét pedig, amelyből igen sokféle készitményt állitanak elő, gyüjtötték. A gyógyszertár mellett nem volt "Herbarium vivum" /gyógynövénykert/, igy nem tudták termeszteni a gyógynövényeket.

A XVIII. század utolsó és a XIX. század első két évtizedére vonatkozóan a hiányzó adatok miatt, a Békés megyei gyógyszertárak gyógyszerellátottságára az általános jelenségekből következtethetünk. A napóleoni háboruk miatt meginduló áremelkedések ebben az időszakban hirtelen felfokozódtak a behozatali nehézségek miatt, megnehezült a tengerentuli beszerzés és ez gyógyszerhiányt eredményezett, mivel a gyógyszerkincs egy része exotikus szerekből állt. /265/

A gyógyszerészek a keresett cikkeket tartották csak készletben. 1831-ben a "cholera nyavaja végett" a hatóságok kötelezővé tették a "Magisterium bismuthi és Chlormész" tartását, ezekből a járvány után megmaradt készleteket a hatóság visszavásárolta. /266/

Az 1851-ben felvett jegyzőkönyvek alapján a gyógyszertárak önellátó tevékenysége visszaszorult, külföldi cégektől, főleg Bécsből "Phanzertől" szerzik be a gyógyszereket, de belföldi szállitó is előfordul már a jegyzőkönyvekben "Tsőgeltől és Hoffmann Józseftől" is rendelnek gyógyszereket. /267/

A XIX. sz. második felétől a közlekedési viszonyok rendezése után alakul ki Békés megyében az a korszak végéig egyre szembetünőbb jelenség, amely abban nyilvánul meg, hogy a rendelésekkel mindig ugyanazokat a gyógyárunagykereskedéseket keresik fel a gyógyszertárak, ennek ellenére a gyógyszertárak gyógyszerellátottsága erősen különbözik egymástól.

Az 1860-as évek végén még a külföldi szállitók tulsulya figyelhető meg, főként a "bécsi Rabe és Róder czég"-et tüntetik fel a jegyzőkönyvekben, ahonnan a gyógyszerek utánpótlását biztositják. A magyar gyógyszeripar és gyógyárunagykereskedelem fejlődése révén a XIX. sz. 70-es éveitől fokozatosan háttérbe szorulnak a külföldi szállitók, a gyógyszerészek "Török József", "Kochmeister Frigyes utódai", "Thallmayer és Seitz" cégektől stb. rendelik a gyógyszereket. A gyógyszerek között egyre több gyógyszerkülönlegesség rendelésére kerül sor a XIX. sz. végétől. /268/

A XIX. sz. második felétől a kapitalista viszonyoknak megfelelően a gyógyszergyártás és a gyógyszernagykereskedelem irányát is egyéni érdekek befolyásolták. A Békés megyei gyógyszertárak gyógyszerutánpótlást szolgáló tevékenységére is a kapitalista viszonyok nyomták rá bélyegüket. Néhány gyógyszertár kivételével tőkehiány miatt a gyógyszer-

tárak raktárkészlete igen hiányos volt. A gyógyszertárak többségét az jellemezte, hogy a tulajdonosának a létminimumát is alig biztosithatta a gyógyszerek forgalmazása.

Békés megye valamennyi gyógyszertárában problémák jelentkeztek a háboruk és a gazdasági válságok idején.

Az I. világháboru idején az elfogyott gyógyszerek utánpótlásáról a kiutalások bevezetése ellenére sem gondoskodhattak. /269/ Hiába szabályozták rendeletekkel a gyógyszerek és gyógyszerféleségek, kötszerek stb. takarékos rendelését és felhasználását a gyógyszerellátásban sulyos problémák jelentkeztek. /270-271/
Hasonló problémák adódtak a II. világháboru idején is.

A gyógyszerek megfelelő minőségéről az adatok alapján a gyógyszerészek általában megfelelően gondoskodtak. A jegyzőkönyvek alapján készletben tartották a minőségi ellenőrzéshez szükséges eszközöket és kémszereket és gondoskodtak a gyógyszerek előirás szerinti eltartásáról is. A jó gyógyszerkészités egyik feltétele az volt, hogy a gyógyszerkészitő eszközök, pl. a mérlegek és sulyok állapota megfeleljen a követelményeknek. A jegyzőkönyvek alapján a gyógyszertárakban a gyógyszerész anyagi helyzetétől függött, a mérlegek és a hozzájuk tartozó sulyok és egyéb eszközök mennyisége. A használatban lévő mérőeszközök megfeleltek a követelményeknek. 1874-ig a metrikus rendszer bevezetéséig "mérlegei és fontjai mind hitelesek" a gyógyszertáraknak, a bécsi sulyok alkalmazását és hitelességét hangsulyozták a jegyzőkönyvekben. A bécsi sulyegység a 560,06-g-os bécsi kereskedelmi font volt, ez 32 latra oszlott. A gyógyszer font ennek 3/4 része volt, amely 420,01 g-nak felelt meg, de nem 32 latra, hanem 24 latra oszlott, ezzel is betartva a 3:4-arányt. /272/

A Békés megyei gyógyszertárakban nem volt zökkenőmentes a grammsulyrendszerre való áttérés, 1876. január 1-től

alkalmazni kellett az uj sulyokat, az alig néhány évvel azelőtt megjelent I. Magyar Gyógyszerkönyvhöz kidolgozták a grammsuly rendszer szerinti uj ártételeket is. A jegyzőkönyvek alapján 1880-ra tehető, amikorra sikerült Békés megyében elfogadtatni az uj követelmények egységes alkalmazását. /273-274-275/

A gyógyszerkészitést 1871-ig az Osztrák gyógyszerkönyvek, 1872-től a Magyar Gyógyszerkönyvek szabályozták. /276/

A közgyógyszerellátás terhére rendelhető gyógyszerek készitését 1851. julius 1- 1940. febr. 13-ig 6 Norma pauperum és az 1940. febr. 14-én életbeléptetett I. Formulae Normales szabályozta. /277/

Az elkészitett gyógyszerek árazása minden esetben a törvényesen meghatározott árszabály /Taxa/ szerint történhetett. A jegyzőkönyvekben minden esetben feltüntették, hogy az érvényben lévő taxa szerint történik-e a gyógyszerek árazása és a gyógyszerkészitéshez szükséges utasitásokat használják-e. A gyógyszerek árazása és a közgyógyszerellátás terhére történő gyógyszerkiadás kapcsán merült fel talán a legtöbb probléma.

A gyulai gyógyszertárban 1787-ben még az 1777-es bécsi gyógyszerárszabás szerint történik az árazás, holott az 1779-ben kiadott "Wiener Tax"-ot /az előző röviditett kiadását/ kell már használni, felszólitják a gyógyszerészt, hogy szerezze be azt is. A gyógyszertár bevételeit, kiadásait számlakönyvben vezetik, fel tudják mutatni a receptek éves köteteit is, amelyeken a "szokásos dijszabás" szerinti árazások találhatók. /278/
A szegénysorsu betegek részére kijelölt hatósági orvosok rendelhettek gyógyszereket a legegyszerübb kiszerelésben. Már a XIX. sz. 20-as éveitől találhatók adatok a megyei levéltár anyagában arra vonatkozóan, hogy a városi, illetve községi pénztárakból, amelyeket a tehetősebb polgárok adományaiból tartottak fenn, egyenlitették ki a gyógyszerészek követeléseit a megyei börtönőrök, elitélt

rabok, csendőrök, városi cselédlegények számára készitett gyógyszerekért. "Halimár György csabai patikus ezeket a recepteket és taxákat felébe, harmadába szokta elkésziteni" - irja 1829-ben a tiszti főorvos egy jelentésben. /279/

Halimár György taxáival később is volt probléma "a tavalyi recepteket sem adta le, a nadályokat pedig áprilisban is téli áron taxálta". /280/

Az áremelkedések elsősorban a szegénysorsu betegeket érintették. A "gyógyszerek módfeletti ára miatt" már 1832-ben "meggátoltattak a patika szerrel való elérhetésben". /281/

A szegénypénztár terhére elszámolható gyógyszermennyiséget is korlátozták. 1850-ben pl. elmarasztalták a békési gyógyszertár tulajdonosát, amiért három hét alatt egy egész font kenőcsöt "számitott fel" egy szegénybetegnek, amelynek "ráadásul fele szürke higanyos ir, fele fehér mályva volt, ezt pedig a rendeletek tiltják". /282/

A pénz fokozatos elértéktelenedése és a többnyire külföldről származó gyógyszerek magas ára miatt 1861-ben a gyógyszerészek anyagi problémáin ugy próbáltak segiteni, hogy engedélyezték "minden egyes orvosi vények összes százalékához 20 %-nyi árpótlék" felszámolását. /283/

Az árpótlékot 1863-ban átmenetileg eltörölték, 1869-től ujra bevezették.

Az árpótlékokhoz "zsinórmértékül" táblázatot is bocsájtottak ki, a nyilvános alapot terhelő összes vények végösszegéhez" kellett a 20 %-ot felszámitani. /284/

A közalapot terhelő gyógyszerek kiadását és a vények elszámolásának módját 1867-ben megszigoritották, a benyujtott számlák felülvizsgálata sok időt vett igénybe, előfordult, hogy egy év elteltével egyenlitették ki a gyógyszerész követelését. /285/

A II. világháboru alatt a gyógyszerek kiadása és ellenértékének megtérülése között eltelt idő alatt romlott a

pénz. A háboru befejezése után az infláció rohamosan fokozódott. A gyógyszerárszabást 1945-1946-ban szorzószámokkal állandóan módositották. Igy a közgyógyszerellátás terhére rendelt gyógyszerek kiadását kénytelenek voltak egyes gyógyszerészek a forint bevezetéséig megtagadni.

A jegyzőkönyvekben rövid utalások találhatók abban az esetben, ha a gyógyszertárban a kiszolgáltatás rendes és pontos volt, vagyis szabályszerüen történt a gyógyszerek kiadása. Többet árulnak el az elvárásokról és egyes gyógyszertárak gyógyszerellátó tevékenységéből az elmarasztaló jegyzőkönyvi bejegyzések, illetve tisztiorvosi jelentések, esetleg tabelláris felmérések.

A gyulai "Megváltó"-hoz cimzett gyógyszertárban pl. Grindl Károly müködése idején 1839-1840-ben merült fel a legtöbb panasz, annak ellenére, hogy a rendeletek tiltották, "mérges szerek /cinobrium/ szabad kézbüli eladásával, china sók szabad árulásával" foglalkozott. /286-287/

Grindl Károly 1828-1844-ig volt a gyógyszertár tulajdonosa. A "bizodalmas Patikárius Urak" tabelláris feljegyzését tartalmazó 1831. évi kimutatás alapján /feltehetően a méregkönyv elődje volt/ Grindl Károly müködésének kezdeti éveiben még betartotta a méregeladás szabályait. A processualis kirurgus által felirt ebvészmagot adta ki kutyák irtására és a fehér arzén port patkányirtására.

Orvosi rendelvényre szolgáltatta ki a mérgeket a szarvasi gyógyszertár tulajdonosa is "lóherélisre Merc. sublimat. corvosivum" kiadására került sor. /288/

Az orvosi rendelvényre történő gyógyszerkiadás és a beteg részére történő kézieladás mellett a gyógyszertárakban kereskedők ellátásával is foglalkoztak 1834-ig. Gyógyszerellátási feladat volt ez is, olyan helyeken ahol gyógyszertár nem volt, a kereskedők is beszerezhették és árusithatták a gyógyszereket.

1834-ben megtiltották, hogy a gyógyszerészek a kereskedőknek és boltosoknak "embernek való szert kisebb adagokban" eladjanak. /289/
"Juhász Tódor orosházi gyógyszerárus" nem tartja be a rendelkezéseket, mert a "patikaszereknek garasonkénti eladásával foglalkozik továbbra is a kereskedőknek, mind a tulajdon, mind a publikum kárára". /290/
A rendelkezések ellenére a boltokban folyó gyógyszerárusitás hosszu ideig tapasztalható.

Kiss Ferenc körösladányi gyógyszerész 1850-ben tett feljelentést a "sárréti gyógykontárok ellen". A boltokban "méregkeverés folyt" és ártalmas szépitőszerek, piros és fehér balzsam, sziverősitőszerek, eladásával foglalkoztak. /291/

A békési gyógyszerész feljelentésére ugyanakkor kobozták el egy boltostól a gyógyszereket. /292/
A gyógyszertárak számának növekedésével arányosan csökkent a gyógyszertárakhoz tartozó körzetek nagysága és egyre jobban körülirták a forgalmi kört.

Az 1861-től fennmaradt vényelőiratok alapján megállapitható, hogy tavasszal és nyár elején volt a legkisebb a kereslet a gyógyszerek iránt, nyár végén, ősszel és télen a legnagyobb. /293/

A kuruzslás és jogtalan gyógyitás ellen az 1860-as években fokozott erővel fellépő mozgalom eredménye volt, hogy 1869-től azt is feltüntetik a jegyzőkönyvekben "vajjon titkos szerek"-et tartanak-e a gyógyszertárban. /294/
A gyógyszertárak közegészségügyi intézmény jellegének megóvása érdekében 1934-ben adták ki a szabályozó rendeletet, a cipőkrémek, ételizesitők, fényképészeti anyagok, folttisztitó szerek, gyertyák stb. árusitását megtiltották a gyógyszertárakban. /295/
A XIX. sz. végétől egyes gyógyszertárak gyógyszerellátó tevékenységét konkrét példák segitségével is jellemezhet-

jük.

A gyulai "Aranykereszt"-hez cimzett gyógyszertár a korszak végéig klasszikus értelemben vett gyógyszerellátó tevékenységet folytatott. /296/

A békéscsabai "Sas" gyógyszertár müködésének rövid ismertetésével az általánostól eltérőt próbálom érzékeltetni. /297/ Tevékenysége nem tipikus Békés megyében. Néhány nagyobb gyógyszerárukereskedelmi cég mellett az országban számos kis vagy nagyobb magánvállalkozás jött létre, amely nem nélkülözhette a gazdasági verseny vonásait sem. Békés megyei gyógyszertári hálózat gazdasági versenyéből a XIX. sz. végétől egyre jobban kiemelkedik a XX. sz. közepére egyedülálló szinvonalat képviselő "Sas" gyógyszertár.

A gyógyszertárban az 1890-es években kezdi meg Réthy Béla a pemetefü cukorka és a kámforliniment gyártását. Ezeket követik a galenikumok, tablettázott gyógyszerek, chinasavas készitmények. A cukorka készités, utifü, mentolos, szalmiák cukorkákkal bővül, megjelenik a mentol drazsé és a szájfertőtlenitő "Akri" tabletta. A gyógyszertár megkezdi a háztartási vegyi anyagok gyártását is. Az 1896. évi millennáris kiállitáson kitüntetik a Réthy Béla által kidolgozott és gyártott decemplexeket, vagyis a töményitett galenikumokat.

A XX. sz. elejétől egyre több bonbon, cukorka készül. A háztartási cikkek közül jelentősek a 60-féle szinárnyalatban készülő "papagáj" ruhafestékek. A gyógyszertár laboratóriumának kibővitése után 1910-től egyre több készitménynyel jelenik meg: Réthy esszencia, Carbona tabletta, "Vanil" tabletta stb.

Az adatok alapján megállapitható, hogy a gyógyszertár gyógyszerellátó tevékenysége nagymértékben emelkedett az ipari ellátó és kereskedelmi tevékenysége is, ezzel együtt fokozódott.

A békéssámsoni "Megváltó" gyógyszertár gyógyszerellátó te-

vékenysége is eltér az átlagostól. /298/ A nem tul jövedelmező kis gyógyszertár mellett Vidovszky István megszervezte a falu környékén található nagyjelentőségü gyógynövények gyüjtését és feldolgozását. Szakszerü száritókat, rostákat, válogatóasztalokat állitottak fel, melyek mellett a faluból sokan találtak munkát, biztos megélhetést. Vidovszky évente megujitott szerződésben állt a Hangya Szövetkezettel. Legfőbb terméke a kamillavirág volt. Szakszerü szedés, kezelés után, celofán zacskóban egységcsomagolást hozott forgalomba, a gyógyszertárakban igy közvetlenül expediálható volt a kamillavirág.
Másik fő terméke a faluban kulturában termesztett édesgyökér volt, melyet mint radix conscissát, pulvist és gyökérből készült extraktumot, a "medve" cukrot hozott forgalomba. Kisérletezett menta termesztéssel is, valamint közvetitőként a Szabolcsból vett hársfatea szakszerü feldolgozásával is. A háborus évek alatt /1940/ az orosz tea helyett "Sámson üditő szeder teát" későbbi neve "Sámson Magyar Tea" hozott forgalomba. Készitését még hadifogságban tanulta Mandzsuriában. Vidovszky István tevékenysége is hozzájárult a Magyar Gyógynövényügy előbbreviteléhez, a természetes anyagokkal való gyógyitáshoz.

Az ismertetett adatokkal igyekszem a gyógyszertárak gyógyszerellátó tevékenységét a vizsgált korszakban bemutatni.

Megállapitható, hogy a XIX. sz. közepéig a közlekedési viszonyok rendezéséig és a kapitalista termelési viszonyok előretöréséig a gyógyszertárak gyógyszerellátó tevékenysége viszonylag egységes képet mutat, főleg a gyógyszerbeszerzés nehézségei és a tőkeszegénység miatt nincs biztositva a zavartalan gyógyszerellátás, sőt személyi okok miatt egyes gyógyszertárak gyógyszerellátó tevékenysége az átlagon alul marad.

A XIX. sz. második felétől gazdasági, társadalmi és politikai okok miatt egyes helyeken zavarok jelentkeznek a gyógyszerellátásban. A gyógyszertárak gyógyszerellátó te-

vékenységében különbségek mutatkoznak. A gyógyszertárak gazdasági versenyéből néhány gyógyszertár emelkedik ki, a gyógyszertárak többségét a tőkehiány jellemzi, a gyógyszertárak gyógyszerellátó tevékenysége a gyógyszerészek anyagi áldozatvállalásaitól és hivatástudatától függ továbbra is, igy a zavartalan gyógyszerellátás a XIX. sz. második felétől sem biztositott.

III. A disszertációs munka eredményei.

A disszertációs munkám eredményeit, megállapitásait az alábbiakban foglalom össze:

1/ A Békés megyei gyógyszertárak létesitésének igénye szorosan összefüggött a megye gazdasági helyzetével, s ezen belül az árutermelés és értékesités szinvonalával. A megye gazdasági helyzetét döntően a földrajzi, közlekedési viszonyok alakulása határozta meg. Az első gyógyszertárat 1770-ben Poshard János Békés vármegye kérésére és a királyi kényszer hatására állitotta fel.

A gyógyszertári hálózat fejlődését, területi eloszlását az adott terület gazdasági helyzete határozta meg. A gyógyszertári hálózat területi eloszlására a társadalmi és ennek részeként az egészségügyi ellátás fejlődésére, a jogadományozás rendszere, a XIX. sz. második felétől egyes kiváló gyógyszerészek tevékenysége is hatással volt.

2/ A gyógyszertárak településen belüli elhelyezését a gyógyszertárak kereskedelmi és egészségügyi jellege határozta meg. Az anyagi érdekeltség érvényrejutása aránytalanságokat eredményezett.

3/ A gyógyszertárak fejlődésében 4 fejlődési szakasz állapitható meg:

a/ Stagnáló szakasz
b/ Lassu egyenlőtlen fejlődési szakasz
c/ Rohamos fejlődési szakasz
d/ Törésekkel fejlődő szakasz.

A gyógyszertári hálózat számszerü növekedése a gazdasági és társadalmi fejlődés függvénye volt.

4/ A jogadományozás rendszere sem tette lehetővé az egységes gyógyszertári hálózat kialakulását és a reáljogu gyógyszertárak szabad eladása, valamint a személyes jogu gyógyszertárak átruházási lehetősége a gyógyszertárak egészségügyi intézmény jellegét csökkentette.

5/ A gyógyszertárak épülete, helyisége, berendezése és felszerelése a gyógyszertártulajdonos anyagi áldozatvállalásának és hivatástudatának függvénye volt. A gyógyszerészek többségét hivatástudat és magasabb kulturáltság jellemezte, de gazdasági okok miatt jelentős eltérések mutatkoztak a gyógyszertárak berendezésében és felszerelésében.

A gyógyszertárak többségét szerény indulótőke jellemezte, a gyógyszertárak kereskedelmi formában képződő tőkéje biztosithatta általában a szerény polgári megélhetést és életformát.

6/ A gyógyszerészi szaktudás és az etikus magatartás általános követelmény volt, amely alapját képezte a gyógyszerészek társadalmi megbecsülésének, és helyzetének. A gyógyszerészek társadalmi helyzete a XIX. sz. közepéig átmeneti jelleget mutatott a kereskedő-iparos polgár és akadémiai képzettségü értelmiségi között, a XIX. sz. második felétől egyre nagyobb szerepet kapott a gyógyszerész egészségügyi értelmiségi jellege és jelentősége.

7/ A gyógyszertárak személyi ellátottságát gazdasági tényezők befolyásolták, ami aránytalansághoz vezetett.

8/ A gyógyszertárak gyógyszerellátó tevékenysége nem volt sok esetben, különösen háboruk és egyéb rendkivüli körülmények /járványok/ esetén zavartalan. Jelentős tényező volt a gyógyszerek beszerzési nehézsége, később a beszerezhetőség javulása.

A gyógyszertárak közül a XIX. sz. második felétől csak néhány gyógyszertár emelkedett ki, s vált középüzemi méretü és termelő és ellátó egységgé.

A gyógyszertárak többségét tőkeszegénység jellemezte, így Békés megyében a gyógyszerellátás nem volt zavartalan.

Összefoglalás.

Disszertációs munkám a köztörténetben részleteiben eltérő, összességében azonban egységesen tárgyalható korszakot foglal magába.

Disszertációs munkámban célul tüztem ki feltárni és bemutatni Békés megye gyógyszerészetének kialakulását és fejlődését 1770-1950-ig.

A munka hiánypótló, mert hasonló gyógyszerésztörténeti feldolgozás még nem készült.

Disszertációs munkám Békés megye gyógyszerészetének megjelenését és fejlődésének folyamatát a települések gazdasági, társadalmi fejlődésével párhuzamosan mutatja be, feltárja a lényeges köztörténeti és egészségügytörténeti összefüggéseket és a helytörténeti szempontból értékes adatokat, igazolja a vizsgált korszak egységességét. Disszertációs munkámban a történelemtudomány és szervezéstudomány módszereit alkalmaztam.

Elemeztem a magyar köztörténeti és Békés megyei helytörténeti irodalom, a gyógyszerésztörténeti irodalom, valamint forrásadatok felhasználásával a tárgyalt történelmi korszakot, megelőző időszakot 1770-ig, az egészségügy és ezen belül a gyógyszerészet fejlődésének vonatkozásában.

Megállapitottam, hogy a történelmi Békés megye XVIII. sz.-ban szerveződött ujjá, 1770 előtt Békés megyét társadalmi elmaradottság és az egészségügyi ellátás alacsony szinvonala jellemezte.

Összefoglaltam a magyar köztörténeti és gyógyszerésztörténeti irodalom felhasználásával a tárgyalt történelmi korszakot /1770-1950-ig/ különös tekintettel a közegészségügy és ezen belül a gyógyszerészet fejlődésére.

Megállapitottam, hogy Magyarországon a társadalmi problémák ellenére lényeges előrelépés történt a közegészségügy és ezen belül a gyógyszerészet fejlődésében.

Elemeztem a gyógyszerészet megjelenését és fejlődését Békés megyében 1770-1950-ig, ezen vizsgálataim kapcsán elemeztem a gyógyszertárak szakmai működésének tárgyi és személyi feltételeit, valamint a gyógyszertárak gyógyszerellátó tevékenységét 1770-1950-ig.

Disszertációs munkám eredményeit, megállapitásait röviden az alábbiakban foglalom össze:

1/ A Békés megyei gyógyszertári hálózat kizárólagosan polgári tulajdonviszonyok között jött létre és fejlődött, fejlődését gazdasági és társadalmi tényezők determinálták.
2/ A gyógyszertárak településen belüli elhelyezésében a városközpontu elhelyezési jelleg dominált.
3/ A gazdasági és társadalmi fejlődés időszakos gátló és nagyvolumenü serkentő hatásokat gyakorolt a gyógyszertári hálózat fejlődésére.
4/ A jogadományozás rendszere a gyógyszertárak egészségügyi intézmény jellegét csökkentette.
5/ A gyógyszertárak berendezésében és felszerelésében jelentős eltérések mutatkoznak, olyan helyeken, ahol szinte egyedárusi feltételek voltak adottak, a gyógyszertár tulajdonosa gazdasági okok miatt a szerény berendezésre törekedett, a XIX. sz. második felétől a több gyógyszertárral rendelkező településeken a kereskedelmi konkurenciaharc a gyógyszertárak reprezentativ megjelenésében is megnyilvánult.
6/ A gyógyszerészek társadalmi helyzete a XIX. sz. közepéig átmeneti jelleget mutatott a kereskedő iparos polgár és akadémiai képzettségü értelmiségi között, a XIX. sz. második felétől egyre nagyobb szerepet kapott a gyógyszerész egészségügyi értelmiségi jellege és jelentősége.
7/ A gyógyszertárak személyi ellátottsága a gazdasági helyzet függvényeként nem mutatott egységes képet.
8/ A gyógyszertárak többségét tőkeszegénység jellemezte, igy Békés megyében a gyógyszerellátás nem volt zavartalan.

IRODALOM ÉS FORRÁSHELYEK JEGYZETEI:

122./ I. i.m. Dr Vidovszky K. 41.
123./ I. Gyógyszerészeti Hetilap. Bp. 1865. IV. évf. 14. szám. 217-221. o.
124./ E. i.m. Dr Ragettli J. 121.
125./ F. B. Tfo. Tab. L. gytr.vjk. 922-929/1848.
126./ I. i.m. 123.
127./ I. Gyógyszerészi szemle. 1936. évi 55. szám. 416. o.
128./ E. Steinbuch Ármin képes főárjegyzéke. Bécs Reisser A Könyvnyomdája. VII. Saját Kiadás. Bp. 1911/ 4-22. o.
129./ F. B. Tfo. Tab. C II /1853/IV. D./ 1-9./
130./ F. B. Tfo. gytr.vjk. 1872/16.
131./ F. B. i.m. 83.
132./ F. B. Tfo. Tab. X. gytr.vjk. 459/1831.
133./ F. B. Tfo. gytr.vjk. 1843. jun. 28. Tab. XXX. VIII/ IV. A. 18/2/767.
134./ F. B. Tfo. gytr.vjk. 1854/1611/2.
135./ F. B. i.m. 132.
136./ F. B. i.m. 83.
137./ F. B. Tfo. gytr.vjk. Tab. IV. A. 18/2. 585/1836.
138./ F. B. i.m. 133.
139./ F. B. Tfo. gytr.vjk. Tab. XIII. 1845/46-834.
140./ F. B. i.m. 130.
141./ E. i.m. 96.
142./ E. ifj. Südy Ernő ny. megyei főgyógyszerész közlése.
143./ I. i.m. Dr Palovits Gyuláné. 96.
144./ F. i.m. 83.
145./ F. i.m. 125.
146./ F. B. Tfo. Tab. X. gytr.vjk. 457/831.
147./ F. B. Tfo. 1854/1611/4.
148./ E. Soltész István volt gyógyszertártulajdonos közlése.
149./ F. B. Polg. 165/1945. alapszámon: 1945.szept.27, jul.3, jan.16, febr. 13-i adatok.

150./ F. B. Tfo. Tab. X. gytr.vjk. 1851/1169/1-9.
151./ F. B. i. m. 83.
152./ F. B. i. m. 133.
153./ F. B. Tfo. Tab. L. XI-VIII. 1853/1358/IV.13. 153/1.
154./ F. B. i. m. 149.
155./ F. B. i. m. 83.
156./ F. B. i. m. 125.
157./ F. B. Alisp. Tfo. gytr.vjk. 1892/171/33.
158./ F. B. i. m. 83.
159./ F. B. Tfo. gytr.vjk. Tab. XII. 475/1832.
160./ E. Békés m. Tanács Gyógyszertári Központja. Vázlatrajzok 1951. Dr Ragettli János: felmérései alapján. Funkcionális kapcsolódás rajza.
161./ I. Lenin: Pártszervezet és pártirodalom. Lenin: Az irodalomról. Szikra. 1949/ 14. o.
162./ I. Művészet és felvilágosodás: Művészettörténeti tanulmányok. Akadémiai Kiadó. Bp. 1978. Szerk.: Zádor Anna és Szabolcsi Hedvig. / 15. o.
163./ I. Műalkotások elemzése. IV. Tankönyvkiadó. VII. Kiadás. Bp. 1976./ 303-304. o.
164./ I. i. m. MT. 19. II. K. 1443-1447. o.
165./ I. A Magyar Művészettörténeti munkaközösség évkönyve. Művelt Nép Kiadó. Bp. 1952. Zádor Anna írása./ 25. o.
166./ I. i. m. 163./ 213. o.
167./ I. Kohn Dávid: Gyula város utcái és terei. Gyula. Dobay János Könyvnyomdája. 1937. /5. o.
168./ F. B. i. m. 150.
169./ F. B. Tfo. gytr. vjk. 1169/1851. /2.
170./ F. B. i. m. 149.
171./ E. i. m. Steinbuch Ármin. 128.
172./ E. Tárgyi emlék. Gyula. 14/30. sz. gyógyszertárban.
173./ I. E. H. Gombrich: A művészet története. Gondolat. Bp. 1978/438. o.
174./ I. i. m. 123.
175./ I. i. m. 105. / 880.

176./ I. Az egészségügyre vonatkozó törvények és rendeletek gyüjteménye. "Élet" Irodalmi és Nyomda. RT. Kiadása. Bp. 1939. VIII. K. 1934-1938-ig. 219-224. o.
177./ F. B. i. m. 149.
178./ F. B. i. m. 83.
179./ F. B. Tfo. Tab. LI. 1849/935. ikt.
180./ E. Békés megyei Tanács Gyógyszertári Központ. Kulturterem. Állandó Kiállitási anyag.
181./ F. B. Tfo. 1851/1169. okt. 24. gytr.vjk.
182./ E. i. m. 180.
183./ F. B. i. m. 149.
184./ F. B. i. m. 83.
185./ F. B. i. m. 150.
186./ E. Steinbuch Ármin ezelőtt Wolff FA. és fiai. Képes főárjegyzése. Bp. 1907./ 5-14. o.
187./ F. B. i. m. 149.
188./ E. i. m. 180.
189./ I. i. m. 29. Dr Kedvessy György: A gyógyszerészeti tudományok gyakorlati alkalmazása a gyógyszertári munkában. 9-10/. o.
190./ I. Bakos Ferenc: Idegen Szavak és Kifejezések Szótára. Akadémiai Kiadó. Bp. 1978./ 264. o.
191./ F. B. i. m. 149.
192./ F. B. i. m. 83.
193./ I. Dr Berts József: Orvos-gyógyszerészeti Müszótár. Bp. 1884. / 25 l, 61 l.
194./ I. i. m. 177/732. o.
195./ E. i. m. 180.
196./ F. B. i. m. 181.
197./ F. B. Tfo. gytr.vjk. 1864/1-12. ikt.
198./ I. i. m. 176.
199./ F. i. m. 149.
200./ E. tárgyi emlékek a 14/28. sz. gyulai gyógyszertárban.
201./ E. Féhn Olga gyógyszerész közlése.

202./ I. i. m. 176/225-228. o.
203./ F. B. i. m. 83.
204./ F. B. i. m. 149.
205./ F. B. Tfo ir. gytr.vjk./ 1169/1851/4.
206./ F. B. Tfo. gytr.vjk. 1874/297/875. ikt.
207./ F. B. Törvényszéki jk. Tab. L. XXV. Tfo. 1851/1157. ikt.
208./ F. B. Törvényszéki jk. Tab. L. XLV. Tfo. 1853/1336. ikt.
209./ F. B. Törvényszéki jk. Tab. L. XLVIII. Tfo. 1853/1385.
210./ F. B. Törvényszéki jk. Tab. C XC. Tfo. 1854/1483. IV. 13. 153/1.
211./ F. B. Törvényszéki jk. Tab. CV. 1853/1417. Tfo.
212./ F. B. i. m. 83.
213./ F. B. i. m. 149.
214./ F. B. i. m. 83.
215./ F. B. i. m. 149.
216./ F. B. i. m. 83.
217./ F. B. i. m. 83.
218./ F. B. i. m. 149.
219./ F. B. i. m. 149. 1945. szept. 27-i leltáradat.
220./ I. i. m. 4. Dr Karácsony J. II. K. 460. o.
221./ F. B. Tfo. 1880/1009/1880. nov. 9. Alisp. ikt.
222./ I. i. m. 4. Dr Karácsony J. II. K. 237. o. 246. o. 256. o.
223./ F. B. Tfo. Tab. XXIX. 1839/669. ikt.
224./ I. i. m. Dr Karácsony J. 4. /241. o.
225./ I. i. m. Dr Karácsony J. 4. /217. o.
226./ I. i. m. Bvm. 49. /559. o.
227./ I. i. m. Bvm. 49. /743. o.
228./ I. i. m. Bvm. 49. /473. o.
229./ F. i. m. 104.
230./ I. i. m. Bvm. 226.
231./ I. Gyógyszerészi Hetilap. Bp. 1864. 3. évf. 28. sz. jul. 14./433-435. o.

232./ I. i. m. 176/225. o.
233./ F. B. Tfo. 1456/1854./12. ikt.
234./ F. B. Tfo. 8392/856. ikt.
235./ I. Gyógyszerészi Hetilap. Bp. 1868. 7. évf. 35. sz. eg 29./ 700. o. - 704. o.
236./ I. Gyógyszerészek Zsebnaptára. Bp. 1911/75. o.
237./ I. i. m. 235.
238./ F. B. Békés vm. Közgyülési irat. 799/1803/1.
239./ F. B. Tfo. 1850/1040. Alisp. ikt.
240./ I. Évk. X. K. 46-48. o.
241./ F. B. Tfo. i.m. 83. és 1853/456. ikt. gytr. vjk.
242./ F. B. Tfo. gytr. vjk. Tab. I. 278/1828. ikt.
243./ F. B. Tfo. i. m. 239. és Gyulai Képviselőtestületi jk. 879/1849.
244./ F. B. Tfo. Tab. L. XVIII. 1850 /1100/1.
245./ F. B. Fto. Tab. L. XXIV 185/1854. ikt.
246./ F. B. i. m. 134.
247./ I. Gyógyszerészeti Hetilap. Bp. 1868. okt. 31. 44. szám. 880-881. o.
248./ I. D. 1975. junius IV. 2/13. szám /5. o.
249./ F. B. i. m. 83.
250./ F. B. Tfo. Tab. CII. 1853/1396/1-9/.
251./ F. B. Nyilvántartás a Békés megyében müködő patikás segédekről 1885-1937-ig.
252./ F. B. i. m. 243.
253./ F. B. i. m. 150.
254./ F. B. Tfo. Törvényszéki jk. Tab. IX. 448/1831. ikt.
255./ F. B. i. m. 149.
256./ F. i. m. Féhm Olga. 201.
257./ F. B. Gyulai Képviselőtestületi jk. 83. Kj. 5913/ 1903. ikt.
258./ F. B. i. m. 251. adatai alapján.
259./ I. Comm. Hist. Artis. Med. Suppl. 9-10. Medicina 1977. Zboray Bertalan: Az egészségügyi igazgatás és a gyógyszertárak ellenőrzése Magyarországon. 70. o.

260./ F. i. m. 83.
261./ F. B. Tfo. gytr. vjk. Tab. XI. 468/1831. ikt.
262./ F. B. Tfo. gytr. vjk. 1854/1611/6.
263./ F. B. Tfo. gytr. vjk. Tab. IV. A 18/2. 256/1835.
264./ F. B. Tfo. gytr. vjk. Tab. IV. A 18/2. 294/1834.
265./ I. D. 1975. május IV. évf. 1/12/sz. Rádóczy Gyula: A napóleoni háboruk hatása a gyógyszerkincsünkre. 54-58. o.
266./ F. B. Tfo. Tab. III. 268/1831.
267./ F. B. i. m. 86.
268./ I. D. 1973. augusztus. II. évf. 13/7. sz. Zboray Bertalan: Gyógyszerkülönlegességek a XIX. század végén. 33-36. o.
269./ F. B. Alisp. 17158/1915. ikt.
270./ F. B. Alispáni névmutatókönyv. 12354/1917. ikt.
271./ F. B. Alisp. 1124497/27632/1917. ikt.
272./ I. D. 1973. május II. évf. 3 /6/ sz. Rádóczy Gyula: A régi magyar gyógyszerészi sulyok kialakulása. 29-32. o.
273./ F. B. Alisp. 3758/1872. ikt.
274./ F. B. Alisp. 5336/1875. ikt.
275./ F. B. Alisp. 5439/1879. ikt.
276./ I. D. 1973. április II. évf. 1. sz. Németh Edit - Szmejkál Frigyesné: A gyógyszerkönyvek fejlődésének vázlata. 8-13. o.
277./ I. i. m. 259. Rádóczy Gyula: A Formulae Normales elődeiről. 123-139. o.
278./ F. i. m. 83.
279./ F. B. Tfo. I. 352/1829.
280./ F. B. Tfo. Tab. IV. 407/1831.
281./ F. B. Tab. IV. A/2. 1684/1832.
282./ F. B. Tfo. Tab. L. XIX. 1109/1950.
283./ F. B. Alisp. 1651/1861. ikt.
284./ F. B. Alisp. 3889/1869. ikt.
285./ F. B. Alisp. 1353/1868. ikt.
286./ F. B. Tfo. Tab. XXX. 681/1839.

287./ F. B. Tfo. Tab. XXXII. IV. A. 17 18/2. 710/1840.
288./ F. B. Tfo. Tab. V. 410/1831.
289./ F. B. Tfo. Tab. XIV. 500/1833.
290./ F. B. Tfo. IV. A. 18/2. 294/1834.
291./ F. B. Tfo. L. XVIII. 1100/1850.
292./ F. B. Tfo. Tab. IV. B. 153/1850.
293./ E. B. Tisztifőorvos iktatószám nélküli iratai 1861-1862-ig. Összefüzött vények.
294./ F. B. Alisp. 283/1869. ikt.
295./ I. i. m. 176.
296./ E. Féhn Olga gyógyszerésznő /Gyula/ tulajdonát képező nyilvántartókönyv alapján
297./ I. i. m. Dr Palovits Gyuláné. 96.
298./ I. D. 1973. augusztus II. évf. 3 /7/ sz. Dr Palovits Gyuláné: Neves gyógyszerészek Békés megyében 10-13. o.

F Ü G G E L É K

id. Kiss Ferenc. /1816 - 1892/

1816 julius 20-án született Macskáson /Hont megye/. Alapfoku iskoláit szülőhelyén, középiskolai tanulmányait Veszprémben, Komáromban, Pápán végezte. Édesapja, aki a zirci főapátság főerdőlovagja volt, nagy gondot forditott fia nevelésére. Kiváló tanulmányi eredményt elért és a természettudományok iránt fogékony fiát a gyógyszerészi pályára adta. Gyakornoki éveit 1836-1839-ig részint Veszprémben töltötte. /299/

A Békés megyei levéltárban található adatok alapján 1838-ban "segéd" volt Szarvason. /300/

Diplomáját 1840 julius 24-én nyerte Pesten. 1840-1841-ig provizor volt Szarvason a "Gyors Szarvas"-hoz cimzett gyógyszertárban, 1842-ben Csabán, mint segédet tüntetik fel a gyógyszertárvizsgálati jegyzőkönyvben. /301/
1843-ban nyitotta meg Kőrösladányban a "Szent Háromság"-hoz cimzett gyógyszertárat, amelyet 1855-ben Szeghalomra helyezett át.
Tevékenységének vázlatos összefoglalása: /Társadalmi tevékenysége/

- Alapitó tagja, pénztárosa, majd igazgatója a Szeghalom-vidéki Takarékpénztár Részvénytársaságnak.
- Alapitó tagja, pénztárosa, elnöke a Szeghalmi Kaszinónak.
- Megyebizottsági tag, községi képviselő, iskolaszéki elnök, világi elnöke a Szeghalmi róm. kath. egyháztanácsnak, összeiró bizottsági elnöke a képviselőválasztók névjegyzékének, Szeghalom községi számadásokat vizsgáló bizottságának elnöke.

A Magyarországi Gyógyszerész Egylet 15.-ik /Békés megyei/ járásának igazgatója is volt.
1873-ban a Szeghalmon lezajlott kolerajárvány idején

2986 Ft /ma 150 ezer Ft/ értékü gyógyszerrel támogatta a község lakosságát. /302/
Szakmai müködése - érdemei.
1849 őszén Than Károly első principálisa volt.
Tudományos Közleményei jelentek meg a külföldi és belföldi lapokban. /Kőrösladány és Szeghalom község határában lévő Cséfán puszta magnézium-szulfát tartalmu keserüvizének elemzési adatairól, és a vásárhelyi keserüviz vegybontásának problémáiról stb./
Az ő munkásságának tudható, hogy a hódmezővásárhelyi strand vizét gyógyviznek, Gyopáros vizét gyógyfürdőnek nyilvánitották. Gyopáros /Békés megye/ település fejlődését és fiókgyógyszertár létesitését segitette elő.
1892. január 5-én halt meg.

ifj. Kiss Ferenc. / 1863-1894./

1892-ben vette át édesapja szeghalmi gyógyszertárát. Rövid élete alatt a gyógyszerészi szakirodalom jeles müvelője volt.
1885 szeptember 4-én tartott előadást a Magyarországi Gyógyszerész Egyletben /Rozsnyay Mátyással egyidőben/ "A Phenol - Netriumphenolat - Salicylsav és Natriumsalicylatról" cimen. /303/

id. Ragettli János. / 1883-1970./

1883 március 28-án született Törökszentmiklóson. Általános iskoláit 1891-1894-ig Törökszentmiklóson, gimnáziumi tanulmányait 1894-1900-ig Iglón végezte el. 1901-1903-ig gyakornokoskodott, 1903-1905-ig folytatta egyetemi tanulmányait Budapesten. Gyógyszerészi oklevelét 1905 junius 23-án nyerte. 1905-1910-ig Törökszentmiklóson és Nagyváradon dolgozott gyógyszertárakban, közben önkéntes katonai szolgálatot is teljesitett.
1910-ben vásárolta meg Békésen az "Isteni Gondviselés"-

hez cimzett gyógyszertárat. 1914-ben frontszolgálatot teljesitett, majd a háboru befejezéséig a temesvári és a békéscsabai katonai kórházakban dolgozott.
A háboru befejezése után visszatért békési gyógyszertárába.
A lakosság gyógyszerellátását minden körülmények között biztositotta, a román megszállás idején éppen ugy, mint a II. világháboru idején, amikor a szovjet katonai alakulatok gyógyszerellátását is biztositotta Békésen. 1911-től Ipartestületi tag volt Békésen, alapitó és vezetőségi tagja volt a Szeszfőzde és Kosárfonó ipari Szövetkezeteknek.
Alapitásától kezdve tagja volt a Magyar Gyógyszertudományi Társaságnak. 1947-től választmányi póttagja volt az Országos Gyógyszerész Egyesületnek. Hivatásának élő, köztiszteletbenálló gyógyszerész volt, aki jelentős szerepet vállalt a község életében. /304/

Réthy Béla. / 1862-1935./

1862-ben született Szarvason. Szüleinek 12 gyermeke volt, nehéz körülmények között iskoláztatták gyermekeiket. 1877-1880-ig Ujaradon gyakornokoskodott, majd a gyakornoki vizsga letétele után Varságh Béla békéscsabai gyógyszertárában vállalt kondiciót. 1881-ben Aradon Rozsnyay Mátyás gyógyszertárában dolgozott. 1882-től a budapesti egyetemen Than Károly tanitványa volt, tanulmányait Varságh Béla anyagi ösztönzése mellett folytatta, és a "Gyógyszerészi Hetilap"-ban közölt cikkeiért kapott összeg segitségével 1884-1888-ig mint okleveles gyógyszerész Békéscsabán dolgozott a "Sas"-hoz cimzett gyógyszertárban. 1888-ban Kétegyházán létesitette a "Vöröskereszt"-hez cimzett gyógyszertárat, ezt eladta és 1891-ben kibérelte a pásztói gyógyszertárat.
1892-től bérelte ki a "Sas"-hoz cimzett gyógyszertárat Békéscsabán, melynek gyógyszerellátó tevékenysége nagyban hozzájárult Békéscsaba fejlődéséhez. /305/

1936-ra a "Réthy Béla vegyészeti labor és gyógycukorkagyár" . . . " a legnagyobb szakmabeli gyára az országnak". /306/

Dr Südy Ernő. / 1882-1973./

1882-ben született Békéscsabán. Békéscsabán és Nagyváradon, majd Szarvason végezte tanulmányait. Hat gimnázium elvégzése után édesapja békéscsabai gyógyszertárában töltött egy évet gyakornokként. Tanulmányait a nagyszombati "Fekete papok" gimnáziumában folytatta, itt ismerkedett meg alaposabban a komoly zenével és kötött barátságot Kodály Zoltánnal. Érettségi után ujabb egy év gyakornokság következett édesapja "Megváltó"-hoz cimzett gyógyszertárában, majd 1902-1904-ig Kolozsvárott folytatta tanulmányait az egyetemen. A gyógyszerészi karon kivül beiratkozott a Konzervatóriumba és két évre az orvoskarra is. 1904-ben gyógyszerészi diplomájának megszerzése után beiratkozott Than Károly kémiai intézetébe doktoranduszna k. Doktori értekezését 1905-ben fogadják el, melynek cime /témája/: Higany térfogatos meghatározása szerves vegyületekben. Ezt követően Bécsben, majd 1906-ban a pécsi "Magyar Korona"-hoz cimzett gyógyszertárban, 1909-1922-ig pedig édesapja gyógyszertárában dolgozott Békéscsabán. 1913-ban alakitotta meg az "Auróra" kört, amely a város zenei életében évtizedeken át irányitó szerepet töltött be.
A szinvonalas zenei programok az ország zeneértő közönségét a városba vonzották, Kodály Zoltán és Bartók Béla is többször jelen volt ezeken az előadásokon.
Dr Südy Ernő a Tanácsköztársaság idején vezető szerepet vállalt, 1919-ben lépett be a Kommunisták Magyarországi Pártjába.
Elnöke volt a Károlyi Pártnak és az Egészségügyi Dolgozók Szakszervezetének is. 1930-ban a Magyarországi Gyógyszerész Egyesület Vidéki Szervezetének elnökévé választották.

Kulturális tevékenysége növelte a város tekintélyét, hirnevét, Békéscsaba kulturális életének fellenditésével sokat tett a település fejlesztéséért, igy a gyógyszertári hálózat fejlődéséért. /307/

Varságh Béla. /1840-1925./

Békéscsaba társadalmi életének legkiemelkedőbb alakja volt, aki a város fejlődésében igen jelentős szerepet játszott. 1840-ben született Mezőberényben. Középiskoláit Szarvason végezte, diplomáját 1867-ben kapta meg, ezt követően Borossebesen, Orosházán, Battonyán dolgozott, mint gyógyszertári alkalmazott. 1869-ben vásárolta meg a békéscsabai "Sas"-hoz cimzett gyógyszertárat. Több iskola és Muzeumi Egyesület alapitója volt. Tagja volt a városi és megyei képviselőtestületnek, a megyei állandó választmánynak, a Rudolf reálgimnázium kormányzóbizottságának, tiszteletbeli elnöke volt az Országos Gyógyszerész Egyesületnek, résztvett az evangélikus egyház ügyvitelében, az ő tevékenységéhez füződik a Békéscsabai Takarékpénztár Egyesület alapitása, melynek igazgatója majd elnöke volt, ő hozta létre a Békéscsabai Muzeum Egyesületet és vezette 1899-1914-ig.
Munkájáért a király "Ferenc József" renddel tüntette ki, a háboru alatt kifejtett munkásságáért I. oszt. Vöröskereszt érdemrendet kapott.
Szöllőskertjével hozzájárult Békéscsaba gazdasági fejlődéséhez is.
Halála után utcát neveztek el róla /ma Oláh István utca/. /308/

Vidovszky István. / 1889-1968./

1889-ben született Gyomán.
1914-ben szerzett gyógyszerészi oklevelet és 1915-ben tett approbációs vizsgát. 1916-ban kikerült az orosz frontra, ahol fogságba esett innen 1920-ban sikerült szökéssel hazakerülnie. A háboru idején, a fogságban töltött idő alatt sokat tanult, képezte magát.
1920-tól a békéscsabai "Sas"-hoz cimzett gyógyszertárban dolgozott, megszerezte a cukorkakészitő mesteri oklevelet. 1926-ban létesitette a "Megváltó"-hoz cimzett gyógyszertárat. 1926-tól sokat tett Békéssámson felvirágoztatásáért, ahol kifejtette a gyógyszertár már vázolt gyógyszerellátó tevékenységét.
Nagyrabecsült haladó gondolkodásu ember volt.
Egyetemi évei alatt tagja volt a baloldali nézeteiről ismert Galilei Körnek. Elnöke volt a Gyógyszerész hallgatók segitő egyesületének. A "Gyógyszerészet" c. szaklapban szakmapolitikai jellegü irásokat közölt.
1945-ben lépett be az MKP- tagjai soraiba. Békéssámsonban ő szervezte meg a Kommunista párt helyi szervezetét. /309/

IRODALOM ÉS FORRÁSHELYEK JEGYZETEI:

299./ I. D. 1973. II. évf. 3 /7 sz./ Dr Táplányi Endre: Than Károly első principálisa Kiss Ferenc kőrösladányi majd szeghalmi gyógyszerész. 14-16. o.
300./ I. i. m. Gecsei L. 102/77. o.
301./ F. B. Tfo. Tab. XXXVI. IV. A 18/2. 750/1842.
302./ I. i. m. Dr Táplányi E. 299.
303./ I. i. m. Dr Táplányi E. 299.
304./ E. i. m. 121.
305./ I. i. m. D. Dr Palovits Gyuláné. 298.
306./ I. i. m. Bvm. 49/726. o.
307./ I. i. m. D. Dr Palovits Gyuláné. 298.
308./ I. i. m. Dr Palovits Gyuláné. 298.
309./ I. i. m. D. Dr Palovits Gyuláné. 298.

12. ábra. A békési "Isteni Gondviselés"-hez cimzett gyógyszertár 1927-ben kialakitott uj portálrésze.

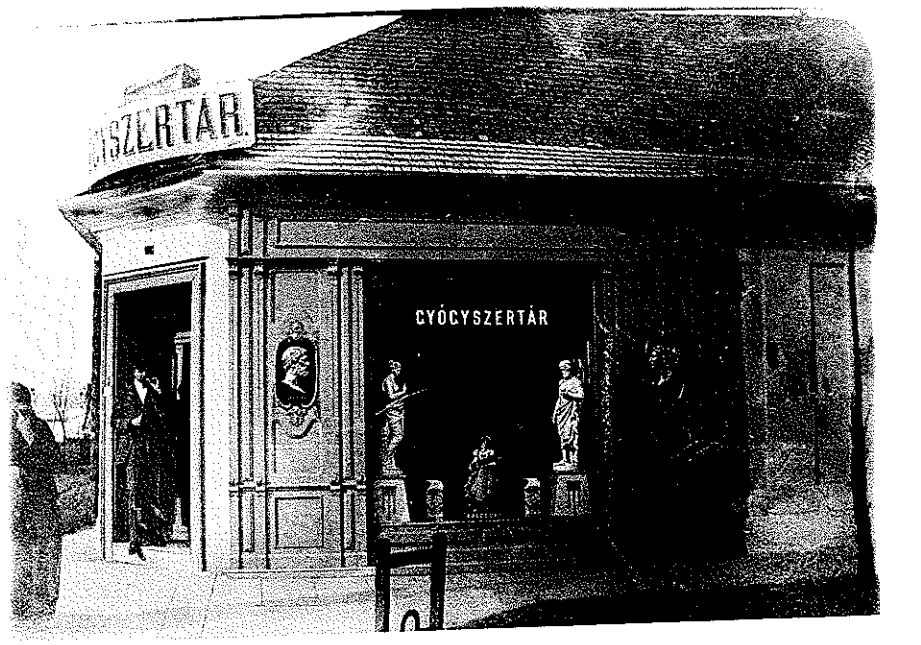

13. ábra. A békési "Isteni Gondviselés"-hez cimzett gyógyszertár településen belüli elhelyezése.

14. ábra. Biedermeier mérlegszekrény a XIX. század közepéről.

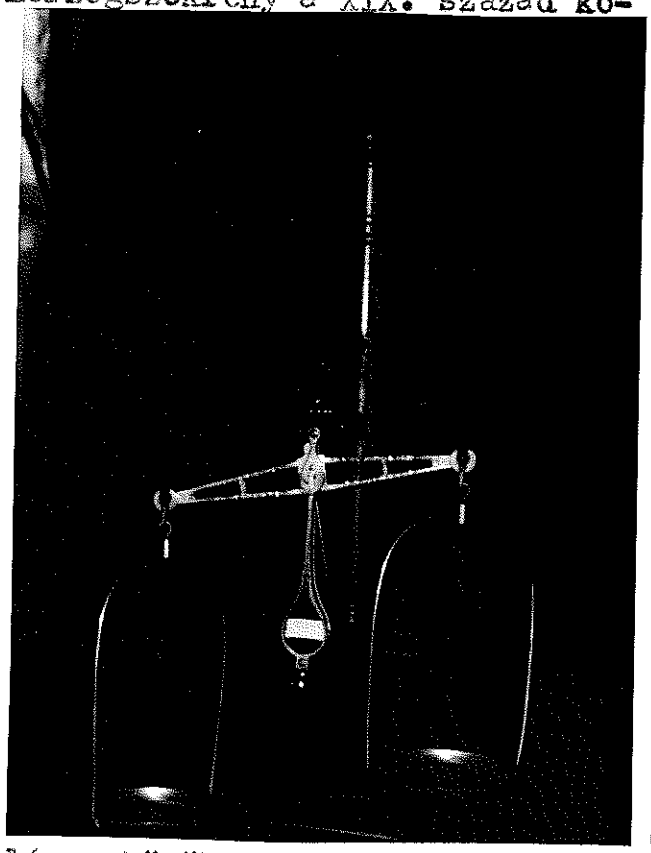

15. ábra. Gyógyszertároló eszközök a XIX. század elejéről.

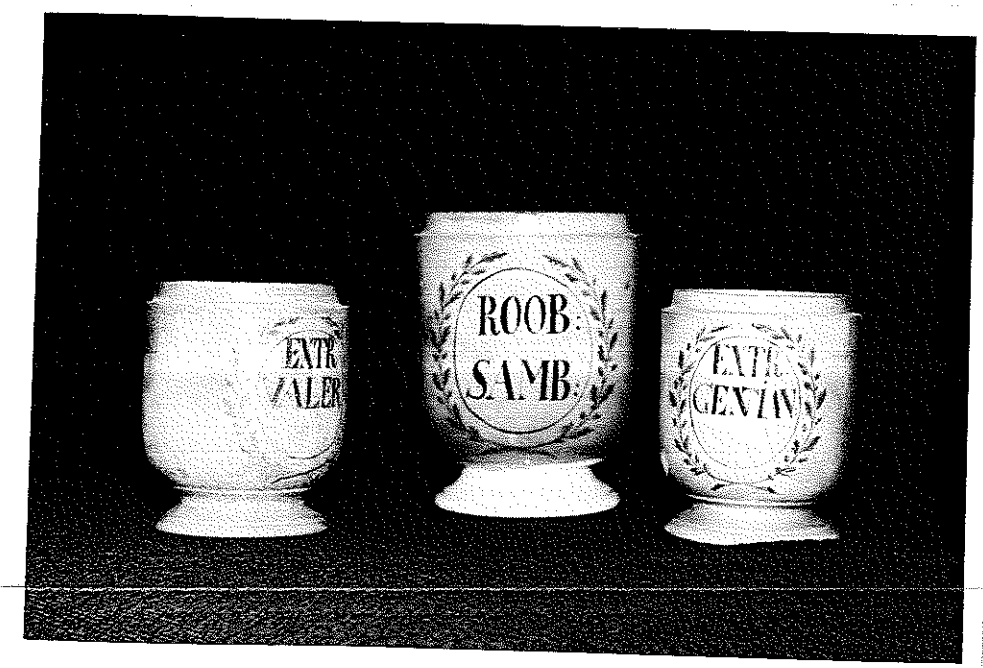

16. ábra. Gyógyszertároló eszközök a XIX. század közepéről.

17. ábra. Gyógyszertároló eszközök a XIX. század közepéről.

18. ábra. A gyulai "Aranykereszt"-hez címzett gyógyszertár officinájának részletei.

19. ábra. Gyógyszerkészitő eszköz, mérleg a XIX. század közepéről.

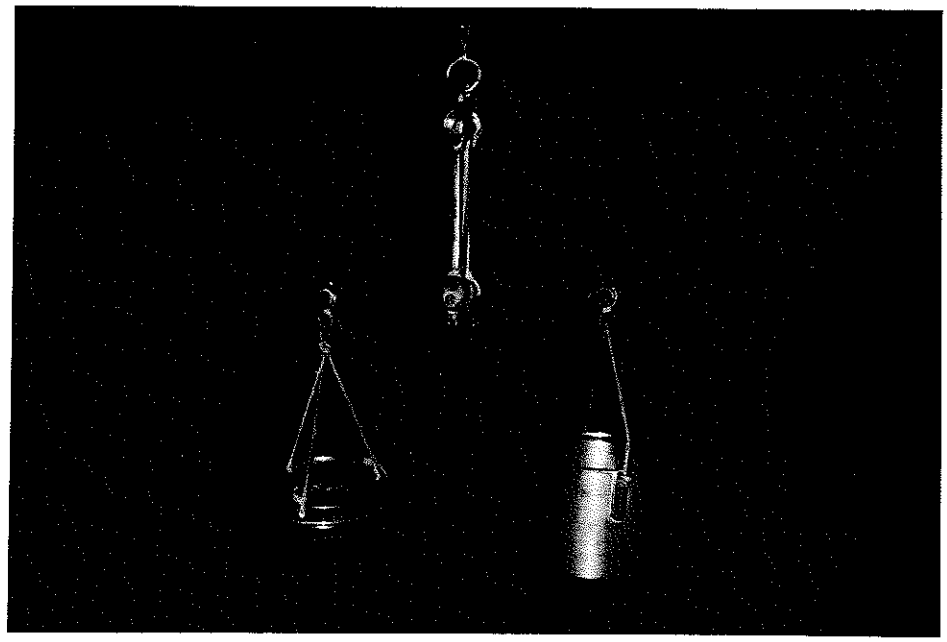

20. ábra. Kupformáló készülék a XIX. század közepéről.

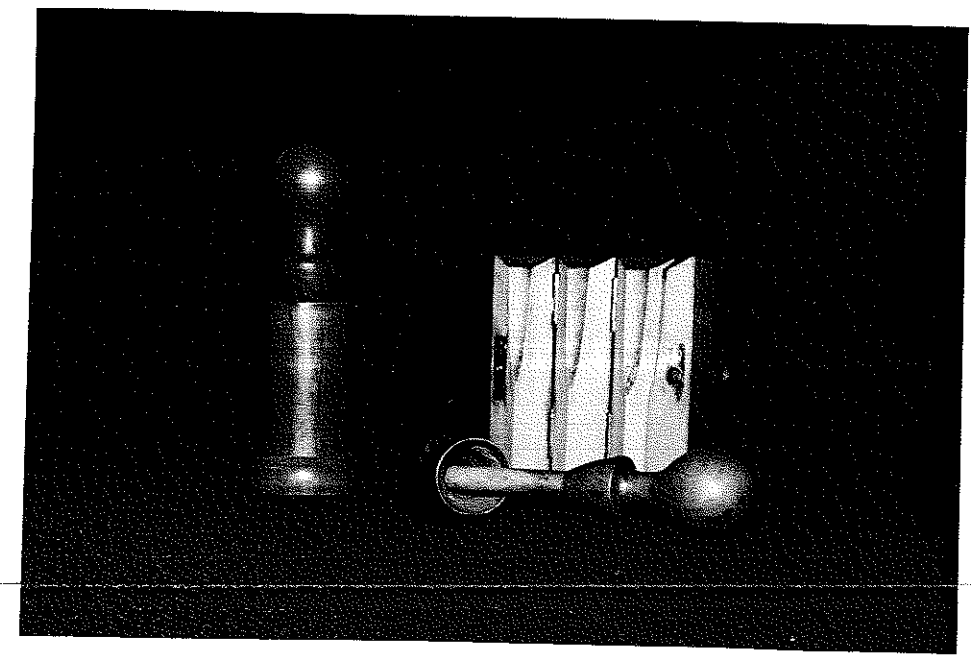

21. ábra. Laboratóriumi gyógyszerkészitő eszközök a XIX. század elejéről.

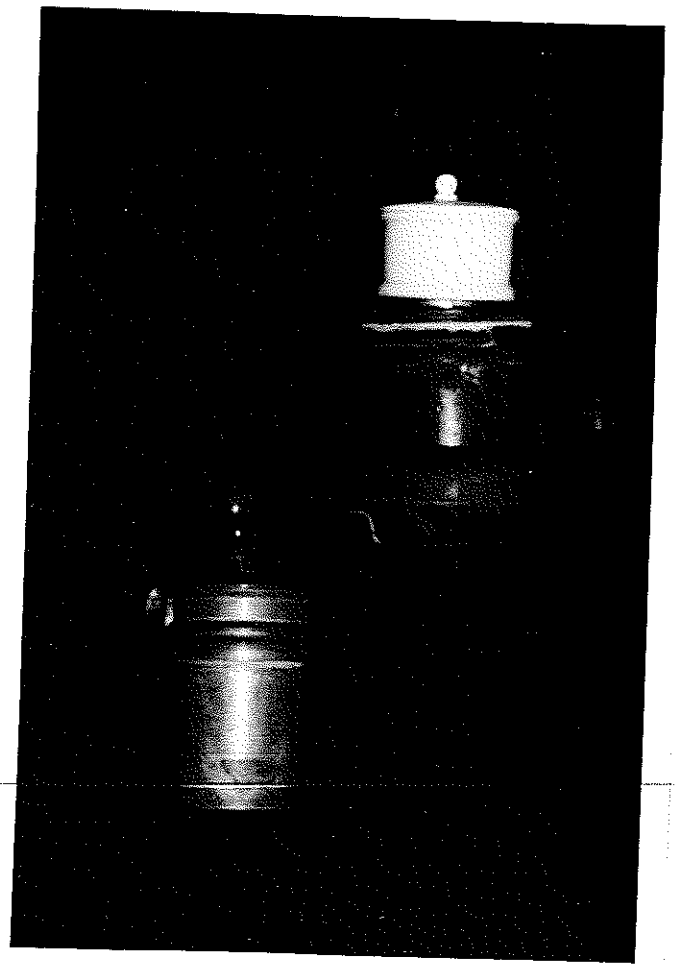

VII.sz. TÁBLÁZAT

A tulajdonjog változásának vizsgálata Békés megye egyes gyógyszertáraiban és a gyógyszertárak kezelői, bérlői.
/1770 - 1950-ig/

R = reáljogu
Sz = személyes jogu
a = alapitási idő
K = kezelő
B = bérlő

Békés	"Fehér hattyu"	R.a: 1823
Idő	Tulajdonos:	Kezelő, bérlő, idő:
1823-1868	Koritsánszky Mihály okl. gyógyszerész	
1868-1885	Benedicty József okl. gyógyszerész	
1885-1918	Benedicty Gyula okl. gyógyszerész	
1918.IV.2-1918.X.25.	ifj. Bokas József okl. gyógyszerész	
1918.X.25-1918.XII.10	Kiss Lajos okl. gyógyszerész	
1918.XII.10-1938.	Zólyomi Polgári Bank	K.: 1918-1928-ig Benedicty Gyula okl.gyógysz.
1938-1950	ifj.Benedicty József okl. gyógyszerész	K.: ifj.Benedicty József okl.gyógysz. 1928-1938.

Békés	"Isteni Gondviselés"	Sz. a: 1870
1870-1896	id.Debreczeni Károly okl. gyógyszerész	
1896-1899	Winkler István okl. gyógyszerész	
1899-1910	ifj.Debreczeni Károly okl. gyógyszerész	

Békés	"Isteni Gondviselés"	Sz.a: 1870
1910-1950	id.Ragettli János okl. gyógyszerész	K.: 1914-ben Szatmári Kálmán K.: 1915-ben Heisz Imre okl.gyógysz.

Békés	"Arany csillag"	Sz.a: 1889
1889-1894	Jantyik Mihály okl. gyógyszerész	
1894-1897	Lacsny István okl. gyógyszerész	
1897-1901	Tóth Kálmán okl. gyógyszerész	
1901-1906	Spitzer Miklós okl. gyógyszerész	
1907-1950	özv.Spitzer Miklósné özvegyi jogon	1907-1950-ig 21 okleveles gyógyszerész kezelte

Békés	"Megváltó" /"Sas"/	Sz.a: 1908
1908-1911	Pák János okl. gyógyszerész	K.: 1911. Forster Imre okl.gyógysz. / tulajdonos halála miatt /
1911-1925	Vertán Dezső okl. gyógyszerész	
1925-1927	a tulajdonos halála után nincs uj tulajdonos	K.: 1925-1927-ig Vasvári Béla okl.gyógysz.
1927-1929	Székely Ferenc okl. gyógyszerész	
1929-1950	özv.Székely Ferencné özvegyi jogon	K.: 1929-1950-ig 8 okleveles gyógyszerész kezelte

Békés	"Diadal"	Sz.a: 1935
1935-1950	Kovács István okl. gyógyszerész	

Békéscsaba	"Aranysas" /"Sas"/	R.a: 1812
1812-1832	Halimar György okl. gyógyszerész	
1832-1854	Majláth Rudolf okl. gyógyszerész	
1854-1862	Mudrony János okl. gyógyszerész	B.
1862-1869	Laczay József okl. gyógyszerész	A tulajdonos hajlott kora miatt.
1869-1911	Varságh Béla okl. gyógyszerész	B. 1892-1911. Réthy Béla okl. gyógyszerész
1911-1931	Réthy Béla okl. gyógyszerész	B. 1923-1928. Réthy Károly okl. gyógyszerész
1931-1936	Réthy Károly gyógysz. ifj.Réthy Béla " " " Réthy István vegyész	B. 1928-1931. ifj. Réthy Béla okl. gyógyszerész
1936-1950	Réthy Károly és Béla okl. gyógyszerészek és az édesanyjuk özv. Réthy Béláné.	

Békéscsaba	"Szent István"	Sz.a: 1868
1868-1915	Badics Elek okl. gyógyszerész	
1915-1921	Badics Elekné özvegyi jogon	K.: 1915-1921-ig Varga Antal okl. gyógyszerész
1921-1946	ifj. Badics Elek okl. gyógyszerész	
1946-1950	Medvegy Béla okl. gyógyszerész	

Békéscsaba	"Megváltó"	Sz.a: 1885
1885-1922	Südy István okl. gyógyszerész	
1922-1943	Dr. Südy Ernő okl. gyógyszerész	B. 1938-1943. ifj. Südy Ernő okl. gyógyszerész
1943-1950	ifj. Südy Ernő okl. gyógyszerész	

Békéscsaba	"Aranykereszt"	Sz.a: 1895
1895-1933	Lőrinczy László okl. gyógyszerész	B. 1933-ban Göbl Nándor okl. gyógyszerész
1934-1947	özv.Lőrinczy Lászlóné özvegyi jogon	K.: 1934-1947. Paulinyi József okl. gyógyszerész
1947-1950	Klasz Rudolf okl. gyógyszerész	

Békéscsaba	"Luther Márton"	Sz.a: 1902
1902-1907	Törzs Kálmán okl. gyógyszerész	
1907-1918	Ferenczi Árpád okl. gyógyszerész	
1919-1926	özv. Mispál Frigyesné okl. gyógyszerész	A kiskoru gyermek miatt
1926-1931	Mispál Edit a gyermek jogán	K.: Varga Antal okl. gyógyszerész
1932-1950	Mispál Edit okl. gyógyszerész	B. 1926-1932 Késmarki Elek okl. gyógyszerész

Békéscsaba	"II.Rákóczi Ferenc"	Sz.a: 1906
1906-1945	Radó Miklós okl. gyógyszerész	K.: 1935-1945 Radó László okl. gyógyszerész
1945-1950	Nincs tulajdonos, a Radó család a fasizmus áldozata	K.: 1945-1950 Kovács L. András okl. gyógyszerész

Békéscsaba	"Magyar Korona"	Sz.a: 1914
1914-1931	Debreczeni Károly okl. gyógyszerész	
1931-1950	Abonyi László okl. gyógyszerész	

Békéscsaba	"Szent Antal"	Sz.a: 1923
1923-1929	Felker Lajos okl. gyógyszerész	
1929-1930	Miklós Pál okl. gyógyszerész	
1930-1950	Dolesch József okl. gyógyszerész	

Békéscsaba	"Isteni Gondviselés"	Sz.a: 1936
1936-1950	Varga Antal okl. gyógyszerész	

Békéscsaba	"Remény"	Sz.a: 1938
1938-1950	Szeberényi Andor okl. gyógyszerész	

Gyula	"Megváltó"	R.a: 1770
1770-1777	Pashard János okl. gyógyszerész	
1777-1807	Stiller Antal okl. gyógyszerész	
1807-1822	Shuszky Gáspár okl. gyógyszerész	K.: 1821. Csalai Imre okl. gyógyszerész
1823-1827	Schmidt József magánzó	1823-1827 4 kezelő
1828-1844	Grindl Károly okl. gyógyszerész	
1845-1861	Peer János okl. gyógyszerész	
1861-1873	Winkler Ferenc okl. gyógyszerész	
1873-1877	Oppenhauer József kereskedő	K.: 1873-1882 Winkler Ferenc okl. gyógyszerész
1877-1882	Winkler Ferencné született Oppenhauer Rózsa	K.: 1882-1883 Gänhardt Albert okl. gyógyszerész
1882-1917	özv. Winkler Ferencné	K.: Winkler Lajos okl. gyógyszerész
1917-1942	Winkler Lajos okl. gyógyszerész	K.: 1927-1942 ifj. Winkler Ferenc okl. gyógyszerész
1942-1950	ifj. Winkler Ferenc okl. gyógyszerész	

Gyula	"Oroszlán"	R.a: 1804
1804-1807	Schuszky Gáspár okl. gyógyszerész	

Gyula	"Szentháromság"	R.a: 1851
1851-1863	Lukács Ágoston okl. gyógyszerész	
1863-1882	Örley István okl. gyógyszerész	

Gyula	"Szentháromság"	R.a: 1851
1882-1889	Örley István örökösei	K.: 1882-1887 Örley Károly okl. gyógyszerész
1889-1912	Nagy Jenő okl. gyógyszerész Nagy Jenőné mint házastárs	K.: 1887-1889 Nagy Jenő okl. gyógyszerész
1912-1918	2/3 rész Nagy Jenőné 1/3 rész Nagy Stefánia	
1918-1921	Mezőturi Gazdasági Takarékpénztár	K.: 1918-1921 Tersanszky Károly okl. gyógyszerész
1921-1925	Rácz Jenő okl. gyógyszerész Király Lajosné magánzó	
1925-1931	Békéscsabai Takarék-pénztári Egyesület	K.: 1925-1926 Kertész Dezső okl. gyógyszerész K.: 1926-1928 Nagy Kálmán okl. gyógyszerész K.: 1929-1931 Mysley Endre okl. gyógyszerész
1932	Kelemen Zoltánné magánzó	K.: 1932-1934.XII.30. Király Lajos okl. gyógyszerész
1932-1934	Kelemen Zoltánné 3/10-rész Király Lajos 7/10-rész okl. gyógyszerész	
1934.I.hó	Király Lajos 0,7 rész okl. gyógyszerész	
1934.VI.29.	Kelemen Zoltánné 0,15 rész Lanfer Sándor és neje 0,15 rész magánzók	
1934.VI.30.	Lanfer Sándor 10/20 r. Lanfer Sándorné 4/20 r.	K.: 1935-1936 Lukács Jenő okl. gyógyszerész
1934.XII.30.	Király Lajos 3/20 rész Soltész István 3/20 " okl. gyógyszerész	

Gyula	"Szentháromság"	R.a: 1851
1935-ben	50/100 rész Lanfer S. és neje 15/100 rész Király Lajos okl. gyógyszerész 10/100 rész özv. Kelemen Zoltánné 25/100 rész Soltész István okl. gyógyszerész	
1936. év elején	Soltész István 35/100 rész Király Lajos 15/100 rész Lanfer Sándor és neje 50/100 rész kereskedők	
1936.év végén	50/100 Dávid István okl. gyógyszerész 35/100 Soltész István okl. gyógyszerész 15/100 Király Lajos okl. gyógyszerész	K.: 1936 Soltész István okl. gyógyszerész K.: 1937 Dávid István okl. gyógyszerész
1937-1950	Bírói árverésen elkobozzák Király Lajos - tól a 15/100-ad részt 1937-ben. 65/100 Dávid István és neje	K.: 1938-1941 Dávid István okl. gyógyszerész deportálás miatt 1941-ig
	35/100 Soltész István okl. gyógyszerész	K.: 1941-1950 Soltész István okl. gyógyszerész

Gyula	"Vereskereszt" /"Aranykereszt"/	Sz.a: 1888
1888-1907	Bodoky Mihály okl. gyógyszerész	K.: 1905-1907 Wieland Dénes okl. gyógyszerész
1907-1911	özv.Bodoky Mihályné özvegyi jogon	K.: 1907-1911 Erdélyi Géza okl. gyógyszerész

Gyula	"Vereskereszt" /"Aranykereszt"/	Sz.a: 1888
1911-1936	Wieland Dénes okl. gyógyszerész	
1936-1950	özv. Wieland Dénesné özvegyi jogon	K.: 1936-1950 Féhn Olga okl. gyógyszerész

Gyula	"Szent József"	Sz.a: 1903
1903-1922	ifj. Payer Béla okl. gyógyszerész	K.: 1921-1922 Práger Frigyes okl. gyógyszerész vétel előtt
1922-1950	Práger Frigyes okl. gyógyszerész	K.: 1944-1945 Vékony István 1945-1950-ig Kemény Imre okl. gyógyszerész a tulajdonos deportálása miatt

Gyula	"Szeretet"	Sz.a: 1930
1930-1945	Kéler János okl. gyógyszerész	
1945-1950	Kéler Stefánia okl. gyógyszerész	

Mezőberény	"Isteni Gondviselés"	R.a: 1830
1830-1838	Kosztyik Ferenc okl. gyógyszerész	K.: 1837-1838 Hartmann József okl. gyógyszerész
1839-1848	Geyer Károly okl. gyógyszerész	
1848-1850	Szentkátai István okl. gyógyszerész	
1850-1874	Nánász Nep János okl. gyógyszerész	
1874-1906	Urszinyi László okl. gyógyszerész	

Mezőberény	"Isteni Gondviselés"	R.a: 1830
1906-1908	Zygmontovics Géza okl. gyógyszerész	
1908	dr. Renner Mártonné magánzó	K.: 1908-1921 dr. Renner Márton okl. gyógyszerész
1908-1921	Báró Majtényi Béláné földbirtokos	B.: 1908-1921 dr. Renner Mártonné
1921-1935	Rau József okl. gyógyszerész	
1935-1947	Thaller Gyuláné magánzó	K.: 1935-1947 Thaller Gyula okl. gyógyszerész
1947-1950	Kovách Tihamér okl. gyógyszerész	

Mezőberény	" Oroszlán "	Sz.a: 1899
1899-1917	Hacskó Lajos okl. gyógyszerész	K.: 1909-1917 Ács Mihály okl. gyógyszerész B.: 1900-1906 Zygmontovics Géza okl. gyógyszerész
1917-1923	Grünvald Imre okl. gyógyszerész	
1923-1950	Beretzki Péter okl. gyógyszerész	K.: 1923-1925 Grünvald Imre okl. gyógyszerész K.: 1928 Pesti Erzsébet okl. gyógyszerész A tulajdonos gyermeke beteg. K.: 1935 Hacskó Lajos okl. gyógyszerész A tulajdonos amerikai utja miatt K.: 1935 Huber László okl. gyógyszerész

Mezőberény	"Megváltó"	Sz.a: 1923
1923-1950	Szabó Árpádné /Komlódi Zsuzsanna/ okl. gyógyszerész	

Orosháza	"Megváltó"	R.a: 1830
1830-1852	Juhász Tódor okl. gyógyszerész	K.: 1850 Fábri Dániel okl. gyógyszerész A tulajdonost eltiltják a vezetéstől.
1852-1870	Olmossy Antal okl. gyógyszerész	K.: 1851 Olmossy Antal okl. gyógyszerész
1870-1880	Medveczky Henrik okl. gyógyszerész	K.: 1875-1880 Mettenmayer Alajos okl. gyógyszerész A tulajdonos elmebeteg lett.
1880-1881	özv. Medveczky Henrikné	
1881-1885	Medveczky Henrik kiskoru gyermekei örökölték	K.: 1881-1885 Sperlágh Ignác okl. gyógyszerész
1885-1903	Sperlágh Ignác okl. gyógyszerész	
1903-1904	özv. Sperlagh Ignácné	K.: 1903 Kombuti János okl. gyógyszerész
1904-1918	Erdődy István okl. gyógyszerész	K.: 1904 Endrődi István okl. gyógyszerész
1918	Erdődy Alice a gyermek jogán	K.: 1918 Zalay Lajos okl. gyógyszerész
1919-1950	Zalay Lajos okl. gyógyszerész	K.: 1947-1950 dr. Turbucz Imre okl. gyógyszerész

Orosháza	"Fehér Kigyó"	Sz.a: 1876
1876-1891	Perlóczy Lajos okl. gyógyszerész	
1891-1912	Laitner Zsigmond okl. gyógyszerész	K.: 1905-1912 Adler Miksa okl. gyógyszerész A tulajdonos idős kora miatt.
1912-1938	dr. Adler Miksa okl. gyógyszerész	
1938-1947	Adler Irén okl. gyógyszerész	
1947-1950	dr. Telkessy Gábor okl. gyógyszerész	

Orosháza	"Isteni Gondviselés"	Sz.a: 1894
1894-1910	Kristoffy Dezső okl. gyógyszerész	
1910-1916	özv. Kristoffy Dezsőné özvegyi jogon	K.: 1910-1916 dr. Darványi Árpád okl. gyógyszerész
1916-1934	dr. Darványi Árpád okl. gyógyszerész	
1934-1940	Kertész József okl. gyógyszerész	
1940-1950	özv. Kertész Józsefné özvegyi jogon	K.: 1940-1950 Jakab Lászlóné /sz.:Kertész Magda/ okl. gyógyszerész

Orosháza	"Kossuth Lajos"	Sz.a: 1907
1907-1922	Platthy János okl. gyógyszerész	
1922-1950	Molnár Mihály okl. gyógyszerész	

Orosháza	"Remény"	Sz.a: 1921
1921-1929	Sal János okl. gyógyszerész	
1929-1930	Vass Jenő okl. gyógyszerész	
1930-1945	Sarkadi Imre okl. gyógyszerész	
1945-1950	özv. Sarkadi Imréné	K.: 1945-1950 Ludmáy Barna okl. gyógyszerész

Orosháza	Gyopárosfürdői "Remény" fiók gytr.	Sz.a: 1925
1925-1929	Sal János okl. gyógyszerész	K.: 1925-1927 Varga Béla okl. gyógyszerész
1929-1930	Vass Jenő okl. gyógyszerész	K.: 1927-1928 Endresz Artur okl. gyógyszerész
1930-1932	Sarkadi Imre okl. gyógyszerész	K.: 1928-1932 Fodor Ferenc okl. gyógyszerész

Szarvas	"Gyors Szarvas"	R.a: 1803
1803-1824	Velits János okl. gyógyszerész	K.: 1824 Töltési Sámuel okl. gyógyszerész
1825-1843	Töltési Sámuel okl. gyógyszerész	
1844-1848	Pintzés Gábor okl. gyógyszerész	K.: 1848-1850 Forster Károly okl. gyógyszerész
1848-1850	özv. Pintzés Gáborné	
1850-1877	Scheftsik Mihály okl. gyógyszerész	Nőülvette özv. Pintzésnét
1877-1902	Medveczky József okl. gyógyszerész	
1902-1906	Nigrinyi Zoltán okl. gyógyszerész	B.: 1903 Wieland Dénes okl. gyógyszerész

Szarvas	"Gyors Szarvas"	R.a: 1803
1906-1909	Terstyánszky Károly okl. gyógyszerész	
1909-1911	Mezőberényi Takarékpénztári RT.	K.: 1909-1911 Miklós Pál okl. gyógyszerész
1911-1917	Hódmezővásárhelyi Központi Takarékpénztár RT.	K.: 1911-1917 Róth Manó okl. gyógyszerész
1917-1922	dr. Szemző Gyula ügyvéd	K.: 1917-1922 Szemző Imre okl. gyógyszerész
1922-1950	Szemző Imre okl. gyógyszerész	K.: 1945-1950 Lengyel Frigyes okl. gyógyszerész A tulajdonos eltünt.

Szarvas	"Remény"	Sz.a: 1873
1873-1890	Lavatka Károly okl. gyógyszerész	
1890-1918	Bagyis Andor okl. gyógyszerész	
1918-1922	Láng Oszkár okl. gyógyszerész	K.: 1922 Somogyi Lajos okl. gyógyszerész A tulajdonos halála miatt.
1922-1925	Somogyi Lajos okl. gyógyszerész	K.: 1925 Podani János okl. gyógyszerész
1925-1928	ifj. Somogyi Lajos okl. gyógyszerész	K.: 1928 Brauer Szilárd okl. gyógyszerész
1928-1937	Brauer Szilárd okl. gyógyszerész	K.: 1934-1945 Kossuth László okl. gyógyszerész
1937-1950	özv. Brauer Szilárdné özvegyi jogon	K.: 1945-1950 Rácz Endre okl. gyógyszerész

Szarvas	"Margit"	Sz.a: 1899
1894-1914	Csátrádi János okl. gyógyszerész	B.: 1899-1900 Burger Frigyes okl. gyógyszerész
1914-1930	Teffert Károly okl. gyógyszerész	B.: 1900-1907 Ackermann Gyula okl. gyógyszerész Idős tulajdonos.
1930-1946	ifj. Géczy Dezsőné okl. gyógyszerész	B.: 1907-1911 ifj. Csáfrádi János okl. gyógyszerész
1946-1950	Géczy örökösök / 2 kiskoru gyermek /	B.: 1911-1913 Keszthelyi Kálmán okl. gyógyszerész
		B.: 1913-1914 Hajas Béla okl. gyógyszerész
		K.: 1946-1950 Sövényházi László okl. gyógyszerész

Szarvas	"Megváltó"	Sz.a: 1906
1906-1922	Papp Ernő okl. gyógyszerész	
1922-1944	Géczy Dezső okl. gyógyszerész	K.: 1929-1944 ifj. Géczy Dezső okl. gyógyszerész
1944-1950	ifj. Géczy Dezső okl. gyógyszerész	

Szarvas	"Magyarok Nagyasszonya"	Sz.a: 1923
1924-1939	Farkas Antal János okl. gyógyszerész	
1939-1950	Farkas Antal kiskoru gyermeke	K.: 1939-1950 özv. Farkas Antalné okl. gyógyszerész

VIII.sz. TÁBLÁZAT

Kimutatás a gyógyszertárak tulajdonosairól, kezelőiről és bérlőiről 1900-1937-ig.

Jelmagyarázat.

R : Reáljogu
Sz : Személyes jogu
Ö : Özvegyi jogon haszonélvezett
H : Hadbavonulás / deportálás / miatt
J : Idős koru tulajdonos
GY : Gyermeké a haszonélvezeti jog
N : Nem okleveles gyógyszerész tulajdonos kezelteti, illetve adja bérbe
V : A vevő kezeli vagy béreli az adás-vételi engedély megadása előtt
+ : Halálaset miatt
E : Egyéb: a tulajdonos rövidebb időre kénytelen távozni a gyógyszertárból / utazás, betegség vagy eltünt /
F : A Fiók gyógyszertárat kezeltetik.

VIII. sz. TÁBLÁZAT

Kimutatás a gyógyszertárak tulajdonosairól, kezelőiről és bérlőiről 1900-1937-ig.

A gyógyszertár helye	Jogviszony alapitási idő	Tulajdonosok sz. összesen	Nem okleveles tulajdonos	Kezeltetés száma	Kezeltetés indoka	Bérlők száma	Bérbeadás indoka
Békés	R. 1823	5	1	2	N	-	-
Békés	Sz.1870	3	-	2	H	-	-
Békés	Sz.1889	3	1	2	Ö	-	-
Békés	Sz.1908	5	1	7	H-Ö	-	-
Békés	Sz.1935	1	-	-	-	-	-
Békéscsaba	R. 1812	6	2×1/3 rész	-	-	3	J
Békéscsaba	Sz.1868	4	1	1	Ö	-	-
Békéscsaba	Sz.1885	3	-	-	-	1	J
Békéscsaba	Sz.1895	3	1	1	Ö	1	J
Békéscsaba	Sz.1902	5	2	1	GY	1	GY
Békéscsaba	Sz.1906	1	-	2	J-H	-	-
Békéscsaba	Sz.1914	2	-	-	-	-	-
Békéscsaba	Sz.1923	3	-	-	-	-	-
Békéscsaba	Sz.1936	1	-	-	-	-	-
Békéssámson	Sz.1926	1	-	-	-	-	-
Békésszentandrás	Sz.1879	3	-	1	H	1	J
Csorvás	Sz.1883	2	-	1	J	2	V
Doboz	Sz.1900	3	-	-	-	-	-
Endrőd	Sz.1876	5	1	4	Ö	1	Ö
Endrőd	Sz.1903	3	-	3	H	-	-
Füzesgyarmat	Sz.1873	3	-	6	J	1	V
Gádoros	Sz.1883	2	-	-	-	-	-
Gyoma	R. 1831	3	1	9	H-N	2	N
Gyoma	Sz.1899	4	1	6	Ö	3	Ö
Gyula	R. 1770	3	1	2	Ö	-	-
Gyula	R. 1851	14	9	9	N-H	-	-
Gyula	Sz.1888	4	2	3	J-Ö	-	-
Gyula	Sz.1903	2	-	3	V-H	-	-
Gyula	Sz.1930	2	-	-	-	-	-
Gyulavári	Sz.1905	2	-	-	-	-	-
Gyopárosfürdő	F. 1925	3	-	3	F	-	-
Kétegyháza	Sz.1888	3	1	7	Ö	1	Ö
Kondoros	Sz.1892	3	1	5	Ö	-	-
Kondoros	Sz.1934	1	-	-	-	-	-
Körösladány	Sz.1872	4	-	2	H-J	-	-
Köröstarcsa	Sz.1888	5	-	5	J-+	1	V
Mezőberény	R. 1830	7	3	2	N	1	N
Mezőberény	Sz.1899	3	-	5	J-E	1	J
Mezőberény	Sz.1923	1	-	-	-	-	-
Nagyszénás	Sz.1894	8	1	2	Ö	-	-
Orosháza	R. 1830	5	2	4	ÖHGY	-	-
Orosháza	Sz.1876	4	-	1	J	-	-
Orosháza	Sz.1894	5	2	2	Ö	-	-
Orosháza	Sz.1907	2	-	-	-	-	-
Orosháza	Sz.1921	4	1	1	Ö	-	-

A gyógyszertár helye	Jogviszony alapitási idő	Tulajdonosok sz. összesen	Nem okleveles tulajdonos	Kezeltetés száma	Kezeltetés indoka	Bérlők száma	Bérbeadás indoka
Öcsöd	Sz.1874	3	-	1	V	-	-
Pusztaföldvár	Sz.1926	1	-	-	-	-	-
Szarvas	R. 1803	7	3	4	N-E	1	J
Szarvas	Sz.1873	6	1	5	+EJ	-	-
Szarvas	Sz.1899	4	2	1	GY	5	J
Szarvas	Sz.1906	3	-	1	J	-	-
Szarvas	Sz.1923	2	1	1	GY	-	-
Szeghalom	Sz.1855	2	1	5	Ö	1	Ö
Szeghalom	Sz.1904	3	-	-	-	-	-
Szentetornya	Sz.1931	1	-	-	-	-	-
Tótkomlós	Sz.1861	6	-	-	-	-	-
Tótkomlós	Sz.1896	4	-	2	+	-	-
Ujkigyós	Sz.1888	2	-	-	-	-	-
Vésztő	Sz.1868	1	-	-	-	-	-
Vésztő	Sz.1934	1	-	-	-	-	-

X. sz. táblázat. Irodalmi és forrásadatok összefoglaló kimutatása

Az adat megnevezése:	Bevezetés, irodalmi rész.		I. rész.		II. rész.		III. rész. /függelék/		Összes	
	adatok száma	hivatkozások száma	adatok száma	hivatkozások száma	adatok száma	hivatkozások száma	adatok száma	hivatkozások száma	adat	hivatkozás
Irodalmi adat/publikáció/	42	1	30	5	38	9	2	7	112	22
Forrásadat	1	-	30	7	67	45	1	-	99	52
Egyéb adat. /Szóbeli közlés, tárgyi emlék, stb./	-	-	5	-	12	6	-	1	17	7
Irodalmi és forrásadat, hivatkozások száma									228	81
						Összesen:			309	

TÁBLÁZATOK ÖSSZEFOGLALÁSA

I. sz. táblázat: Békés megye mezővárosai /1723-1854-ig/. Adatok a mezővárosok gazdasági és társadalmi helyzetére vonatkozóan 1723-1854-ig. Békés megye községeinek egészségügyi helyzete az 1934-ben felvett adatok alapján.	35.old. után
II. sz. táblázat: A Békés megyei gyógyszertári hálózat évtizedenkénti fejlődésének bemutatása, létesitési év, hely, jogviszony, elnevezés, elhelyezés, időszak, gyógyszertáralapitások száma és az időszak végén fennálló gyógyszertárak száma alapján. /1770-1940-ig/	41.old. után
III. sz. táblázat: Békés megye hiánypótló /orvosi-kézi/ gyógyszertárai létesitési év, hely szerinti megoszlás alapján.	42.old. után
IV. sz. táblázat: A Békés megyével szomszédos megyék gyógyszertári hálózatának fejlődése, létesitési év és hely szerinti megoszlás szerint. /1713-1920-ig/	57.old. után
V. sz. táblázat: A gyógyszertári hálózat évtizedenkénti fejlődésének statisztikai bemutatása az alapitás ideje és a %-os növekedés alapján Békés megye és a szomszédos megyék vonatkozásában 1920-ig.	58.old. után
VI. sz. táblázat: Békés megye és a szomszédos megyék gyógyszertári hálózatának fejlődési szakaszai és az egy évre jutó gyógyszertáralapitások száma. /1760-1920-ig/	59.old. után
VII. sz. táblázat: A tulajdonjog változásának vizsgálata Békés megye egyes gyógyszertáraiban és a gyógyszertárak kezelői, bérlői. /1770-1950-ig./	Függelék: 14-28. old.

VIII. sz. táblázat: Kimutatás a gyógyszertárak tulajdonosairól, kezelőiről és bérlőiről 1900-1937-ig. Függelék: 29. old.

IX. sz. táblázat: A gyógyszertárak alkalmazottainak számszerű adatai 1821-1850-ig. 124. old. után.

X. sz. táblázat: Irodalmi és forrásadatok összefoglaló kimutatása. Függ.: 30.old.

ÁBRÁK MUTATÓJA

		Oldal
1. ábra:	A Békés megyei gyógyszertári hálózat területi eloszlása a vizrajzi helyzet függvényében. /1770-1950-ig./	25.
2. ábra:	A Békés megyei gyógyszertári hálózat területi eloszlása a közlekedési viszonyok függvényeként. /1854-1950-ig./	30.
3. ábra:	A Békés megyei gyógyszertári hálózat területi eloszlása, a gyáripar területi megoszlása és kereskedelmi utvonalak 1950-ben.	34.
4. ábra:	A békési gyógyszertárak településen belüli elhelyezése.	48.
5. ábra:	A békéscsabai gyógyszertárak településen belüli elhelyezése.	49.
6. ábra:	A gyulai gyógyszertárak településen belüli elhelyezése.	50.
7. ábra:	Az orosházi gyógyszertárak településen belüli elhelyezése.	51.
8. ábra:	A Békés megyei gyógyszertárak számszerü adatai időszakos megoszlásban /időszak és az időszak végén fennálló gyógyszertárak száma szerint. /1770-1950-ig./	57.
9. ábra:	Békés megye és a szomszédos megyék gyógyszertári hálózatának számszerü növekedése az alapitási évek alapján. /1780-1920-ig./	58.
10. ábra:	Békés megye és a szomszédos megyék gyógyszertári hálózatának %-os növekedése. /1780-1920-ig./	59.
11. ábra:	A gyógyszertári hálózat fejlődésének szakaszai az egy évre jutó gyógyszertáralapitások száma szerint Békés és a szomszédos megyék vonatkozásában 1920-ig.	60.

Oldal

12. ábra: A békési "Isteni Gondviselés"-hez cimzett gyógyszertár 1927-ben kialakitott uj portál része. Függelék 8

13. ábra: A békési "Isteni Gondviselés"-hez cimzett gyógyszertár településen belüli elhelyezése. Függelék 8

14. ábra: Biedermeier mérlegszekrény a XIX. sz. közepéről. Függelék 9

15. ábra: Gyógyszertároló eszközök a XIX. sz. elejéről. Függelék 9

16. ábra: Gyógyszertároló eszközök a XIX. sz. közepéről. Függelék 10

17. ábra: Gyógyszertároló eszközök a XIX. sz. közepéről. Függelék 10

18. ábra: A gyulai "Aranykereszt"-hez cimzett gyógyszertár officinájának részletei. Függelék 11

19. ábra: Gyógyszerkészitő eszköz, mérleg a XIX. sz. közepéről. Függelék 12

20. ábra: Kupformáló készülék a XIX. sz. közepéről. Függelék 12

21. ábra: Laboratóriumi gyógyszerkészitő eszközök a XIX. sz. elejéről. Függelék 13

22. ábra: A gyógyszertárakban dolgozó okleveles és oklevéllel nem rendelkező beosztottak számszerü alakulása az alkalmazás kezdeti időpontja szerinti megoszlásban 1895-1935-ig. 125

Irodalom és forráshelyek jegyzeteinél alkalmazott rövidítések mutatója

R	:	Rövidités jelzése.
I	:	irodalom. /bibliográfia/
F	:	levéltári forrásadat.
B	:	Békés megyei levéltári adat.
E	:	egyéb adat. /szóbeli közlés, tárgyi emlék/
Bp	:	Budapest
o	:	oldal
l	:	lap.
k	:	kötet.
im	:	ismétlés.
Évk	:	A Békés vármegyei Régészeti és Művelődéstörténelmi Társulat Évkönyve. Szerk.: Zsilinszky Mihály. Kiadta. Gyula.
D	:	Gyógyszerésztörténeti Diarium.
vm	:	vármegye.
Tfo	:	Tiszti főorvos iratai.
gytr.vjk	:	gyógyszertárvizsgálati jegyzőkönyv.
jk	:	jegyzőkönyv.
ikt	:	iktatószám.
Alisp	:	Alispáni hivatalban iktatva /iktatókönyvben/
Polg	:	polgármesteri hivatal iratai.
MT	:	Magyarország története.
MGY	:	Magyar gyógyszerészet.
Bvm	:	Békés vármegye.

Köszönetemet fejezem ki Dr Zalai Károly egyetemi docens Urnak, az orvostudományok kandidátusának, a Semmelweis Orvostudományi Egyetemi Gyógyszertára igazgatójának, aki disszertációs munkámat figyelemmel kisérte, értékes utmutatásaival, tanácsaival segitette.

Köszönetemet fejezem ki Dr Ragettli János egyetemi docens Urnak, a Békés megyei Tanács Gyógyszertári Központja volt főgyógyszerészének, aki helytörténeti ismereteivel, segitőkész, áldozatos tevékenységével hozzájárult disszertációs munkám elkészüléséhez.